
Lexicographic Bulletin

Vol 1 (1939)

Lexicographic Bulletin

**Ἡ λέξις φρέαρ εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ νέαν
ἑλληνικὴν**

Stylios G. Kapsomenos

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΕΤΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

1939

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α. Α. Παπαδοπούλου Γραπτή και προφορική παράδοσις τῆς γλώσσης	σελ. 5 – 32
Ν. Π. Ἀνδριώτη <i>Paragaudis</i> – παραγαύδης (παραγώδης) – παραγαύδιον – παραγάδι	» 33 – 39
Σ. Γ. Καψωμένου Ἡ λέξις <i>φρέαρ</i> εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ νέαν Ἑλληνικὴν	» 40 – 72
Δ. Ι. Γεωργακά Ἐτυμολογικαὶ διασαφήσεις	» 73 – 88
Β. Φάβη Μετάθεσις καὶ ἀντιμετάθεσις φθόγγων ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ μετ' ἀναφορᾶς εἰς τὴν ἀρχαίαν	» 89 – 142
Ι. Χ. Πούλου Γλωσσικὰ ἐκ Σίφνου	» 142 – 149

Ἐξετυπώθη τῇ 20 Μαρτίου 1940.

Κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἄρθρων τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἄλλας μελέτας των οὐχὶ σπανίως παρέχεται ἀφορμὴ εἰς τοὺς συντάκτας νὰ προβοῦν εἰς εὐρύτερας ἐρεῦνας ἐχούσας σχέσιν πρὸς τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς γλώσσης, ἥτοι τὸ ἔτυμον καὶ τὴν γραμματικὴν μορφήν τῶν λέξεων, τὰς σημασιολογικὰς καὶ συντακτικὰς αὐτῶν χρήσεις κτ., καὶ περιλαμβάνουσας ὅλας τὰς ἐποχὰς τῆς ἱστορίας της, ἀρχαίαν, μεταγενεστέραν, μεσαιωνικὴν, μεταβυζαντινὴν καὶ νέαν. Αἱ ἐρευναι αὗται εἶναι ἀνάγκη νὰ διατυπωθοῦν εἰς ἰδίας πραγματείας, διότι εἶναι χρησιμώταται καὶ εἰς πάντα μὲν γλωσσοδίφην, πρὸ παντὸς ὅμως εἰς τὸ ἔργον τῆς συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ ὡς διαφωτίζουσαι πλεῖστα ὅσα ζητήματα τῆς γλώσσης κατὰ τὴν μακροαῖωνα ἱστορίαν της. Αἱ τοιαῦται διατριβαὶ δημοσιευόμεναι ἀπὸ τοῦ 1914 μέχρι τοῦ 1923 εἰς τὸ εἰδικὸν περιοδικὸν *Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τῆς μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς* καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν παῦσιν τῆς ἐκδόσεώς του εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνᾶ θὰ δημοσιεύωνται εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὸ παρὸν *Λεξικογραφικὸν Δελτίον*, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἐνεστῶς ἔτος.

Πρὸς ἀκριβεστέραν φωνητικὴν παράστασιν τῶν ιδιωματικῶν λέξεων ἐκτὸς τῶν κοινῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου γίνεται χρῆσις καὶ τῶν ἐξῆς ὡς καὶ ἐν τῷ Λεξικῷ.

ä, φθόγγος μεταξὺ ε καὶ α ἴσος περίπου πρὸς τὸ Γερμανικὸν ä.

b Λατινικὸν διὰ πάντα φθόγγον ἄρρινον προερχόμενον ἐκ τοῦ β, μβ, π, μπ.

γ, οὐρανικὸν γ κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε φωνῆεν *i* (=ι, η, υ, ει, οι).

Τοῦτο ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα οὐρανικὰ σύμφωνα διατηροῦν τὴν πρὸ τοῦ *i* προφορὰν των καὶ μετὰ τὴν ἔκπτωσιν αὐτοῦ.

- g Λατινικὸν διὰ πάντα φθόγγον ἄρρινον προερχόμενον ἐκ τοῦ γ, γγ, γκ, κ.
 d Λατινικὸν διὰ πάντα φθόγγον ἄρρινον προερχόμενον ἐκ τοῦ δ, νδ, ντ, τ.
 dd ἐκ τοῦ λλ, φθόγγος ἰδιάζων εἰς τὰς διαλέκτους τῆς κάτω Ἰταλίας.
 ζ, παχὺ ζ ἴσον πρὸς τὸ Γαλλικὸν j.
 ρ, οὐρανικὸν κ κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε φωνῆεν i.
 λ, οὐρανικὸν λ κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε φωνῆεν i.
 λ, ὑπερωικὸν λ τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου.
 ν, ὑπερωικὸν ν τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου.
 ρ, οὐρανικὸν ν κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε φωνῆεν i.
 ξ, παχὺ ξ ἴσον πρὸς τὸ κθ.
 ο, φθόγγος μεταξὺ ε καὶ ο ἴσος περίπου πρὸς τὸ Γερμανικὸν ö.
 π, δασὺ π τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου.
 ρ, ὑπερωικὸν ρ τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου.
 σ, παχὺ σ ἴσον πρὸς τὸ Γαλλικὸν ch.
 τ, δασὺ τ τῆς Τσακωνικῆς διαλέκτου.
 χ, οὐρανικὸν χ κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐξέπεσε φωνῆεν i.
 ψ, παχὺ ψ ἴσον πρὸς τὸ πθ.
 ω, φθόγγος ἴσος πρὸς τὸ ö.

Οἱ φθόγγοι ι, υ καθὼς καὶ τὸ ει, οι, υι προφέρονται κατὰ συνί-
 ζησιν πρὸς τὸν ἐπόμενον φθόγγον. Ὅμοίως ὡς ι προφέρονται καὶ τὸ
 ε καὶ αι, γράφονται ὅμως οὕτως διὰ λόγον ἱστορικόν.

Τὰ ὡς διπλᾶ προφερόμενα σύμφωνα γράφονται ἠραιωμένα μετὰ
 παύλας, οἷον πεθ - θερός, ἀμάκ - κωτος, φανερών - νω, ἄπ - παρος κτλ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Ἀπριλίου 1939.

Ὁ Διευθυντῆς

ΑΝΘΙΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΛΕΞΙΣ ΦΡΕΑΡ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΝ ΚΑΙ ΝΕΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΚΟΙΝΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

Ἡ πρὸ πολλοῦ ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι ἀποδειχθεῖσα ἀλήθεια ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς Κοινῆς, τ. ἔ. τῆς λαλουμένης κατὰ τὴν χιλιετῆ περίοδον ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἑλληνικῆς, ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἐρευνητὴν νὰ χωρῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν γραμματικῶν καὶ λεξιλογικῶν προβλημάτων τῆς μεταγενεστέρας καὶ νέας Ἑλληνικῆς ἱστορικῶς, νὰ παρακολουθῇ δηλαδὴ τὰ φαινόμενα καὶ τὰς λέξεις ἀπὸ τῆς πρώτης περιόδου εἰς τὴν τελευταίαν. Ἡ μέθοδος αὕτη, ἡ ὁποία ἐνωρὶς ἐγκαινιάσθη εἰς τὴν ἐρευναν τῆς μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς, προσέκρουε μέχρι πρό τινος καὶ προσκρούει ἐν μέρει ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ παράδοσις τῆς λαλουμένης κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ γλώσσης ἦτο ἐλλιπεστάτη ἔνεκα τῆς γνωστῆς τάσεως τῶν συγγραφέων τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ μεταχειρίζονται γράφοντες λόγον σύμφωνον πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ἀττικῆς, τοῦ καλουμένου Ἀττικισμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀπὸ τεσσαρακονταετίας καὶ πλέον μετὰ ζήλου συνεχιζομένη δημοσίευσις ἐκ παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν νέων κειμένων ἐν μέρει προερχομένων ἀπὸ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀττικίσουν ἐπαρκῶς καὶ κατ' ἀνάγκην ἀπέδιδον ἐν πολλοῖς τὴν ὑπ' αὐτῶν λαλουμένην γλῶσσαν, ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς μίαν, ἔστω καὶ μερικὴν, εἰκόνα τοῦ τότε ὁμιλουμένου λόγου καὶ συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρότερον ἐλλιποῦς παραδόσεως. Ὅπως δὲ διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ νέου ὕλικου τῶν παπυρικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν κειμένων ἀπαραίτητος εἶναι ἡ γνῶσις τῆς νέας Ἑλληνικῆς,¹ οὕτως ἀπαραίτητος ἀποβαίνει διὰ τὸν ἐρευνητὴν τῆς τελευταίας ἡ μελέτη τῶν μνημείων τῆς Κοινῆς, τόσον τῶν παλαιότερον γνωστῶν ὅσον καὶ τῶν τελευταίως ἐλθόντων εἰς φῶς.

Διὰ νὰ δείξω διὰ συγκεκριμένου παραδείγματος πόσον καρποφόρος δύνα-

¹ Τοῦτο ἐτονίσθη ἤδη καὶ ὑπ' ἄλλων, ἐξαίρεται δὲ συστηματικῶς καὶ ἐν ἐκτάσει προκειμένου περὶ τῶν παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ ἔργον μου *Voruntersuchungen zu einer Grammatik der Papyri der nachchristlichen Zeit* (München 1938).

ναται νὰ γίνῃ ἡ μελέτη αὕτη διὰ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀρχῆς τῶν νέων στοιχείων τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τὴν κατανόησιν τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ σημασιῶν αὐτῆς, ἔγραψα τὸ παρὸν δοκίμιον. Ἀφορμὴν μοῦ ἔδωσε τὸ ἐπανειλημμένως ἀπασχολῆσαν τοὺς ἐρευνητὰς ἔτυμον τοῦ τοπωνυμίου *Φιλιατρά*, εἰς τὴν ζήτησιν τοῦ ὁποίου αἰσθητὴ ἐσημειώθη τελευταίως πρόοδος διὰ τῆς γενομένης συσχετίσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς παραλλήλους τύπους τοὺς ὑφισταμένους εἰς τὰ διάφορα ἰδιώματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Ἐπειδὴ αἱ παλαιότεραι ἐτυμολογίαι δὲν παρέχουν πλέον ἔδαφος πρὸς συζήτησιν, ἀρκοῦμαι νὰ ἐξετάσω εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης μόνον τὴν τελευταίαν καὶ νὰ τονίσω τὰς δυσκολίας της. Ἄλλ' ἐπιγράφω τὸ δοκίμιον a priori ἐκ τοῦ δευτέρου μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζονται πάντες οἱ πρὸς τὸ *φρέαρ* συνδεόμενοι τύποι τῆς νέας Ἑλληνικῆς, καὶ ἐκεῖνοι ἐπομένως τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ἀνεξετάστους ἢ ἐν λόγῳ μελέτη, ἐν συναφείᾳ πρὸς τοὺς τῆς ἀρχαίας καὶ ἰδία τῆς μεταγενεστέρας Ἑλληνικῆς. Ἡ ἐξέτασις δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ λεξικογραφικὸν μέρος τὸ ἀφορῶν εἰς αὐτὴν τὴν λέξιν *φρέαρ* καὶ τὰς τύχας της εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης ἡμῶν, ἀλλ' ἐκτείνεται κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς γραμματικὰ καὶ γενικώτερα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ποικιλίας τῶν τύπων καὶ σημασιῶν εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν τυπολογικὴν καὶ σημασιολογικὴν ποικιλίαν τῆς Κοινῆς.

Τὰ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν τιθεμένων προβλημάτων πορίσματα ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ συγκεντρώσω εἰς τὸ τέλος ἐπισυνάπτων καὶ σχετικὸν πίνακα τῆς ἐξελίξεως τῶν τύπων τῆς λέξεως, διὰ νὰ καταστήσω ἐποπτικώτερα ὅσα ἢ ἔρευνα ἐπέβαλε ν' ἀναπτυχθοῦν ἐν πλάτει εἰς τὰ ἐπὶ μέρους κεφάλαια. Ἐνταῦθα ἐπιχειρῶ νὰ ἐξάρω ἰδιαίτερος καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ ἐξέτασις τῆς ἱστορίας μιᾶς λέξεως διὰ τὴν κατανόησιν ζητήματος, τεθέντος πρὸ πολλοῦ καὶ ὑφισταμένου πάντοτε, τοῦ τῆς διαλεκτικῆς διαφοροποιήσεως τῆς Κοινῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνάπτονται ὀργανικῶς ἡ Κοινὴ καὶ ἡ νέα Ἑλληνικὴ καὶ καταφαίνεται δι' ἄλλην μίαν φορὰν ἡ ἀλήθεια τοῦ παλαιοῦ διδάγματος ὅτι δὲν νοεῖται ἐξέτασις μιᾶς περιόδου τῆς γλώσσης χωρὶς τὴν συνεξέτασιν καὶ τῶν ἄλλων περιόδων αὐτῆς.

A. ΦΙΛΙΑΤΡΑ < *ΦΡΕΑΤΕΡΑ

Τὸ τοπωνύμιον *Φιλιατρά* (τά), τὸ ὁποῖον παλαιότερον ἐθεωρήθη Ἀλβανικῆς προελεύσεως, ὑπὸ δὲ τοῦ Χατζιδάκι ἀνήγετο εἰς ἐπώνυμον *Φιλιάτρος*, ἔγινεν ἐσχάτως ἀντικείμενον ἰδιαίτερας ἐρεῦνης ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Δ. Ι. Γεωργακά.¹

¹ Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ τοπωνυμίου *Φιλιατρά*. Ἑλληνικά 8 (1935), 315-318. Αὐτόθι (σ. 315) γίνεται μνεία καὶ παλαιότερας βιβλιογραφίας ἐπὶ τοῦ θέματος.

Οὗτος συνῆψεν αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἕτερα τοπωνύμια ἀπαντῶντα εἰς τὰς νήσους *Φλειτρά* (τὰ) εἰς τὴν Ἄνδρον, Μεγίστην καὶ Ρόδον (ἐνθα καὶ *Φλειτρά*), *Φλέτρα* (ἦ), *Φλέτρακας* (ὀ), *Φλειτρούκι* (τὸ) καὶ *Φλειτρόβουνο* (τὸ) εἰς τὴν Ρόδον, *Βλειτρὸ* (τὸ) εἰς τὴν Τήλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὰ προσηγορικὰ *φλειτρὸ* καὶ *χλειτρὸ* (τὸ) εἰς τὴν Ρόδον καὶ *φειτρὸ* (τὸ) εἰς τὴν Σύμην = 'πηγάδι', *φιλιατρὸ* (τὸ) εἰς τὴν Ζάκυνθον = 'πηγαδόχειλο'¹ καὶ παρὰ Α. Καρκαβίτσα (*Ζητιᾶνος* σ. 84) = 'πηγαδόπετρα', *φλιατρὸ* (τὸ) εἰς τὴν Λήμνον = 'τὸ ἐξέχον τοῦ δαπέδου ἐπίπεδον λιθόστρωτον μέρος πρὸ τῆς ἐστίας'. Τοὺς ποικίλους δὲ τούτους τύπους τῶν τοπωνυμίων καὶ προσηγορικῶν ἀνήγαγεν εἰς οὐσιαστικοποιημένον οὐδέτερον *φρεατερὸ* τοῦ μὴ παραδεδομένου ἐπιθέτου *φρεατερός* = 'φρεάτιος', 'πηγαδήσιος'.

Καὶ ἡ μὲν συσχέτισις τῶν μνημονευθέντων τύπων πρὸς τὸ *Φιλιατρὸ*,—ἀ εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθή. Ἄλλ' ἡ ἀναγωγὴ τούτων εἰς τὸ οὐδ. *φρεατερὸ* τοῦ ἐπιθ. *φρεατερός* παρέχει δυσκολίαν. Διότι πρῶτον ἐπίθετον *φρεατερός* ὅχι μόνον δὲν μαρτυρεῖται παλαιότερον (ἀντ' αὐτοῦ παραδίδεται πάντοτε *φρεάτιος* καὶ *φρεατιαῖος*² καὶ εἰς γλωσσάριον *φρεατικός*), ἀλλ' οὔτε εἰς τὰς σημερινὰς χρήσεις εὐρίσκει ἐπαλήθευσιν. Ἡ δυσκολία αὕτη θὰ ἦτο ἴσως ὀλιγώτερον σοβαρά, ἀν ἡ εἰκασία, ὅτι τὸ ὑποθετικὸν τοῦτο *φρεατερὸ* ἐσήμανε κατ' ἀρχὰς τὸ 'φρεάτιον ὕδωρ' (ἔπειτα δὲ συνεκδοχικῶς καὶ αὐτὸ τὸ 'φρέαρ' καὶ τὸ 'χεῖλος τοῦ φρέατος' κτλ.), ἦτο δυνατόν ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ στηριχθῆ, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ οὐσιαστικοποιημένον *φρεατερὸ* τοῦτο θὰ εἶχεν ὅπως τὸ *νερὸ* ἐκ τοῦ *νηρὸν ὕδωρ* καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐντεῦθεν δὲ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ τοπωνύμιον *Φρεατερό*, ὅπως ἐκ τοῦ *γλυφὸ* (*βλυχὸ*) *νερὸ* τὰ τοπωνύμια *Βλυχὸ* (τὸ) εἰς τὴν Χίον (*Καρδάμυλα*) καὶ *Γλυφὰ* (τὰ) εἰς τὴν Ἀντίπαρον καὶ τὴν Κέρκυραν. Ἄλλ' ἡ εἰκασία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης μαρτυρίας ὅτι *φλειτρὸ* σημαίνει εἰς τὴν Ρόδον τὸ 'γλυφὸν ὕδωρ'. Ὑπάρχει πράγματι δελτίον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ ἀπὸ χειρόγραφον ἐκ Σύμης τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τὸ

¹ Ἡ σημασία 'πηγάδι' διὰ τὸν τύπον *φιλιατρὸ* δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς ὑπὸ τῶν δελτίων τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ, εἶναι δὲ σήμερον ἄγνωστος εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπως μὲ βεβαιώνει ὁ περιοδεύσας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1938 τὴν νῆσον πρὸς συλλογὴν γλωσσικοῦ ὑλικοῦ συνάδελφος Κ. Ρωμαῖος.

² Διὰ τὴν κατάληξιν πβ. *αἰώνιος* - *αἰωνιαῖος* κττ. Ἴδ. *Ε. Πεζόπουλον*, *Πολέμων* 1, 102 ἔξ. Κακῶς λοιπὸν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ Θησαυροῦ ὁ τύπος *φρεάτιον* (*ὑδωρ*) *Γεωπον.* 2, 6, 33 (τὰ ἄλλα παραδείγματα τοῦ ἐπιθέτου *φρεάτιος* ἴδ. ἐν τῷ *Θησαυρῷ*), ὅπως δὲν φαίνεται ὀρθὸν ὅτι πρέπει νὰ μεταβάλωμεν τὸ τῶν *φρεατίων* (*γαμάτων*) τοῦ Σουίδα (λ. *φρεάτια*) εἰς *φρεατιαίων* (Porson) ἢ *φρεατίνων* (Adler) [πιθανώτερον εἶναι ὅτι πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν, ὡς προτείνεται εἰς τὸν *Θησαυρόν*, τῶν *φρεατιῶν γαμάτων* διορθουμένου καὶ τοῦ λήμματος *φρεάτια*: τὰ *βαθῆα ὀρύγματα* εἰς *φρεατῖαι* (ὁμοίως καὶ εἰς τὸν Ἡσύχιον)].

ὁποῖον ἀναγράφει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: «Σύμη (X<χειρόγραφον> Κ<ωνσταντινουπόλεως>) φετροὸ (τὸ) = φρέαρ. Τοῦ φετροῦ νερό = ὕδωρ γλυφόν. Ἐν Ρόδῳ φλετρού». Ἐνταῦθα εἶναι προφανές ὅτι ἡ παρατήρησις τοῦ συλλέκτου «ἐν Ρόδῳ φλετρού» ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὴν φράσιν «τοῦ φετροῦ νερό = ὕδωρ γλυφόν», ἀλλ' εἰς τὸ λῆμμα «φετροὸ (τὸ) = φρέαρ». Ἄλλ' ὁ ἀποδελτιώσας τὸ ἐν λόγῳ ἐκ Σύμης χειρόγραφον παρενόησε τὴν φράσιν καὶ ἐθεώρησεν ὅτι φλετροὸ καλεῖται εἰς τὴν Ρόδον τὸ ἔγλυφόν ὕδωρ, ἐφρόντισε δὲ πλὴν τοῦ ἀνωτέρω νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἰδιαιτέρον δελτίον διὰ τὸν τύπον τοῦτον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἐξῆς: «Σύμη (X<χειρόγραφον> Κ<ωνσταντινουπόλεως>) φλετρού. Καλεῖται ἐν Ρόδῳ τὸ γλυφόν ὕδωρ». Ὅτι ὁμως ὁ ἀποδελτιωτὴς ἐσφάλλετο ἐννοῶν οὕτω ὅσα ἀνεγίνωσκε, δὲν ὑπάρχει, ὑποθέτω, ἀμφιβολία. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἐκ τῶν δελτίων τούτων εἶναι ὅτι φλετροὸ καλεῖται εἰς τὴν Ρόδον ὅ,τι καὶ φετροὸ εἰς τὴν Σύμην, τ. ἔ. τὸ ἔφρεαρ. Τοῦτο δὲ βεβαιοῦν καὶ αἱ λοιπαὶ περὶ τοῦ τύπου τούτου ἐκ Ρόδου μαρτυρίαι τοῦ Ἀρχείου.¹ Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ ἐξαγάγωμεν κανὲν συμπέρασμα ἀπὸ μαρτυρίαν, ἢ ὁποία κατ' οὐσίαν δὲν ὑφίσταται. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσωμεν ὅτι ὄντως εἷς τι χωρίον τῆς Ρόδου φλετροὸ ἐσήμανε τὸ ἔγλυφόν ὕδωρ, δὲν ἔπεται, νομίζω, ἐκ τούτου ἀσφαλῶς ὅτι ἡ σημασία ἔφρεατιον ὕδωρ εἶναι ἡ ἀρχικὴ τῆς λέξεως. Ἡδύνατο κάλλιστα ἡ χρῆσις αὕτη νὰ προῆλθεν ἀπὸ φράσεις ὡς «δῶσε μου νερό τοῦ φλετροῦ», ὅθεν ἔπειτα «δῶσε μου φλετρού», ὅπως λ. χ. σήμερον ζητοῦμεν εἰς τὰ καφενεῖα ὄχι «νερό τῆς πηγῆς Σαρίζης» ἢ «Σουρωτῆς», ἀλλ' ἀπλῶς «Σάριζα» ἢ «Σουρωτή», νὰ εἶναι ἐπομένως ὑστερογενής. Ἀντιθέτως τὸ γεγονὸς ὅτι τόσον εἰς τὴν Ρόδον, κατὰ τὰς λοιπὰς σαφεῖς μαρτυρίας τοῦ Ἀρχείου, ὁ αὐτὸς τύπος, ὅσον καὶ εἰς τὴν Σύμην τὸ φετροὸ ἔχουν τὴν σημασίαν ἔπηγάδι, ἢ αὕτη δὲ χρῆσις πρέπει καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη, ὅπου τὰ οἰκεία τοπωνύμια ἀπαντοῦν, νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἔδωκε τὴν ἀφετηρίαν,² πείθει μᾶλλον ὅτι βάσιν

¹ Ἰδιαιτέρως ἡ μεγάλη καὶ πλουσιωτάτη συλλογὴ τοῦ Χ. Παπαχριστοδούλου (χειρόγραφον ὑπ' ἀριθμ. 534) μὲ ὑλικὸν ἐξ ὅλων τῶν χωρίων τῆς Ρόδου. Ἰδ. σ. 322: «φλετρού, τὸ = τὸ πηγάδι (φρέαρ) ὑποκ. τὸ φλετρονάκι. Πρβ. καί: χλετρού», σ. 336: «χλετρού, τὸ (Ἀπολακ.) = τὸ πηγάδι. Καί: φλετρού». Καὶ ὁ Ρόδιος φίλος Ἀγ. Τσοπανάκης μὲ βεβαιώνει ὅτι ἐκεῖ φλετροὸ λέγεται μόνον τὸ ἔπηγάδι. Εἰς τὸν ἴδιον ὀφείλω τὴν πολύτιμον πληροφορίαν ὅτι εἰς τὴν Σύμην τὸ ἔγλυφόν ὕδωρ λέγεται τοῦ φετροῦ νερό, διότι ἡ νῆσος εἶναι ξηρὰ καὶ ἔχει πηγάδια (φετρα) μόνον πλησίον τῆς θαλάσσης ὑδρονομένη εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀπὸ στέρας. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ἐξ ἄλλου ὅτι καὶ ἐκεῖ δὲν λέγεται φετροὸ νερό, ἀλλὰ τοῦ φετροῦ νερό ὥστε τὸ φετροὸ εἶναι πάντοτε οὐσιαστικόν.

² Τοῦτο πρέπει νὰ δέχεται καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς προτείνων ἐκάστοτε πρὸς σύγκρισιν τοπωνύμια οἷον Πηγάδια, Πηγάδα, Πήγαδος, Πέρα Πηγάδι κτ. (ὄχι δὲ καὶ τοπωνύμια Πηγαδήσιο λ. χ. ἢ κάτι παρόμοιον) καὶ συμπεραίνων (σ. 317) ὅτι «ἡ πρώτη σημασία τῶν οὐσιαστικῶν φιλιατροὸ καὶ φλετροὸ εἶναι ἡ αὕτη».

τῆς περὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως ἐρεῦνης πρόπει ν' ἀποτελέση ἢ σημασία αὕτη. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἢ ὑποτιθεμένη ὡς ἀρχικὴ σημασία δὲν εἶναι διόλου ἀσφαλῆς, μόνη δ' ἰσχυρὰ παραμένει ἢ τοῦ 'φρεάτος',¹ ἢ ἀναγωγὴ τῶν ἀνωτέρω προσηγορικῶν καὶ τῶν τοπωνυμίων εἰς ἀμάρτυρον ἐπίθετον φρεατερός παραμένει πάντοτε ἀναπόδεικτος.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλως εἶναι δυσχερὴς ἢ εἰρημένη ἐρμηνεία. Πῶς ἐκ τοῦ *φρεατερό προῆλθον οἱ ποικίλοι τύποι, τοὺς ὁποίους ἐμνημονεύσαμεν; Ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς: Τὸ ἐκ τοῦ ὑποκοριστικοῦ φρεάτιον προελθὸν φρεάτι ἐγένε φράτι, ἐκ τούτου δὲ παρήχθη *φρατερό καὶ δι' ἀνομοιώσιν *φλατερό. Καὶ τὸ μὲν *φρατερό διὰ τροπῆς τοῦ (παρὰ τὸ ρ) α εἰς ε ἐγένε *φρετερό, ὅπερ διὰ τῆς κατὰ τὸν νόμον τοῦ Kretschmer ἀποβολῆς τοῦ δευτέρου ε κατέληξεν εἰς *φρετρό, ἐξ οὗ δι' ἀνομοιωτικῆς ἀποβολῆς τοῦ προτέρου ρ προέκυψε τὸ φετρό τῆς Σύμης, δι' ἄλλης δὲ τῶν ὑγρῶν ἀνομοιώσεως τὸ φλετρό τῆς Ρόδου, ὅθεν καὶ τὸ τοπωνύμιον Φλετρά. Τὸ δὲ *φλατερό ἐγένεν ὁμοίως *φλατρό, ἥτοι ἔληξεν εἰς -τρό οἷον λουτρό, ὅθεν τὸ τοπωνύμιον Φιλατρό ἐν Ἰθάκῃ, ἐξ ὑποθετικοῦ δὲ παραγώγου φιλατράς τὸ ἐν Καρπάθῳ τοπωνύμιον Φιλατροῦ (ἦ). Τέλος τὸ *φρεατερό διὰ τοῦ *φρεατρό κατέληξεν εἰς φλατρό καὶ χλατρό,² δι' ἀναπτύξεως δὲ τοῦ συνοδίτου φθόγγου ι προέκυψε τὸ φιλατρό ὡς προσηγορικὸν καὶ τοπωνύμιον καὶ τὰ Φιλατρά.

Αἱ φωνητικαὶ δυσχέρειαι εἶναι ἐν προκειμένῳ ἱκαναί. Διὰ τὴν ἐρμηνείαν λ. χ. τῆς μιᾶς κατηγορίας γίνεται δεκτὴ σειρὰ ὁλόκληρος τύπων (*φρατερό) > *φρετερό) > *φρετρό), οἵτινες καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ δικαιολογηθοῦν κατὰ τοὺς φωνητικούς νόμους τῆς γλώσσης ἡμῶν δὲν εἶναι πάντως τόσο ἀυτονόητοι καὶ δὲν δύνανται συνεπῶς νὰ γίνουν ἀσυζητητὶ δεκτοί, μάλιστα ἀφοῦ ἢ παράδοσις, καὶ ἢ παλαιότερα καὶ ἢ σημερινή, οὐδένα τῶν τύπων τούτων, οἵτινες τόσο νεωτερικὴν ἔχουν τὴν ἐμφάνισιν, μαρτυρεῖ. Ἰδιαιτέρως δυσχερὴς εἶναι ἢ ἐκ τοῦ *φλατερό φωνητικὴ μετάβασις εἰς τὸ *φλατρό. Ἐνταῦθα δὲν δύναται νὰ ἔχη ἰσχὺν ὁ νόμος τοῦ Kretschmer, διότι τὰ φωνήεντα εἶναι ἀνόμοια. Καὶ ἢ ἀποψις δὲ ὅτι εἰς τὴν ἀποβολὴν τοῦ ε ἐπέδρασεν ἢ κατάληξις -τρό, καίτοι κατ' ἀρχὴν ὄχι ἀδύνατος, δὲν παρέχει πράγματι ἀσφαλῆ διέξοδον ἐκ τῆς δυσκολίας ταύτης, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν νέαν ἡμῶν γλῶσσαν ἢ κατάληξις οὐσιαστικοποιημένων οὐδετέρων -ερό(ν) εἶναι πολὺ διαδεδομένη,³ καὶ δὴ καὶ εἰς τοπωνύμια,⁴ ὥστε πάντως

¹ Ἐκ ταύτης ἐξηγοῦνται εὐκόλως αἱ ἄλλαι σημασίαι τῆς λέξεως ἰδ. κατωτέρω σ. 64.

² Τὸ οἰκεῖον δελτίον παρέχει τὸν τύπον χλιατρό περὶ τούτου ἰδ. κατωτέρω σ. 64 ὑποσ. 4.

³ Πβ. ἀλατερό, ἀναματερό, θυμιατερό, καματερό, λαδερό, ξιδερό, πατερό, φυσερό, φοιτερό κτλ.

⁴ Πβ. λ. χ. τὰ ὑπὸ Σ. Μενάρδου, Ἀθηνᾶ 18 (1906), 362 ἀναφερόμενα τοπωνύμια εἰς (-ερός, -ερή), -ερόν ἐκ Κύπρου. Ἰδ. καὶ τὴν γενικωτέραν ἐξέτασιν τῆς καταλήξεως -ερός εἰς

οὐχὶ εὐκόλως θὰ ὑπέκειτο εἰς ἐπίδρασιν ἄλλης καταλήξεως. Περαιτέρω δὲ φαίνεται ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὸ *φρεατερό θὰ κατέληγεν εἰς νεωτέρους χρόνους τὸ μὲν εἰς *φρεατροὸ τὸ δὲ εἰς *φρετρού, ἥτοι ἀλλαχοῦ μὲν θὰ διετήρει τὸ εα ἀλώβητον, ἀλλαχοῦ δὲ θὰ ἔτρεπεν αὐτὸ πρῶτον μὲν εἰς α, ἔπειτα εἰς ε. Τὴν δυσχέρειαν ταύτην προλαμβάνων παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς (σελ. 317 ὑποσ. 3) ὅτι «ἦτο ἴσως δυνατὴ ἐπὶ τὴν τροπὴν φρεατερό-φρετερό ἢ ἐπίδρασις τοῦ οὐσ. φρές ἢ φλές . . . , τὰ ὁποῖα ἀντὶ φρέας καὶ φλέας». Ἐφόσον ὅμως ἡ τοπικὴ χρῆσις τῶν φρές καὶ φλές καὶ τῶν ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ φρετερό παραγῶγων δὲν συμπίπτει, ἔπειτα καὶ τὸ φρές ἢ φλές δὲν εἶναι κοινὸν στοιχεῖον τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ὥστε νὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὸ ἰδιωματικὸν *φρετερό, ἀλλ' ἰδιωματικόν, εἶναι κατ' ἀρχὴν πολὺ ἀμφίβολον, ἂν ἦτο δυνατὴ τοιαύτη ἐπίδρασις.¹

Ταῦτα πάντα δεικνύουσιν ἐπαρκῶς, ὡς νομίζω, ὅτι ἡ προταθεῖσα ἐρμηνεία προσκρούουσα εἰς ποικίλας δυσχερείας, καὶ σημασιολογικὰς καὶ φωνητικὰς, δὲν παρέχει ἱκανοποιητικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἀρχῆς τῶν μνημονευθέντων τοπωνυμίων καὶ προσηγορικῶν.

B. Η ΛΕΞΙΣ ΦΡΕΑΡ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΑΝ ΚΑΙ ΝΕΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

Ἄλλ' ἀφοῦ ἡ ἀναγωγὴ τῶν ποικίλων πρὸς τὸ τοπωνύμιον *Φιλιατρὰ* συναπτομένων τύπων εἰς ἀμάρτυρον οὐσιαστικοποιημένον οὐδέτερον ἐπιθέτου φρεατεροὸς κρίνεται κατὰ τ' ἀνωτέρω λίαν δυσχερὴς καὶ ὡς τοιαύτη ἀπορριπτέα, ποία εἶναι ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ τῶν τύπων τούτων; Διὰ νὰ δοθῇ σύμμετρος πρὸς τὰς ἀξιώσεις μεθοδικῆς ἐρεῦνης ἐρμηνεία, ἀνάγκη ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λέξεων, ἢ ὁποῖα συνήθως καὶ μόνη, ἀλλὰ καὶ συμπληρουμένη ἐνίοτε κατὰ τὰ παρουσιαζόμενα κενὰ δύναται νὰ δείξῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ λέξις φρέαρ, ἢ ὁποῖα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν ἐσήμαινε μόνον τὸ 'πηγάδι', ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τὸν 'λάκκον', τὸ 'ὄρυγμα', πρὸς δὲ καὶ τὸ 'ἐλαιοδοχεῖον', ἀντικατεστήθη μὲν ἐνωρίς, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῆς ἤδη παρὰ Ψευδηροδιανῶ² εἰς τὴν σημερινὴν σημασίαν ἀπαντώσεως λέξεως *πηγάδι(ον)*, ἐξηκολούθησεν ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς νέας λέξεως νὰ εἶναι ἐν χρήσει. Ρητὴν περὶ

ἐπίθετα καὶ τοπωνύμια παρὰ *K. Amantos*, Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen (München 1903), 41 ἔξξ.

¹ Σχέσις τῶν τύπων *Φρές* (*Φλές*) καὶ *φλετρού* ὑπάρχει πράγματι, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἢ σχέσις ὅμως αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τὸν ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν προέλευσιν ἐξ ἀρχαίου διαλεκτικοῦ τύπου.

² Ἐπιμερ. 143: *φρέαρ* τὸ *πηγάδιον*.

τούτου μαρτυρίαν μᾶς παρέχει πρῶτον ὁ Εὐστάθιος εἰς τὰς Παρεκβολάς του παρατηρῶν τὰ ἑξῆς: καὶ τὸ φρέατος ἐκ τοῦ φρέας. ὃ μέχρι καὶ νῦν παραλαλεῖται τοῖς Ἀπτικοῖς 1606, 65.¹ Ἔπειτα καὶ ὁ Παχώμιος Ρουσᾶνος (16. αἰὼν) μεταξὺ τῶν πολυτίμων διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ τὴν λαογραφίαν εἰδήσεών του διασώζει τὴν πληροφορίαν ὅτι φρέαρ τινὲς ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ λέγουσι τὴν ὀρωρυγμένην πηγὴν κτλ., ἃ παρὰ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀγροεῖται.² Ἄλλ' ἀψευδὲς τεκμήριον τῆς χρήσεως τῆς λέξεως καὶ βραδύτερον εἶναι κυρίως τὸ γεγονὸς ὅτι ἐσώθη αὕτη ἐνιαχοῦ μέχρι σήμερον, καὶ μάλιστα εἰς περιοχὰς διασωζούσας ἀρχαιοπινῆ γλωσσικὰ στοιχεῖα, κυρίως μὲν ὡς τοπωνύμιον, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ ὡς προσηγορικόν.³ Τῆς λέξεως ὅμως ταύτης παραδίδονται εἰς τὴν παλαιότεραν γλώσσαν περισσότεροι τοῦ ἐνὸς τύποι, περὶ τῶν ὁποίων καὶ τῆς τύχης ἐνὸς ἐκάστου εἰς τὴν μετέπειτα χρῆσιν ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρος λόγος κατωτέρω.

1. ΦΡΕΑΡ - *ΦΛΕΑΡ - ΦΡΕΑΣ - *ΦΛΕΑΣ - *ΦΡΕΟΣ

Ὁ παραδεδομένος τύπος εἰς τὴν δόκιμον γλώσσαν εἶναι φρέαρ καὶ Ἀπτ. φρέαρ, γεν. φρέατος κατ' ἀντιμεταχώρησιν ἐκ τοῦ φρήατος (πβ. τὸ ἐπικὸν φρεῖατα Φ 197).⁴ Ἐκ τοῦ τύπου φρέαρ γενομένης ἐνιαχοῦ ἀνομοιώσεως τῶν δύο ρ εἰς τὴν δημώδη χρῆσιν⁵ προέκυψε τύπος *φλέαρ, μὴ μαρτυρούμενος μὲν οὕτω, ἀλλὰ δυνάμενος μετὰ βεβαιότητος νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν λειψάνων του εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν (ιδ. κατωτέρω). Ἐπειδὴ δὲ ἡ γενικὴ ἀμφοτέρων τῶν τύπων ἔληγεν εἰς -ατος, φρέατος, *φλέατος, καθ' ἃ καὶ κέρατος, κρέατος κτλ., μετεσχηματίσθησαν οὗτοι εἰς τὴν μεταγενεστέραν Ἑλληνικὴν κατὰ τὰ εἰς -ας λήγοντα οὐδέτερα, ἢτοι ἐλέχθη φρέας - φρέατος καὶ *φλέας - *φλέατος κατὰ τὰ κέρας - κέρατος, κρέας - κρέατος κτλ.,⁶ ὅπως κατὰ τινὰ ἄλλην ἀναλογίαν (ὔδωρ - ὔδατος) ἐσχηματίσθη πάλιν ἐκ τῆς γενικῆς καὶ ὀνομαστικῆ φρέορ.⁷

¹ Καὶ οἱ περιηγηταὶ J. Spon καὶ G. Wheeler (Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant fait aux années 1675 et 1676, τόμ. 2 σ. 410) σημειώνουν τὴν χρῆσιν τοῦ φρέαρ = 'πηγάδι' ἐν Ἀθήναις.

² Νέος Ἑλληνομνήμων 13 (1916), 65.

³ Πβ. G. Hatzidakis, Einleitung in die ngr. Grammatik 31.

⁴ Ἰδ. E. Schwyzer, Griechische Grammatik I 519, 7.

⁵ Περὶ τῆς ἀνομοιώσεως ταύτης ἰδ. E. Schwyzer, Griech. Gramm. I 258. Πβ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² 1, 511 ἑξ. Ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἀφθονα παραδείγματα ἰδ. παρὰ H. Pernot, Phonétique des parlers de Chio 479 ἑξξ.

⁶ Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² 2, 111. Τῆς ὀνομ. φρέας τὴν πρώτην μαρτυρίαν εὐρίσκομεν παρ' Εὐσταθίῳ ἐνθ' ἀν. Ἰδ. καὶ Δουκάγγιον ἐν λ. φρέαρ. Διὰ τὸν μεταπλασμὸν πβ. καὶ στέαρ - στέας, περὶ τοῦ ὁποίου ἰδ. κατωτ. σ. 55 ὑποσ. 3.

⁷ CIG III 4716 c, 7 (97 μ. X.). Ὁ τύπος οὗτος χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Θησαυροῦ

Ἐκ τῶν τύπων τούτων ὁ μὲν εἰς -αρ ἦτο ἀδύνατον νὰ μείνη ἀλώβητος, διότι κατὰ γενικὸν κανόνα τῆς νέας Ἑλληνικῆς οὐδεμία λέξις λήγει εἰς -ο.¹ ὅτε συνεπῶς ὁ τύπος ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιῆται ὡς προσηγορικὸν καὶ ἀπελιθώθη ὡς τοπωνύμιον ἦτο φυσικὸν νὰ ἐκπέσῃ τὸ παρὰ τοὺς νόμους τῆς νέας Ἑλληνικῆς ὑφιστάμενον ἐν τέλει -ο, ἦτοι ἐκ τοῦ (ʹς) τὸ φρέαρ νὰ προέλθῃ (ʹς) τὸ φρέα.² Τὸν τύπον φρέα (τὸ) εὐρίσκομεν σήμερον ἐν χρήσει ὡς τοπωνύμιον εἰς τὴν Κύμην (Φρέα (τὸ)) καὶ τὰς Ἀθήνας (Πλατὸν Φρέα μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς) πρὸς δήλωσιν θέσεων, ὅπου εὐρίσκονται πηγᾶδια, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν Κέα ὡς ὄνομα ὄρου (Φρέα (τὸ)) καὶ ἐκεῖ μὲ πηγᾶδι.³ Εὐχρηστεῖ δὲ ὁ τύπος φρέα (ὁ) καὶ εἰς τὴν Ἀπουλίαν (Ἵδροῦντα) καὶ Καλαβρίαν (Βούα),⁴ ὡς προσηγορικὸν = 'πηγάδι'.⁵ Ἀλλ', ἐπειδὴ ἐνταῦθα καὶ τὸ τελικὸν -ς ἐκπίπτει (πβ. τὸ κρέας) ὁ κρέα Ἵδροῦς), πιθανωτέρα εἶναι ἢ εἰς τὸν τύπον φρέας ἀναγωγὴ αὐτοῦ, ὅποτε ἐξηγεῖται καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ οὐδετέρου γένους εἰς ἀρσενικὸν διὰ τὴν κατάληξιν -ας (πβ. τὸ στόμας) ὁ στόμας).⁶ Ὁ δὲ τύπος φρέας, ὅστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χατζιδάκι (MNE 1, 338) ἐσώθη ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν τύπον Φρέα ἀλώβητος εἰς τὴν Κύμην,⁷ ἦτο δ' ἐν χρήσει, τοῦλάχιστον παλαιότερον, κατὰ τὴν μνημονευθεῖ-

(λ. φρέαρ) ἐσφαλμένος. Ἀμφιβάλλω ὅμως, ἂν πρόκειται περὶ σφάλματος τοῦ λιθοξόου καὶ θεωρῶ πιθανώτερον τὸν κατὰ τὸ ὕδωρ μετασχηματισμὸν αὐτοῦ (τὸν 1. αἰῶνα μ. Χ. τὸ ω καὶ ο εἶχον ἤδη συμπέσει φωνητικῶς καθ' ὄλοκληρίαν εἰς τὴν Αἴγυπτον). Τοῦτο εἶναι ὅπωςδήποτε γεγονός, ὅτι ὁ τύπος ἀποτελεῖ ἓνα μεταβατικὸν σχηματισμὸν (Übergangsbildung) καὶ δὲν ἔχει συνέχειαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς.

¹ Ἐξαιροῦνται βεβαίως οἱ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους εἰς τὴν βόρειον Ἑλληνικὴν καὶ τὰ λοιπὰ ἰδιώματα, ὅπου ἐκπίπτουν τὰ ἄτονα *i* καὶ *u*, προελθόντες τύποι π'λάο' κττ.

² Ἡδύνατο καὶ ἐκ τῆς γεν. φρέατος νὰ προῆλθεν ὁ τύπος φρέα, ἦτοι κατὰ τὸ σχῆμα ὄνομα - ὀνόματος κττ. νὰ ἐλέγχθῃ καὶ φρέα - φρέατος.

³ Πβ. κατωτέρω ὄνομα ὄρου Φιλιατρὸ (τὸ) εἰς τὴν Ἰθάκην.

⁴ Ἰδ. A. Pellegrini, Il dial. di Bova 172 ἐν λ. *guáddo*.

⁵ Παρὰ G. Hatzidakis, Einleitung 31 ἀναφέρεται καὶ τύπος φρέα ἐξ Ἵδροῦντος, ἀλλ' ὁ τύπος οὗτος φέρεται φρέα εἰς τὴν Πανδώραν 8, 107, ὅθεν παρέλαβεν αὐτὸν ὁ Χατζιδάκις, δὲν ἀναφέρεται δὲ καθόλου εἰς τὸ Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κατωιταλικῆς τοῦ G. Rohlfs, ὁ ὁποῖος περιορίζεται νὰ μνημονεύσῃ μόνον τὸν τύπον φρέα.

⁶ Τύπος φλέα (ἡ) ἀπαντῶν εἰς τὴν Σίφνον καὶ ἀλλαχοῦ ὡς προσηγορικὸν (= 'πηγὴ ὕδατος') καὶ εἰς τὴν Κέα ὡς τοπωνύμιον πρόπει ν' ἀναχθῇ εἰς τὸ φλέβα (ἡ), τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν 'πηγὴν'. Εἰς τοῦτο δὲ πρόπει ἴσως ν' ἀναχθῇ καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν φλεαράτσι (= φλεβαράκι, 'μικρὰ φλέψ ὕδατος') τῆς Σύρου σχηματισθὲν ὅπως ἐκ τοῦ μύτι τὸ ὑποκοριστικὸν μυταράκι κττ.

⁷ Πλὴν τῆς μαρτυρίας τοῦ Χατζιδάκι καὶ δελτίου τοῦ Ἀρχείου παραδίδει τὸν τύπον Φρέας ἐκ Κύμης, ἀλλὰ τὸ παράδειγμα ἔχει αὐτόθι: «πάμε 'ς τὸ Φρέα»· ἐπομένως δὲν φαίνεται καθαρὰ, ἂν γίνεται πράγματι σήμερον χρῆσις καὶ τοῦ τύπου Φρέας. Τὸ τελευταῖον δὲν ἀποκλείεται, διότι εἰς τὴν Κύμην καὶ ἄλλα εἰς -α οὐδ. τριτόκλιτα λήγουν εἰς -ας λ. χ. αἷμας, γάλας κττ.

σαν μαρτυρίαν τοῦ Εὐσταθίου, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων τὸ παλαιότερον ἰδίωμα συνδέεται, ὡς γνωστόν, πρὸς τὸ τῆς Κύμης, εἶχε περαιτέρω διπλὴν τύχην: Ἀφ' ἐνὸς μὲν μεταπλασθεὶς ἐνιαχοῦ κατὰ τὰ τριτόκλιτα οὐδέτερον εἰς -ος ἔγινε *φρέος,¹ ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε περαιτέρω τύπος φρέο, καθ' ἃ ἐκ τῶν δάσος, θέρος, κρούος οἱ τύποι δάσο, θέρο, κρούο κττ. καὶ κατ' ἐξασθενώσιν τοῦ ε παρὰ τὸ ο εἰς ι² ἐκ μὲν τοῦ *φρέος τύπος φρίος, ἐκ δὲ τοῦ φρέο τύπος φρίο. Εἰς τοὺς τύπους τούτους πρόπει ν' ἀναχθοῦν τοπωνυμία τινα ἐν χρήσει σήμερον ὡς Φρέο (τὸ) εἰς τὴν Γορτυνίαν τῆς Ἀρκαδίας,³ Φρίο (τὸ) εἰς τὴν Ἀνδριτσαινὴν καὶ τὸ προσηγορικὸν φρίος,⁴ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Σύμην δηλοῖ κατὰ τινα μὲν μαρτυρίαν τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ 'φρέαρ ἄνευ ὕδατος', κατ' ἄλλην δὲ 'φρέαρ (κυρίως ἐντὸς σπηλαίου)'. Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ αὐτὸς τύπος φρέας καὶ ὁ ἐκ τοῦ *φλέαρ προελθὼν περαιτέρω *φλέας,⁵ ὑπέκειντο εἰς τὴν συνίτησιν, ὅθεν κατέληξαν εἰς φριάς καὶ φλιάς. Τοὺς τελευταίους τούτους τύπους ἀπαντῶμεν σήμερον εἰς τὰ ἑξῆς τοπωνυμία: Φριάς (ὁ) εἰς Καστροίτικα Καλύβια Παρνασσοῦ εἰς θέσιν ὅπου φρέαρ ἄνωθεν καμαρωτὸν⁶ καὶ εἰς τὸ χωρίον Σφακιωτῶν τῆς Λευ-

¹ Πβ. γῆρας > γῆρος (περὶ οὗ ἰδ. Mayser I 276), δέρας > δέρος, κρέας > κρέος (P. Oslo II 44, 6 [324 μ. X.] πβ. καὶ τὸν πληθ. κρέη παρὰ H. Reinhold, De graecitate patrum apostolicorum etc. 53 καὶ S. Psaltes, Gramm. der byz. Chroniken 159), σκέπας > σκέπος κττ., καθ' ἃ πιθανῶς καὶ τὸ φρέας ἔγινε φρέος. Τοιοῦτοι τύποι ἦσαν πράγματι ἐν χρήσει εἰς τὴν Κοινήν, ὡς δεικνύει τὸ Τσακωνικὸν κρέ (Γ. Χατζιδάκι, MNE 1, 340), τὸ ὁποῖον πρόπει ν' ἀναχθῆ εἰς τὸν τύπον κρέος (πβ. χρέος > χρέι αὐτόθι) καὶ ὅχι εἰς τὸ κρέας, ὅτε θ' ἀνεμένετο κρία, καθ' ἃ καὶ βαφία, βορία, νομία κττ. εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ἐκ τῶν βαφίας, βορίας, νομίας. Τὴν ἀναγωγὴν τοῦ τύπου *φρέος εἰς τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα τῆς Κοινῆς φρέορ, κατὰ τὸ σχῆμα ὕδωρ > ὕδος (ὄνομ. ὕδος παρὰ Καλλιμάχου ἀπόσπ. 475 Schneider κατὰ τὴν δοτ. ὕδει, ἥτις παρ' Ἡσιόδου Ἔργ. 61' ἰδ. E. Schwyzer, Griech. Gramm. I 519 ὑποσ. 3) θεωρῶ ὀλιγώτερον πιθανήν.

² Περὶ τῆς ἐξασθενώσεως ταύτης τοῦ ε πρὸ τῶν α καὶ ο πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει εἰς προσεχῶς δημοσιευομένην μελέτην τοῦ ὁ συνάδελφος Ν. Ἀνδριώτης.

³ Τὰ οἰκεία δελτία τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ προέρχονται ἀπὸ τὰ χωρία Καρνέσι, Καρπινή, Γλανιτζιά τοῦ πρώην δήμου Κλείτορος.

⁴ Πβ. χρέος > χρίος κττ. εἰς τὴν Κῶν' ἰδ. X. Παρτελίδη, Φωνητικὴ Κύπρου Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας (Ἀθήναι 1929), 11.

⁵ Τύπον φλέας ἀναφέρει ὁ Χατζιδάκις (MNE 2, 402) ἐκ Κύμης, ἀλλ' ὅτι ὁ τύπος οὗτος λέγεται πράγματι ἐκεῖ ἐκ παραλλήλου πρὸς τοὺς τύπους φρέα καὶ φρέας (πβ. τὸν αὐτὸν MNE 1, 338) φαίνεται λίαν ἀμφίβολον καὶ διὰ τοῦτο προτιμῶ νὰ θεωρήσω τὸν ἀσυνίτητον τύπον ἀμάρτυρον.

⁶ Τύπος φριά (ἦ) ἐκ Παρνασσίδος μὲ τὸ ἐρμήνευμα 'φρεάτιον ὑπὸ θόλον' φέρεται εἰς τὴν ἐφημερίδα Ἐμπρὸς τῆς 11. Μαΐου 1921. Πρόκειται ὅμως πιθανῶς περὶ τοῦ ἀνωτέρω τοπωνυμίου, τὸ ὁποῖον ἐκφέρεται, ὅπως συνήθως τὰ τοπωνυμία, κατ' ἐμπρόσθετον αἰτιατικὴν 'ς τὸ Φριά. Ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ἔχει συναχθῆ καὶ τὸ προσηγορικὸν φριά = 'θολωτὸ πηγάδι' (Π. Βλαστοῦ, Συνών. καὶ συγγεν. 294).

κάδος ὁμοίως εἰς θέσιν ὅπου «φρέαρ ὄριστου καὶ ψυχροτάτου ὕδατος»¹ καὶ τέλος *Φλιάς* (ὀ) εἰς τὴν Χίον (Βολισσόν).

Ἐν συνθέσει δὲ παραδίδονται οἱ τύποι *φρέας* καὶ *φλέας εἰς τὰ ἐξῆς τοπωνύμια καὶ προσηγορικά: *Καλοφλιάς* ὄνομα πηγαδιοῦ εἰς τὴν Βέσσαν (Χίου), *Περαφλιάς* καὶ *Διφλιάς* ὀνόματα τόπων αὐτόθι² καὶ μετὰ τοῦ στόμα ἢ χεῖλι πρὸς δήλωσιν τοῦ 'χείλους τοῦ φρέατος' *φρόστομα* (τὸ) εἰς τὰς Ἀθήνας,³ *φρούστομα* καὶ *φρούστομο* (τὸ) εἰς τὰ Μέγαρα, *φλιόστομα* (τὸ) εἰς τὴν Χίον καὶ *φλιόστομο* (τὸ) αὐτόθι (Ὀλύμπους), *φρεατόχειλο* (τὸ) παρὰ *Μ. Φιλήντα*, Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. Ἑλληνικὴ 1, 115 καὶ *φρεόχειλο* (τὸ) εἰς τὴν Ἀττικὴν,⁴ ἐκ τοῦ ὁποίου περαιτέρω *φρόχειλο* καὶ *ἀφρόχειλο* καὶ *φροχεῖλι* (τὸ) παρὰ *Π. Βλαστῶ*, Συνών. καὶ συγγεν. 294.

Καὶ τὸ ὑποκοριστικὸν δὲ *φρεάτιον* καὶ *φλεάτιον ἐσώθη μαρτυρούμενον σήμερον ὡς προσηγορικὸν μὲν ὑπὸ τὸν τύπον *φρεάτι* (τὸ) παρὰ *Π. Βλαστῶ* ἔνθ' ἄν., ὡς τοπωνύμιον δὲ ὑπὸ τοὺς τύπους (*λαγκάδι*) τοῦ *Φριάτι* εἰς τὴν Ζάκυνθον,⁵ *Φρεάτσι* (τὸ) εἰς τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Μάνη, *Φριάτσι* (τὸ) ὄνομα χαμηλοῦ ὄρους εἰς τὴν Σῦρον (μαρτυρούμενον ἤδη τὸν 18. αἰῶνα),⁶ *Φριάτσα* (τὰ) εἰς τὸ Ἀλιβέριον (Εὐβοίας), ἔπειτα *Φράτσια* (τὰ) εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὰ Κύθηρα⁷ καὶ *Φλάτσια* (τὰ) εἰς τὴν Χίον (φερόμενον εἰς παλαιὸν κώδικα ὑπὸ τὸν τύπον *Ἀφλάτζια*⁸), εἰς τὰ ὁποῖα προφανῶς ὑπόκειται ἀφομοίωσις τοῦ ε πρὸς τὸ ἐπόμενον α (*φρεάτι*) *φραάτι) *φράτσι*, *φλεάτι) *φλαάτι) *φλάτσι*.⁹ πβ. *κρέας*) *κράς* εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον *κρέατα*) *κράτα* εἰς τὴν Καστοριάν καὶ τὰ Κύθηρα, *κρεατάκι*) *κρατάκι* παρὰ *Βλάχω*), καθὼς καὶ εἰς τὸ σύνθετον *Βρομοφρεάτσι* (τὸ) εἰς τὰς Ἀθήνας.

2. *ΦΡΗΡ - *ΦΛΗΡ - *ΦΡΗΣ - *ΦΛΗΣ

Ἄλλος τύπος τοῦ *φρέαρ*, διάφορος τοῦ εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν γλῶσσαν ἔν

¹ Ἴδ. *Α. Βαλαωρίτου*, Βίος καὶ Ἔργα (Ἀθῆναι 1907), 3, 407.

² Ἴδ. *Η. Pernot*, Phonétique des parlers de Chio 481 πλὴν τῶν τύπων τούτων ἀναφέρεται αὐτόθι καὶ ρῆμα (;) *φλιουστῶν - νω* ἐκ Βέσσης χωρὶς ὅμως σημασίαν.

³ Εἰς δελτίον τοῦ Ἀρχείου ἐκ Διπύλου Ἀθηνῶν παραδίδεται καὶ τύπος *φρόσομα* μὲ τὸ ἐριμήνευμα 'κάλυμμα, ἰδίᾳ πηγαδιοῦ', ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ εἶμαι βέβαιος, ἂν εἶναι ἀσφαλῆς.

⁴ Διὰ τὸν διπτὸν τύπον πβ. *αἵματοστάτης* καὶ *αἱμοστάτης*, *κρεατόπιττα* καὶ *κρεόπιττα* κττ. Ἴδ. *Μ. Φιλήνταν* ἔνθ' ἄν.

⁵ Ἴδ. *Ν. Πολίτου*, Παραδόσεις 1, 68.

⁶ Δελτία τοῦ Ἀρχείου παρέχουν διὰ τὸ αὐτό, ὡς φαίνεται, τοπωνύμιον τῆς Σύρου τοὺς τύπους *Φριάσι*, *Θριάσι* καὶ *Φριάτσι*. Μόνος γνήσιος ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ «κακῶς προφερόμενος καὶ ἡμαρτημένως», κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ συλλογέως, *Φριάτσι*, οἱ δὲ ἄλλοι πλάσματα αὐτοῦ πρὸς ἐτυμολόγησιν τῆς λέξεως.

⁷ Τοπωνύμιον *Φράτσια* ἐκ Κρήτης ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ *Acta et diplomata* III 236

⁸ Ἴδ. *Γ. Ζολότα - Αἴμ. Σάρον*, Ἱστορία τῆς Χίου Α' 1 (Ἀθῆναι 1921), 609. Τὸ τοπωνύμιον τοῦτο φαίνεται ὅτι ὑπόκειται εἰς τοὺς τύπους *Φλάτσα* καὶ *Φλιάτσα* ἀναφερομένους ὑπὸ τοῦ *Π. Βλαστοῦ* ἔνθ' ἄν. 379.

⁹ Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ *τι* εἰς *τσι* πβ. *ἀλάτι*) *ἀλάτσι* (Κρήτη κ. ἄ.) *βαρβατίλα*) *βαρβατσιλά* (Καλοσκοπὴ Πυρνασιίδος), *γαλατίδα*) *γαλατσιάδα* (Κρήτη), *γαττι*) *γατσι* (Ἡπειρος), *κληματίδα*) *κληματσιάδα* (σύνηθες), *(αἱ)ματίτικα*) *ματσιτικά* (εἶδος πορτοκαλιῶν· Χίος) κτλ. Ἴδ. καὶ *P. Kretschmer*, Lesb. Dialekt 147 καὶ *Α. Μπούτουρα*, Περὶ τῆς γενέσεως καὶ ἐκτάσεως τοῦ *τσι* (τς) φθόγγου ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ. Ἀγωγή 1 (1917), 15 ἐξξ.

χρήσει, παραδίδεται εἰς μνημεῖα τῆς Κοινῆς. Οὕτω λ. χ. ἀπαντᾷ παρὰ Καλλιμάχῳ τύπος δοτ. ἐν. φρητὶ Ὑμν. εἰς Δήμ. 15, ἔπειτα καὶ τύποι γεν. ἐν. φρητὸς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν CIG III 4716 c, 22 (97 μ. Χ.), παρ' Ἡρωδιανῶ 1,409 Lentz καὶ εἰς τὸ Μέγ. Ἐτυμολ. 800,14 ἐκ τοῦ Χοιροβοσκοῦ, καὶ ὄνομ. πληθ. φρηῖτα γεν. πληθ. φρητῶν παρ' Ἡρωδιανῶ αὐτόθι 429 καὶ αἰτιατ. πληθ. φρηῖτα εἰς τὸν P. Cairo Zenon III 59499,12 (III. αἰ. π. Χ.). Ὅτι εἰς πάντας τοὺς τύπους τούτους ὑπόκειται ἡ γνωστὴ συναίρεσις τοῦ εα εἰς η, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα,¹ ὑπεισηλθε δ' ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Κοινήν, εἶναι προφανές. Πλὴν αὐτοῦ ὅμως οἱ τύποι οὗτοι παρουσιάζουν τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὰς πλαγίας πτώσεις ὀξύνονται. Περὶ τούτου παρατηρεῖ ὁ Ἡρωδιανὸς (Περὶ καθολ. προσφδ. ιε 1, 409 Lentz): «σεσημείωται τὸ φρητὸς ὀξυνόμενον. ἀπὸ γὰρ τρισυλλάβου γενικῆς τῆς φρέατος γενόμενον κατὰ κροᾶσιν φρητὸς ὄφειλε βαρύνεσθαι. οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα λέγειν ὅτι ἐπὶ τούτου ἐν τῇ εὐθείᾳ ἐγένετο ἡ κροᾶσις κάκειθεν ἡ κλίσις, οὐδὲ γὰρ εἴρηται ἡ φρηῖτα εὐθείᾳ τῇ χρήσει. ἔστιν οὖν εἰπεῖν ὅτι ἡ φρητὸς γενικὴ συνέδραμε κατὰ τὴν τάσιν τῆς Κρητὸς γενικῆς καὶ σητὸς καὶ θητὸς». Καὶ περαιτέρω (αὐτόθι 429): «σεσημείωται τὸ φρητῶν. ἔστι γὰρ φρέατα καὶ γίνεται κατὰ κροᾶσιν φρηῖτα τοῦ ε̄ καὶ ᾱ εἰς ἠ̄ κροθέντος. καὶ τούτου βαρυνόμενον κατὰ τὴν εὐθείαν τῶν πληθυντικῶν ὄφειλε καὶ ἡ γενικὴ τῶν πληθυντικῶν βαρύνεσθαι καὶ εἶναι φρηῖτων βαρυτόνως ὥσπερ τὰ ὦτα τῶν ὄτων, τὰ φῶτα τῶν φώτων. ὅμως δὲ περισπῶσιν αὐτὸ οἷον φρητῶν ὁμοτόνως τῆς Κρητῶν καὶ σητῶν καὶ θητῶν γενικῆς». Ἄλλ' ἡ νέα Ἑλληνικὴ, ἡ ὁποία χρησιμεύει πολλάκις θαυμασίως εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἔλλιποῦς γραπτῆς παραδόσεως,² διδάσκει ὅτι καὶ τύπος μονοσυλλάβου ὀνομαστικῆς ἦτο ἐν χρήσει. Διότι εἰς ταύτην ἀνευρίσκωμεν τὸ προσηγορικὸν φρεῖς (ὄ) εἰς τὸ Λαύρειον³

¹ Πβ. βασιλῆ, γραμματῆ, ἐννῆ ἀντὶ - εα ἐκ Δελφῶν (IV. αἰ. π. Χ.), Ρόδου καὶ Κυρήνης (Ἡσύχ.: ἐννῆ· θ. Κυρηναῖοι), δέλητα ἀντὶ δελέατα κτλ. Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² 1,314. E. Schwyzler, Griech. Gramm. I 250. Τὴν παλαιότεραν βιβλιογραφίαν παρέχει ὁ E. Rüsche, Grammatik der delphischen Inschriften (Berlin 1914), 172.

² Περὶ τῆς δυνατότητος νὰ συνάγωνται τύποι τῆς Κοινῆς βάσει τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἰδ. A. Thumb, Die griech. Sprache im Zeitalter des Hellenismus 17.

³ Ἡ λέξις χρησιμοποιοῖται κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἀρχείου καὶ εἰς τὴν Κύθνον ὑπὸ Μηλίων μεταλλουργῶν ἐργασθέντων καὶ εἰς τὸ Λαύρειον μόνον εἰς τὴν φράσιν πάω φρεῖς σημαίνουσαν ἄνοιγω ὄρυγμα ἀποκλίνον τῆς κατακορύφου διευθύνσεως πρὸς ἐξαγωγήν μεταλλεύματος. Ὅτι εἰς τὸν τύπον φρεῖς ὑπόκειται τὸ φρέαρ (προφανῶς ἐκ τοῦ φρεῖς μετ' ἀνάπτυξιν τοῦ συνοδίτου φθόγγου ἰδ. X. Πατελλίδης, Φωνητικὴ 19 καὶ Γ. Χατζιδάκι, Ἀκαδ. Ἀναγν.² 1, 392 ἐξ.) δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὑπὸ τῶν αὐτῶν Μηλίων μεταλλουργῶν χρησιμοποιοῖται αὐτόθι ἡ παράλληλος φράσις πάω πηγάδι = ἄνοιγω φρέαρ πρὸς ἐξαγωγήν μεταλλεύματος.

χρησιμοποιούμενον ὡς τεχνικὸν ὄρον πρὸς δήλωσιν τοῦ εἰς τὰ μεταλλεῖα ὀρουσομένου κατ' ἀπόκλισιν ἀπὸ τῆς κατακορύφου φρέατος πρὸς ἐξαγωγήν μεταλλεύματος (γαλλ. descenderie)¹ καὶ τὰ τοπωνύμια Φρῆς (ὄ) εἰς τὴν Κρήτην καὶ Φλῆς (τὸ) εἰς τὴν Ἰκαρον, τὰ ὅποια ἀνάγκη ν' ἀναχθοῦν εἰς παλαιότερους τύπους *φρηῆς καὶ *φληῆς προελθόντας ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων τύπων φρέας καὶ *φλέας (ἰδ. κατωτέρω). Θὰ παρατηρηθῆ ἴσως ὅτι οἱ τύποι οὔτοι δυνατὸν νὰ ἐσχηματίσθησαν βραδύτερον. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ φαινόμενον τῆς συναιρέσεως τοῦ εα εἰς ἠ ἤρχισεν ἐνωρίς, τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐνωρίς ἐλέγοντο εἰς τὰς συναιρούσας τὸ εα εἰς ἠ διαλέκτους ὄχι μόνον ἡ γεν. καὶ δοτ. φρητός, φρητὶ κτλ., ἀλλὰ καὶ ἡ ὄνομ. *φρηῆρ καὶ (δι' ἀνομοίωσιν τῶν δύο ρ) *φληῆρ, καθ' ἃ καὶ ὄνομαστικῶς ἐκ τοῦ στέαρ παρὰ τὴν γεν. στητός <στέατος, καὶ δὴ ἴσως τὸ ὀξύτονον τῆς γενικῆς καὶ δοτικῆς ὀφείλεται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ὄνομαστικὴ ἦτο μονοσύλλαβος.²

Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ μία παρέκβασις περὶ τῆς τύχης τοῦ ἐκ τοῦ εα προελθόντος ἠ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, διὰ νὰ δικαιολογηθοῦν οἱ ἀνωτέρω ἐκ τῶν τύπων Φρῆς καὶ Φλῆς συναχθέντες τύποι τῆς Κοινῆς *φρηῆς καὶ *φληῆς.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ιδιωμάτων Ἰκαρίας, Δ. Κρήτης καὶ Β. Λέσβου³ εἶναι ὅτι ἡ κατάληξις -έα(ς) ἐμφανίζει τὸν τύπον -έ(ς). Οὔτω λ. χ. λέγεται

¹ Ὡς γνωστὸν, ἡ λέξις φρέαρ ἐχρησιμοποιεῖτο, ὡς καὶ σήμερον τὸ πηγάδι, καὶ πρὸς δήλωσιν γενικῶς τοῦ ὀρύγματος τῆς γῆς ἰδ. P. Cairo Zenon III 59499, 14 (III. αἰ. π. X.) καὶ PSI IV 423, 16 (III. αἰ. π. X.), ὅπου ἡ λέξις παρουσιάζεται ἀπὸ κοινοῦ μετὰ λατόμων (πβ. καὶ Ἡσύχ. φρέαρ· πηγὴ, λάκκος). Ἡ διάσωσις αὐτῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ μεταλλευτικοῦ φρέατος εἶναι περιέργως, διότι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν μεταλλείων εἶχε σταματήσει, ἀλλ' ἡ λέξις παρέμεινεν ἴσως μετὰ τῶν πολλῶν μεταλλευτικῶν φρεάτων, τὰ ὅποια ἔχουν σωθῆ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, εἰσῆχθη ἔξωθεν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ παλαιότερον ἐργαζομένων (ἐκ Κρήτης, Κύμης, Μήλου κ. ἄ. μερῶν) μεταλλουργῶν.

² Ὁ G. Meyer, Griechische Grammatik³ 209 παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Es scheint, dass überall die zweisilbigen Nominative ἔαρ στέαρ φρέαρ offen blieben, die dreisilbigen Formen in ἦρος στητώδης (bei Galen) φρητός contrahierten; ἔαρος στέατος φρέατος nach dem Nominativ». Ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ δισύλλαβοι τύποι συνηροῦντο ὅπως καὶ οἱ τρισύλλαβοι δεικνύουν ἀναμφισβητήτως οἱ τύποι κρηῆς (<κρέας), στηῆρ (<στέαρ). Κατὰ τὸν Γ. Χατζιδάκιν (Ἀκαδ. Ἄναγν.² 1, 154 ἐξ.) «αἱ γεν. οὔατος, φρέατος, στέατος, καὶ αἱ δοτ. οὔατι, φρέατι, στέατι, ἀφοῦ συνηρέθησαν εἰς δισυλλάβους *ῶτος, *φρηῆτος, *στηῆτος, *ῶτι, *φρηῆτι, ἠκολούθησαν τῷ τόνῳ τῶν δισυλλάβων γενικῶν, καὶ δοτ. εἰς -ὄς -ί, καὶ δὴ κατὰ τὸ ποδός, ποδί, κλειδός, φωτός, κλπ., ἐλέχθη καὶ ῶτός, ῶτί, φρητός, στητός. (Τὸ ἔαρος - ἦρος ἔαρι - ἦρι συνηρέθη βραδύτερον τοῦ οὔατος οὔατι κλπ. ἐν τῇ γεν. καὶ δοτ., διὸ δὲν ἠκολούθησε τῷ τόνῳ τῶν δισυλλάβων γενικῶν καὶ δοτικῶν)». Ὅτι ἡ τελευταία παρατήρησις εἶναι ὀρθή, δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι γεν. κρητός ἐκ τοῦ κρηῆς δὲν ἐσχηματίσθη, διότι αἱ γεν. κρέατος, κρεάτων εἶναι μεταγενέστεραι (ἰδ. Γ. Χατζιδάκιν ἐνθ' ἄν. 2, 112, 3) καὶ συναιρούμεναι ἔδει νὰ τονισθοῦν *κρηῆτος, *κρηῆτων ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τῶν Νεοελλ. γεν. ἐν. κρέτου, ὄνομ. πληθ. κρέτα (Δ. Κρήτη).

³ Ὁ A. Thumb, Hellenismus 96 ἀναφέρει ὅτι οἱ εἰς -έ(ς) τύποι ἀπαντοῦν καὶ εἰς Κύ-

εἰς τὴν Ἰκαρίαν καὶ τὴν Δ. Κρήτην ὁ Ἄντροές ἀντὶ Ἄντροέας, ὁ βαφές ἀντὶ βαφέας, ὁ βορές, ὁ κεραμές, τὸ κρῆς ἀντὶ τὸ κρέας, ὁ Πρινές, ὁ φονές, ὁ Φρῆς ἢ τὸ Φλῆς κτλ., ἔπειτα ἡ ἀμυγδαλέ, ἡ καὶ τὰ βαθέ, ἡ γρῆ ἀντὶ γραῖα, ἡ ἐλῆ ἀντὶ ἐλαία, ἡ καλαμέ, ἡ μηλέ, ἡ ξυλέ, ἡ πετρέ, ἡ προβέ, ἡ σαμέ ἀντὶ σαμαία κτλ.,¹ εἰς τὴν Λέσβον δὲ ἡ ἀλιβρῆ ἀντὶ ἀλευρέα, ἡ ἀπουκρέ, ἡ ἀρμαθέ, ἡ γρῆ, ἡ καρῆ, ἡ κλειδαρέ, ἡ κουπρέ, ἡ κριββαταρέ, ἡ ξουμιρέ, ἡ ψειριαρῆ κτλ.² Καὶ εἰς τὴν Κύπρον δὲ λέγονται ὡς διακριτικὰ ἐπίθετα αἰγός, δαμάλεως καὶ ὄνου, τῶν ὁποίων τὸ ἀρσενικὸν λήγει εἰς -ιάς, ἡ ἀξαθ-θέ, ἡ ζωνέ, ἡ καρβουνῆ (ἡ ἔχουσα χροῶμα καρβούνου), ἡ κοτσινόμασκαλῆ (Κερούνια), ἡ λαέ, ἡ πυρρέ, ἡ σι(δ)ερῆ, ἡ σκολαριτσῆ, ἡ σκωρῆ κτλ.: σκωπτικῶς δὲ καὶ περὶ γυναικῶν ἡ δοντῆ ἢ βοιτῆ (ἡ ἔχουσα μεγάλους ὀδόντας), ἡ μουτ-τῆ (ἡ ἔχουσα μεγάλην μύτην), ἡ μουτσῆ (πλατυπρόσωπος) καὶ μάλιστα ἐν Τιλλιριῶ ἡ βυζέ, ἡ ζαμπέ, ἡ τσεφαλέ, ἡ κολέ, ἡ στηθέ, ἡ φχιακῆ (ἦτοι ἔχουσα τὰ δηλούμενα μέλη δυσαναλόγως μεγάλα).³ Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀψησχόλησε μέχρι σήμερον ἐπανειλημμένως τοὺς ἐρευνητὰς τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Κατ' ἄλλους πρέπει εἰς αὐτὸ νὰ ἴδωμεν ἀνασχηματισμοὺς ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ, τ. ἔ. ὅτι ἐκ τοῦ πληθ. ἐλαῖες > ἐλαῖς, μηλέες > μηλές, σαμαῖες > σαμαῖς κτλ. ἔγινεν ἐν. ἐλαί, μηλέ, σαμαί κτλ.: ὅτι δὲ κατόπιν κατὰ τὸ σχῆμα μηλέα - μηλῆ ἐλέχθη καὶ μηλέας - μηλές καὶ περαιτέρω κατ' ἀναλογίαν πρὸς ταῦτα παρὰ τὸ βορέας, Ἄντροέας, φονέας κτλ. καὶ βορές, Ἄντροές, φονές κτλ., κατὰ τὰ ὁποῖα τέλος καὶ τὰ οὐσ. κρῆς καὶ Φλῆς παρὰ τὸ κρέας καὶ Φλέας. Τὴν γνώμην ταύτην ὑπεστήριξεν ὁ Γιάνναρης,⁴ ἠσπάσθησαν δ' ἐν μέρει καὶ ὁ Thumb⁵ καὶ ὁ Kretschmer.⁶ Ἄλλ' ὁ μὲν Thumb θεωρεῖ ὅτι πρέπει νὰ χωρισθοῦν τῶν εἰς ἐα > ἐ τὰ εἰς -έας > ἐς καὶ τὰ κρῆς καὶ Φλῆς καὶ ν' ἀναχθοῦν εἰς ἀρχαιοτέρους τύπους, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ -εας συνηρέθη, καθ' ἃ εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα, εἰς -ης,⁷ δεχόμενος ὅτι τὸ η τοῦτο τὸ ἐκ συναιρέσεως τοῦ εα προελθὼν δὲν ἐξεφωνεῖτο ὁμοίως πρὸς τὸ ἄλλο η, ἀλλ' ἀνοικτὸν ὡς ε μακρόν, ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ νεαρὸν > νηρὸν > νερόν.⁸ Ὁ δὲ Kretschmer δέχεται μὲν γενικώτερον τὴν ἄποψιν τοῦ Γιάνναρη, ἀλλ' ἀξιοῖ ὅπως τῶν εἰς τὰ ιδιώματα Ἰκαρίας καὶ Δ. Κρήτης ἀπαντώντων τύπων εἰς -ές χωρισθῆ τὸ βασιλές, τὸ ὁποῖον δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὰ ιδιώματα ἐκεῖνα, ἀλλ' εἶναι εὐρύτερον διαδεδομένον⁹ καὶ ἐρμηνευθῆ, καθ' ἃ ἤδη ὁ Ψυχάρης¹⁰ εἶχεν εἰκάσει καὶ ὁ Χατζι-

ζικον καὶ Χίον, ἀλλὰ πλὴν τοῦ τύπου βασιλές, τὴν ἑκτασιν τοῦ ὁποίου ἰδ. κατωτέρω ὑποσ. 9), δὲν γνωρίζω ν' ἀπαντοῦν ἐκεῖ ἄλλοι τύποι. Ἀντιθέτως ἡ αὐτόθι διατυπωθεῖσα εἰκασία, ὅτι λεπτομερεστέρα ἔρευνα θ' ἀπεδείκνυε τὴν ὑπαρξιν τοῦ φαινομένου καὶ ἀλλαχοῦ, ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα γνωσθείσης παρουσίας αὐτοῦ καὶ εἰς Λέσβον καὶ Κύπρον.

¹ Ἰδ. G. Hatzidakis, Einleitung 83 καὶ 441.

² Ἰδ. P. Kretschmer, Lesb. Dialekt 119. A. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ βορείων ιδιωμάτων (Ἀθήναι 1926), 20.

³ Ἰδ. Σ. Μενάρδου, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς 9 (1913), 139.

⁴ A. Jannaris, Historical Greek Grammar § 272.

⁵ Hellenismus 95 ἔξξ.

⁶ Lesb. Dialekt 120 ἔξ.

⁷ Περὶ τοῦ φαινομένου τούτου ἰδ. ἄνωτ. σ. 50.

⁸ Ὅτι τὸ νερό δὲν σχετίζεται, ὡς ὑποτίθετο παλαιότερον, πρὸς τὰ Νηρεύς, Νηρηῖς κτλ., ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπίθ. νεαρὸν ἔδειξε πρῶτος ὁ K. Krumbacher ἐν Abhandlungen für W. Christ (München 1891), 362. Τὴν περὶ τῆς λέξεως βιβλιογραφίαν ἰδ. παρὰ S. Psaltes, Gramm. der byz. Chroniken 28, εἰς τὴν ὁποίαν ἄς προστεθῆ καὶ ὁ K. Brugmann, Indog. Forsch. 11, 275 ἔξ.

⁹ Καὶ εἰς τὴν Αἴνον, τὴν Κάλυμνον, τὰς Κυδωνίας, τὴν Κύζικον, τὴν Λέσβον (πανταχοῦ), τὴν Μύκονον, τὴν Νίσυρον, τὴν Δ. Σάμον, τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας, τὴν Σῦρον, τὴν Τήνον, τὴν Χίον.

¹⁰ J. Psichari, Essais de grammaire historique neogrecque II σ. CI.

δάκις βραδύτερον εἶχε δεχθῆ, ¹ ὡς δημόδης μετασχηματισμὸς τοῦ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρό-
νους διὰ τῆς γραφομένης ἀναζωογονηθέντος τύπου βασιλεύς (πρόφ. βασιλέφς). Ὁ Χατζιδάκις
ἐξ ἄλλου, ὅστις πρῶτος εἶχεν ὑποπεύσει ἀναλογικὸν ἀνασχηματισμὸν ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ,²
ἀντετάχθη ἔπειτα κατὰ τῆς ἀπόψεως ταύτης ³ παρατηρήσας ὅτι δὲν νοεῖται διατί ἐλέχθη ἐλαῖ
ἐκ τοῦ ἐλαῖες - ἐλαῖς, μηλὲ ἐκ τοῦ μηλέες - μηλές, σαμαὶ ἐκ τοῦ σαμαῖες - σαμαῖς, οὐχὶ δὲ καὶ
αὐλὲ (ἀντὶ αὐλή) ἐκ τοῦ αὐλές, τιμὲ (ἀντὶ τιμῆ) ἐκ τοῦ τιμές, φωνὲ (ἀντὶ φωνή) ἐκ τοῦ φωνές
κττ. οὐδὲ τὴν σύναψιν δὲ τῆς συστολῆς τοῦ εἶα εἰς εἶ εἰς τὰ ἀρσενικά καὶ τὰ κρῆς καὶ Φλῆς
πρὸς τὴν μεταγενεστέραν συναίρεσιν τοῦ εἶα εἰς ἠ εἰς τοὺς τύπους βασιλῆ, γραμματῆ, ἱερῆ, κρῆς
κτλ. ἔκρινεν ἀποδεκτὴν διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Πρῶτον διότι ἡ συναίρεσις αὕτη συνέβη εἰς
πολλὰ μέρη (Ἄργος, Βυζάντιον, Δελφοὺς, Κρήτην, Λακωνικὴν, Μεσσηνίαν, Ρόδον κ. ἄ.), ἐνῶ
σήμερον μόνον εἰς τὴν Δ. Κρήτην καὶ Ἰκαρίαν ⁴ ἀπαντοῦν τύποι εἰς - ἐ(ς). Ἐπειτα διότι ἡ
ὑποτιθεμένη διάφορος προφορὰ τοῦ ἐκ τοῦ εἶα προελθόντος ἠ δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῆ διὰ
τοῦ νεαρὸν - νηρὸν - νερόν, διότι παρὰ τὸ ρ τρέπονται καὶ ἄλλοι φθόγγοι εἰς ε. Τρίτον διότι
πλὴν τοῦ ὄντως συναιρεθέντος νεαρὸν - νηρὸν - νερόν εἰς πάντα τὰ λοιπὰ τὸ εἶ ἔφερε τὸν τό-
νον, τ. ἔ. τὸ εἶα τότε μόνον συνεστάλη εἰς εἶ, ὅτε ὁ τόνος ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ε. Τέλος διότι ἡ συ-
στολὴ τοῦ εἶα εἰς εἶ συνέβη, ἀφοῦ ὄχι μόνον τὰ ἀρχαιόθεν εἰς - εἶας ἢ εἶα λήγοντα, ἀλλὰ καὶ
ὅσα μεταπλασθέντα ἔληξαν οὕτω, καὶ ὅσα κατ' ἀναλογίαν ἐπλάσθησαν κατὰ τοὺς μεσαιωνι-
κοὺς χρόνους, ἀπέβαλον τὸ α αὐτῶν. Ὅθεν ἐδέχθη ὅτι τὸ φαινόμενον ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς
τὴν φωνητικὴν, ὅτι δηλ. τὸ τονούμενον μακρὸν εἶ ἀφωμοίωσε καὶ κατέπιε τὸ ἄτονον βραχὺ α
(μηλέα > μηλέᾶ > μηλέ), τῆς μεταβατικῆς βαθμίδος μηλέᾶ ἀκουομένης σήμερον εἰς τὸ χωρίον
Ράχες τῆς Ἰκάρου.

Ἄλλ' ὑποθέτω ὅτι τὰ κατὰ τῆς ἀναγωγῆς τοῦ φαινομένου καθόλου εἰς τὴν Κοινὴν καὶ
διὰ ταύτης εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρά. Ἐν πρώτοις τὸ
γεγονὸς ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς συναιρέσεως τοῦ εἶα εἰς ἠ εἶχε μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἐκείνης τὴν
ὁποίαν ἔχει σήμερον ἡ συστολὴ τοῦ εἶα εἰς εἶ δὲν ἐμποδίζει νὰ συνάψωμεν τοὺς νέους τύπους
πρὸς τοὺς παλαιούς, διότι τὸ φαινόμενον ἦτο διαλεκτικὸν στοιχεῖον τῆς Κοινῆς καὶ ὡς τοιοῦτο
ὑπέκειτο εἰς περιορισμὸν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πάντως ἰσχυροτέρου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ
τῆς νέας Ἑλληνικῆς, καὶ διὰ τοῦτο εὐρύτερον ἐπιδώσαντος ἀσυναιρέτου εἶα (εἰς ὃ ἀνάγονται
καὶ οἱ συνιζημένοι τύποι εἰς ια τῆς κοινῆς νέας Ἑλληνικῆς). Ἐπειτα ἡ προφορὰ τοῦ ἐκ τῆς
ἐν λόγῳ συναιρέσεως προελθόντος ἠ ἦτο, φαίνεται, πράγματι διάφορος τοῦ ἄλλου ἠ καὶ δὴ
συγγενῆς πρὸς τὸ ε, διότι πλὴν τοῦ νηρὸν, ὅπερ ἀπαντᾷ ἤδη περὶ τὸ 500 μ. Χ. ἢ καὶ πα-
λαιότερον ἀκόμη ὑπὸ τὸν τύπον νερόν ⁵ καὶ ἄλλα παραδείγματα τῆς προφορᾶς ταύτης μᾶς πα-
ραδίδονται εἰς τὰ μεταγενέστερα γλωσσικὰ μνημεῖα. Ἦδη ὁ Thumb ⁶ ὑπέδειξεν ὅτι ὁ τύπος
Κλένακτος ἐν IG XII 1 49, 49 (I. αἰ. π. Χ.) κεῖται πιθανῶς ἀντὶ Κλήνακτος (<Κλεάνακτος).

¹ Γλωσσολογικαὶ Μελέται 1, 425 ὑποσ. 1. Πβ. καὶ MNE 1, 345 ὑποσ. 1. Τὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι δέχεται καὶ ὁ S. Psaltes ἐνθ. ἀν. 89, ὅστις θεωρεῖ ἀπίθανον τὴν Δωρικὴν προέλευσιν τοῦ τύπου.

² Einleitung 83 ὑποσ. 1.

³ MNE ἐνθ' ἀν.: πβ. ἤδη Einleitung 441 ἐξ.

⁴ Τότε ἠγνοεῖτο ἀκόμη ὅτι τὸ φαινόμενον παρουσιάζεται καὶ εἰς τὴν Β. Λέσβον καὶ τὴν Κύπρον.

⁵ Ἀποφθέγμ. ἐν PG 65, 205 B: τὸ κανκάλιον τοῦ νεροῦ. Ἴδ. Σοφοκλῆν ἐν λ. νηρός. Πβ. καὶ aqua' nero Wess. lat. Taf. 20, 8 (IV. αἰ. μ.Χ.), ὅπου nero πιθανῶς = νερό, ὄχι νηρό

⁶ Hellenismus 93.

Σήμεραρον ἔχομεν περισσότερα παραδείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἐκ τῶν παπύρων: πβ. *ἐννεκαίδεκάτου* (= *ἐννηκαίδεκάτου*) P. Hamb I 39 G II, 14 (179 μ. X.)· *σφυρίδαν κρεδίων* (= *κρηδίων*, *κρεαδίων*) BGU III 814, 25 (III. αἰ. μ. X.)· *τὸν ἀδελφόν μου Ὀρφὲ* (= *Ὀρφῆ*, *Ὀρφέα*) P. Bad IV 87, 8 (III. αἰ. μ. X.)· *προσκαιφάλαι* (= *προσκεφάλη*, *προσκεφάλαια*) P. Cairo Maspéro I 67006^v, 60 (VI. αἰ. μ. X.)· *βεβαί* (= *βεβῆ<ν>*, *βεβαία<ν>*) P. Lond III (σ. 265) 1008 (= BL I 297), 4 (561 μ. X.).¹ Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ γραφὴ *προσκεφάλαι*, *βεβαί* δὲν ὀφείλεται εἰς τυχαίαν παράλειψιν τοῦ α ὑπὸ τῶν γραφέων, ἀλλ' ἀποτελεῖ προσπάθειαν ἀποδόσεως τοῦ ἐκ τῆς συναιρέσεως προελθόντος φθόγγου,² γίνεται καταφανὲς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ οἱ τύποι *φρητα*, *φρητῶν* ἀπαντοῦν γεγραμμένοι μὲ αὐτὴν ἀντὶ η: πβ. *ὑλοτομίας φραιτ(ῶν)* ζ̄ P. Lond III (σ. 180) 1177, 313 (113 μ. X.)· *τ' αὐτ(ᾶ) φραιτ(α)* αὐτόθι στ. 314· *ὑλοτομίας κ(αὶ) ἀναψήσ[εω]ς φραιτ(ῶν)* ζ̄ αὐτόθι στ. 329· *εἰς τὰ αὐτὰ φραιτ(α)* αὐτόθι στ. 331.³ Τὴν αὐτὴν δὲ

¹ Ἐν ἄλλο παραδειγμα ἀποτελεῖ ἡ γραφὴ τοῦ *ἐάν* (ὑποθετικοῦ καὶ δυνητικοῦ, διότι, ὡς γνωστόν, καὶ τὸ δυνητικὸν *ἄν* εἶχε γίνει εἰς τὴν Κοινήν *ἐάν*) ὡς *ἐν* (*αἶν*): πβ. *ὅσε αἶν ὅσα* (= ὅσαι *ἐάν* ὄσι) P. Oslo II 32, 11 (1 μ. X.)· *ὅσων ἐν ὄσι* PSI VIII 904, 2 (47 μ. X.)· *ἐν δὲ ἐγδημῶ* (= *ἐάν* δὲ *ἐκδημῶ*) P. Teb II 316 (= *Wilcken*, *Chrest* I 148) IV, 92 (99 μ. X.)· *ὄσαι ἐν ὄσι* αὐτόθι VI 704, 15 (II. αἰ. μ. X.)· *ἐν* (= *ἐόν*) *δαιμονιζομένῳ εἴπης* PGM II 13, 242 (IV. αἰ. μ. X.) κτλ. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶχα παρατηρήσει παλαιότερον καὶ εἶχα συγκεντρώσει τὰ σχετικὰ παραδείγματα (*Voruntersuchungen* 35 καὶ 70), ἀλλὰ τὸν λόγον τῆς τοιαύτης γραφῆς δὲν εἶχα τότε ἀνακαλύψει. Τώρα νομίζω ὅτι τὸ φαινόμενον πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς συναίρεσις τοῦ *εα* εἰς *η* (*ε*), ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἀνωτέρω παρατεθέντα παραδείγματα (εἶναι πάντως ἄσχετον πρὸς τὸ ἐκ τοῦ *εἰ* + *ἄν* προελθὸν εἰς τὴν Ἰωνικὴν *ἦν*). Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον, διότι ὁ σημερινὸς Καππαδοκικὸς τύπος *σέν* (Σ. *Κρινοπούλου*, *Τὰ Φερτάκαινα* [Ἀθῆναι 1889], 62) συνάπτεται πιθανώτατα πρὸς τὸ *ὡς ἐν* τοῦ P. Teb II 420, 12 (III. αἰ. μ. X.) (πβ. τὴν σχετικὴν παρατήρησίν μου ἐνθ' ἄν. σ. 122) καὶ ἐπομένως διαπιστώνομεν σήμερον εἰς τὴν Καππαδοκίαν ἐν περαιτέρῳ λείψανον τοῦ παλαιοῦ φαινομένου. Ἡ νέα Ἑλληνικὴ ἐπιτρέπει νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη εἰς ταῦτα τουλάχιστον δύο παραδείγματα, ἧτοι τὸ *φλητρό*, τὸ ὁποῖον, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω, ἀνάγεται εἰς τύπον τῆς μεταγενεστερᾶς Κοινῆς *φλητρόν, καὶ τὸ *ἀστέρας* (*ὀ*), τὸ ὁποῖον, χρησιμοποιούμενον σήμερον εἰς τὴν Κύθον καὶ τὴν Τήνον πρὸς δήλωσιν τοῦ λιπώδους στρώματος ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ζωμοῦ, ἀνάγεται πιθανώτατα εἰς τὸ τῆς Κοινῆς *στῆρ* προελθὸν κατὰ συναίρεσιν ἐκ τοῦ *στέαρ*, ὅπερ ἐσώθη καὶ εἰς τὸν Πόντον ὑπὸ τὸν τύπον *στέας* (χαρακτηριστικοὶ διὰ τὸν μεταπλασμὸν τοῦτον τοῦ *στῆρ* εἰς *ἀστέρας* εἶναι οἱ ὑπὸ τοῦ Θησαυροῦ λ. *στέαρ* ἀναφερόμενοι ἐκ τῶν Κεστῶν τοῦ Ἰουλ. Σέξτ. Ἀφρικανοῦ τύποι γεν. ἐν. *στῆρος* [*στηρός*;] κεφ. 21 σ. 300 καὶ δοτ. ἐν. *στήρει* [*στηρι*, *στηρί*;] κεφ. 16 σ. 294 d, πρὸς τοὺς ὁποίους παραβλητέα ἡ αἰτιατ. ἐν. *φρέαρον* PSI VIII 918, 2 [38/9 μ. X.]).

² Τὸ *αι* εἶχεν ἀναμφιβόλως συμπέσει φωνητικῶς πρὸς τὸ *ε* εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸν 1. αἰῶνα μ. X.

³ Ὁ πάπυρος παρέχει ἐκάστοτε βραχυγραφικῶς *φραιτ* (διὰ τῆς τοποθετήσεως τοῦ τ ὑπὲρ τὴν γραμμὴν δηλουμένης τῆς βραχυγραφίας τῆς καταλήξεως). Ὁ *Preisigke*, *Wörterbuch* ἐν λ. *φραιτ* ( ) σημειώνει 'wasserbautechnischer Ausdruck (Näheres unbekannt)'. Ἀλλ' ἤδη οἱ ἐκδόται ἤκασαν εἰς τὸ ὑπόμνημά των ὅτι ἴσως ὑπόκειται *φρέατα* (the reading is certain, but the word is new unless it is a corruption of *φρέατα*). Ὁρθῶς δὲ λαμβάνεται ἡ λέξις ὡς τύπος τοῦ *φρέατος* παρὰ Liddell-Scott-Jones ἐν λ. *ἀνάψησις*. Περὶ τούτου οὐδεμίαν ἀφήνει ἀμφιβολίαν ἡ παρὰ τὸ *ἀνάψησις φραιτῶν* χρῆσις τοῦ *ἀναψᾶν* τὸ *φρέαρ* ἐν P. Lond I (σ.

διὰ τοῦ *αι* ἀπόδοσιν τοῦ ἐκ τῆς συναιρέσεως τοῦ *εα* προελθόντος φθόγγου συναντῶμεν εἰς τὴν γνωστὴν σύγχυσιν δύο ἐτυμολογικῶς διαφόρων λέξεων, τῶν *στέαρ* = 'λίπος' καὶ *σταῖς* (*σταῖς*) = 'ζύμη' καὶ τῶν παραγῶγων αὐτῶν.¹ Ἀφοῦ παρὰ τὸν τύπον *στέαρ* ὑφίστατο καὶ συνηρημένος *σῆρ* *σῆτος*,² πιθανώτατα δὲ καὶ *σῆς *σῆτος* ἐκ συναιρέσεως τοῦ τύπου *στέας*,³ ἡ γραφὴ *σταῖς* *σταιτός* εἰς τὴν σημασίαν 'λίπος' (ἀντὶ *στέαρ*) δὲν εἶναι τι ἄλλο ἢ προσπάθεια ἀποδόσεως τοῦ ἐκ τῆς συναιρέσεως τοῦ *εα* προελθόντος *η*, κεῖται ἐπομένως ἀντὶ *σῆς* *σῆτος*, ὅπως ἡ γραφὴ *φραῖτα* *φραιτῶν* εἶναι φωνητικὴ ἀπόδοσις τῆς παλαιότερας *φρητα* *φρητῶν*.⁴ Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουν ἀναμφισβητήτως ὅτι τράγματι τὸ ἐκ τοῦ *εα* προελθὸν *η* δὲν ἐξεφωνεῖτο ὅπως τὰ ἄλλα *η* τὰ ὁποῖα κατέληξαν εἰς *ι*, ἀλλ' ὁμοίαζε πρὸς τὸ *ε*.⁵ Οὐδ' ὅτι τὸ *εα* τότε μόνον συνεστάλη εἰς *ε* ὅτε ἔφερε τὸν τόνον ἐπὶ τοῦ *ε* εἶναι ἀληθές, διότι πλὴν τοῦ εἰς τὸ *νηρόν* ἀναγομένου *νερόν* καὶ τὸ *φλετρό* ἔχει ὁμοίως, ἥτοι προέρχεται ἐκ τύπου τῆς Κοινῆς, ἔνθα εἰς ἄτονον καθόλου χώραν ἔγινεν ἡ συναίρεσις (ιδ. κατωτέρω), οὕτω δὲ καὶ τὰ ἐκ Λέσβου μαρτυρούμενα καὶ τὸν Kretschmer διαλαθόντα ἐπίρρ. *κατάκροτα* (= *κατάκρετα*, κα-

166) 131. 631 (78/9 μ.Χ.). Δυνατὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνάλυσις τῆς βραχυγραφίας εἰς *φραῖτ(ρα)* (= *φρητρα*), *φραιτ(ρῶν)* (= *φρητρῶν*), περὶ τοῦ ὁποῖου τύπου ιδ. κατωτέρω σ. 62, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μεταβάλλει τίποτε ὡς πρὸς τὴν προφορὰν τοῦ ἐκ τῆς συναιρέσεως τοῦ *εα* προελθόντος *η* ὡς *ε*.

¹ Περὶ τῆς ἐτυμολογικῆς διαφορᾶς αὐτῶν ιδ. *É. Boisacq*, Dictionnaire étymologique ἐν λ. *στέαρ*, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

² Ὄνομ. - αἰτιατ. *σῆρ* P. Cairo Zenon 58703, 2. 6 (III. αἰ. π. Χ.) καὶ Ἀρχηγένης παρὰ Γαληνῷ 13,476· γεν. *σῆτος* (ἔχι *σῆτος*, ὅπως τονίζει ὁ Mayser I² 2, 33) P. Cairo Zenon II 59176, 183 (255 π. Χ.)

³ Ὁ τύπος οὗτος, ὅστις εἶναι ἀπολύτως παράλληλος πρὸς τὸν *φρέας*, ἐσώθη ἕως σήμερον εἰς τὸν Πόντον, κρύπτεται δὲ πιθανώτατα καὶ εἰς τὴν ἀδιανόητον γλῶσσαν τοῦ Ἑσυχίου *στέζας*· *ἐμῆς*, ἡ ὁποία ἔπεται εἰς τὴν γλῶσσαν *στέαρ*· *λίπος*. *ζύμη* καὶ διορθώνεται θαυμάσια διὰ τῆς εἰκασίας τοῦ Schmidt *στέας*· *ὁμοίως*.

⁴ Ὅτι αἱ δύο λέξεις ἐκ τοῦ λόγου τούτου συνεχύθησαν ἔνωρις εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τῶν συγγραφέων (πβ. τὰ παρὰ Liddell-Scott-Jones ἐν λλ. μνημονευόμενα χωρία), μαρτυροῦν ἤδη τὰ οἰκεῖα χωρία τῶν παλαιῶν λεξικογράφων (πβ. τὸ τοῦ Ἑσυχ. *στέαρ*· *λίπος*. *ζύμη* πρὸς τὸ ἐν γλωσσαρίῳ *σταῖς*· *adeps*, *massa*), γίνεται δὲ καταφανές ἐκ περιπτώσεων ἐν αἷς ἔχομεν διπτὴν παράδοσιν: πβ. λ. χ. Ἡρόδ. *φυρῶσι* [ἐνν. οἱ Αἰγύπτιοι] τὸ μὲν *σταῖς* τοῖσι ποσί, τὸν δὲ πηλὸν τῆσι χερσὶ 2, 36 πρὸς τὸ τοῦ Στράβ. ἀληθές δὲ καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ ἔστιν Αἰγυπτιακὸν τὸ τὸν μὲν πηλὸν ταῖς χερσὶ *φυρᾶν*, τὸ δὲ *στέαρ* τὸ εἰς τὴν ἀρτοποιίαν τοῖς ποσί 17, 2, 5 (ὅπου ἴσως μετὰ τὴν φθορὰν τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ ὑπάρχοντος *σταῖς* εἰς *στέαρ* προσετέθη πρὸς διασάφησιν τὸ εἰς τὴν ἀρτοποιίαν) καὶ τὸ τοῦ Ἱπποκρ. ταῦτα ἐψεῖν ὡς οἶον *στέαρ* γενέσθαι 610, 19 πρὸς τὸ τοῦ αὐτοῦ ἐψεῖν ἕως ἂν οἶόνπερ *σταῖς* γένηται 570, 6. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θησαυροῦ λ. *σταῖς* παρ' Ἀθηναίῳ 14, 646 b οἱ *deteriores* ἔχουν *στέατος* ἢ *σταιάτος* ἀντὶ *σταιτός*. Εἶναι καιρὸς νὰ ἀποκατασταθοῦν πλέον τὰ οἰκεῖα χωρία εἰσαγομένου ἀφ' ἑνὸς ἀντὶ τοῦ *σταῖς* = 'λίπος' τοῦ τύπου *σῆς* (παραλλήλου πρὸς τὸν ἐκ τοῦ *φρέας* συναχθέντα τύπον τῆς κοινῆς *φρης), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντὶ τοῦ *στέαρ* = 'ζύμη' τοῦ τύπου *σταῖς* (*σταῖς*).

⁵ Ὁ Thunb, ὅστις, ὡς ἐλέχθη, πρῶτος διετύπωσε τὴν ἄποψιν ταύτην περὶ τῆς ἀνοικτῆς προφορᾶς τοῦ ἐκ τοῦ *εα* προελθόντος *η*, ἐτόνιζε σὺν τοῖς ἄλλοις (Hellenismus 99) ὅτι διὰ τὸ *νηρόν* δὲν ἐμφανίζεται ποτὲ τύπος *νειρόν ἢ *νιρόν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀπὸ τοῦ Ὡ. - 6. αἰῶνος μ. Χ. ἀπαντᾷ τοῦτο εἰς ἐπιγραφὰς συγγραφεῖς καὶ γλωσσάρια ὑπὸ τὸν τύπον *νερόν*. Ἡδη

τάκρητα) καὶ οὐσ. κρητόδοντα (τά) (= κρετόδοντα, κρητόδοντα), ἄτονον δὲ ἦτο τὸ ε καὶ εἰς τὰ γενεὲ (<γενεά), φωλὲ (<φωλεά) κττ.¹

Τὸ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀναγωγῆς τῶν νέων τύπων εἰς ε(ς) εἰς παλαιότερους εἰς η(ς) (<εα(ς)) θὰ ἦτο τοῦτο, ὅτι τὸ εα συνεστάλη εἰς ε μετὰ τὸν εἰς -εα μεταπλασμὸν πολλῶν ἐκ τῶν εἰς -ία ἀρχικῶς ληγόντων καὶ τὸν κατ' ἀναλογίαν τούτων σχηματισμὸν πολλῶν νέων εἰς -εα, ὃν ὁ Χατζιδάκις ἀνάγει εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἄλλ' ἀφ' ἑνὸς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, πόσον παλαιοὶ εἶναι οἱ νέοι οὗτοι σχηματισμοί, ἐν μέρει δηλ. θ' ἀναγώνται καὶ εἰς ἐποχὴν, ὅτε τὸ φαινόμενον εα>η>ε ἦτο ἀκόμη ἐν δράσει. Ἐπειτα δὲν φαίνεται διατί ὁ ἐν λόγῳ μεταπλασμὸς ἠδύνατο νὰ γίνῃ μόνον κατὰ τὰ εἰς -εα(ς) πρότυπα καὶ ὄχι καὶ κατὰ τὰ εἰς -ἦ(ς), ε(ς), ἐφ' ὅσον ἀναμφισβητήτως παρέμειναν τοιαῦτα πρότυπα εἰς τὴν Κοινήν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν μεσαιωνικὴν δημόδη γραμματείαν δὲν παρουσιάζονται πολλὰ παραδείγματα τοῦ φαινομένου, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἤδη εἰς ἔγγραφο τοῦ 1185 ἐκ Κάτω Ἰταλίας ἀπαντᾷ τὸ κύριον ὄνομα *Συμεὼν Χαλκῆς*² καὶ ὅτι καὶ βραδύτερον εἰς τὴν παραλλαγὴν Β τῆς Ἀχιλλεΐδος (χειρόγραφο τοῦ 16. αἰῶνος) στ. 19 εὐρίσκομεν τὸν τύπον τὸν βασιλῆ³ καὶ εἰς τὸν Διγενῆν Ἀκρίταν τοῦ Πετρίτση (17. αἰ.) στ. 3075 (ἐκδ. *S. Lambros, Collection de Romans grecs* σ. 236) τὸν τύπον *ιερῆς* πείθει ὅτι τὸ φαινόμενον ὑφίστατο καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, εἶναι δὲ τυχαία ἢ μὴ διάσωσις περισσοτέρων μαρτυριῶν αὐτοῦ ἐκ τῆς περιόδου ταύτης.⁴

ὅμως παραδίδεται ἐκ παπύρου καὶ τύπος *νηρόν* πβ. ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ ἀπελάβομεν τὸν *νηρόν* τοῦ προκίμενου λάκκου PSI III 165, 2/3 (VI. αἰ. μ.Χ.). Ὅτι τὸν *νηρόν* ἐνταῦθα εἶναι = τὸ *νηρόν* δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Γεννᾶται ὅμως τὸ ζήτημα, ἂν ἡ γραφὴ *νηρόν* ἀποδίδῃ τὴν προφορὰν τῆς λέξεως δεδομένου ὅτι ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι κατὰ τὸν 6. αἰῶνα ὁ τύπος *νηρόν* προεφέρετο *νερόν*. (Καὶ νεώτερον τύπον *νηρό* [μὲ *η* = *ι*] παρέχει ἐκ Γκιόλδε τῆς Μ. Ἀσίας ὁ Buresch [ιδ. *K. Dieterich, Untersuchungen* 57], ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτον εἶναι ἀμφίβολον, ἂν ἀνάγεται εἰς τὸν τύπον *νηρόν* καὶ ὄχι εἰς τὸν *νερόν*). Μία ἄλλη περίπτωσις, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ *εα* προελθὸν *η* ἐξειλίχθη εἰς *ι*, ὅπως τὰ ἄλλα *η*, θὰ ἦτο τὸ σύνθετον *φρητοτριχι*, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ἄνευ δηλώσεως τόπου ὁ Α. Βάλληνδης (Πάρεργα φιλολογικὰ πονημάτια 1 [Ἐρμούπολις 1887], 117) ὡς συνώνυμον πρὸς τὸ ὕδροχαρῆς φυτὸν τὸ ἀλλαχοῦ λεγόμενον *πηγαδόχορτο* ἢ *βρουσόχορτο* (ιδ. *Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ* 2, 220 ἐξ.) θεωρῶν τοῦτο προερχόμενον ἐκ συνθέσεως τῆς γεν. *φρητός* καὶ τοῦ *τριχα*. Ἄλλ' οἱ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθέμενοι ἄλλοι τύποι τῆς αὐτῆς λέξεως *φρωτοτριχι* καὶ *βρωντοτριχι* πείθουν, ὡς μοῦ ὑποδεικνύει ὁ καθηγητὴς Μ. Στεφανίδης, ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τύπους τοῦ *βροδοτριχι* (*βροδοτριχι*), περὶ οὗ ιδ. *Μ. Στεφανίδην, Λεξικογρ.* Ἀρχ. 6 (1923), 224. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα οἱ τύποι *φρητοτριχι* καὶ *φρωτοτριχι* νὰ μὴ λέγονται πράγματι, ἀλλὰ νὰ εἶναι πλάσματα τοῦ Βάλληνδα διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τύπου *βροντοτριχι*, τοῦ ὁποῖου τὴν ἀρχὴν (*βρόδως* + *τριχα*) ἠγνῶει οὗτος.

¹ Εἰς τὸν Ἡσύχιον παραδίδεται ἡ γλῶσσα *φρητοτύπανα* ὄργανά τινα παρὰ Πολυβίῳ, τὴν ὁποίαν οἱ ἐκδῶται διορθώνουν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς ἀκολουθίας τῶν λημμάτων ἐπιβαλλόμενον *φρηατοτύπανα*. Τὸ λάθος ὅμως δὲν φαίνεται τυχαῖον, ἀλλ' ἔχει πιθανῶς σχέσιν μὲ τὴν συναίρεσιν τοῦ *εα* εἰς *η* (*ε*) καὶ τὸν τύπον *φρητός* (*φρετός*).

² *G. Spata, Diplomi Greci Siciliani inediti* (Torino 1871), 80, 16.

³ *D. C. Hesseling, L'Achilléide byzantine* (Amsterdam 1919), 40.

⁴ Λεπτομερεστέρα ἔρευνα τῶν πηγῶν θὰ δυνηθῇ, εἶμαι βέβαιος, νὰ προσκομίσῃ περισσότερα παραδείγματα ἐκ τῶν παλαιότερων περιόδων τῆς Ἑλληνικῆς. Ἐνταῦθα σημειῶνω ἐπὶ

Οἱ λόγοι ἐπομένως οἱ ἐμποδίζοντες ἡμᾶς νὰ συνάψωμεν τὸ εἰς τὰ σημερινὰ ἰδιώματα ἀπαντῶν φαινόμενον τῆς συστολῆς τοῦ *ea* εἰς *e* πρὸς τὴν ἀρχαίαν συναίρεσιν τοῦ *ea* εἰς *η* δὲν εἶναι πάντως ἰσχυρότεροι τῶν ὑπὲρ τῆς συνδέσεως αὐτῶν συνηγορούντων. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Χατζιδάκις βραδύτερον φαίνεται ὅτι μετέβαλε περὶ τούτου γνώμην. Ἴδου τί λέγει ἐν Ἐκδοτῶν Ἀκαδημ. Ἐκδοτῶν. ² 2, 110 ὑποσ. 2: ¹ «Τὸ *κρέας* ἐξηνέχθη Δωριστὶ συνηρημένως *κρη̄ς*, καὶ τὰ *κρέα-κρη̄* (Κρήτη) (πρὸβλ. *ἔαρος-ἦρος*). Φαίνεται ὅτι ἀπὸ τῆς Δωρικῆς ταύτης συναιρέσεως τοῦ *ea* εἰς *η* ἦτοι *e* κατάγεται ἢ ἐν τῇ Δυτικῇ Κρήτῃ σήμερον *κρη̄ς* τῶν εἰς -*έ*, *ές* ὀνομάτων, ἢ *μηλέ*, ὁ *σκινές* κττ. ἀντὶ ἢ *μηλέα*, ὁ *σκινέας* = *σκινεύς*. Σημειωτέον ὅτι ἐν πάσῃ τῇ Κρήτῃ λέγεται σήμερον τὰ *κρέτα*, ὃ φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ συνηρημένον τὰ *κρη̄τα*, ὃ δὲ ἐν. τὸ *κρες* ἀκούεται μόνον ἐν Σφακίσις». Καὶ αὐτόθι 113 ὑποσ. 2: «Ἐχων τις ὑπ' ὄψει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ *κρη̄* καὶ τὰς... μνημονευθείσας αἰτιατικὰς τῶν εἰς -*εύς*, τὸν γραμματικῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ σήμερον εὔχρηστα ἐν τῇ Δυτικῇ Κρήτῃ τὸ *κρες* τὰ *κρέτα*, τὸν *φονέ(ν)* ὁ *φονές*, ὁ *πλατανές* κλπ. δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ὑπόνοιαν, ὅπως ἤδη πρὸ πολλοῦ ὁ μακαρίτης Thumb, μήπως τὸ -*η̄*, τὸ κατὰ τοὺς μτγν. χρόνους διὰ συναιρέσεως ἐκ τοῦ -*e(F)a*-*έα* ἐν τούτοις προελθόν, δὲν ἦτο ὅμοιον τοῖς ἄλλοις *η* ἀλλὰ πολὺ ἀνοιχτόν ὡς ἐκ τοῦ *ea*, τ. ἔ. μακρόν μὲν *e*, διὸ παρίστατο διὰ τοῦ *H*² ἀλλὰ καὶ διάφορον τοῦ ἐν ταῖς ἄλλαις λέξεσι *H*, διὸ ἐκεῖνα μὲν κατέληξαν εἰς τὸν φθόγγον *i*, τοῦτο δὲ οὐχί, ἀλλ' ἔμεινεν *έ* τονούμενον, πρὸς ὃ ἴσως μᾶλλον ὁμοίαζε». ³ Εἰς τὴν γνώμην ταύτην ὑποθέτω ὅτι εὐρίσκεται τὸ ὀρθόν. Διὰ τοῦτο δὲν διστάζω ἐκ τῶν ἤδη ὄντων ἐν χρήσει *Φρες* καὶ *Φλές* καὶ τῶν παλαιόθεν παραδεδομένων τύπων γεν. *φρητὸς* καὶ δοτ. *φρητι* νὰ συναγάγω συνηρημένους τύπους τῆς Κοινῆς **φρη̄ς* <*φρέας* καὶ **φλη̄ς* <*φλέας (καὶ παλαιότερους **φρη̄ρ* <*φρέαρ* καὶ **φλη̄ρ* <*φλέαρ). ⁴

Καὶ ὁ τύπος δὲ *βασιλές*, ὅστις ἀπαντᾷ, ὡς ἐλέχθη, καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη, ὅπου δὲν παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον τῆς συστολῆς τοῦ *ea* εἰς *e*, δὲν προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ εἰς τὴν λογίαν γλῶσσαν ἐν χρήσει *βασιλεὺς* (πρόφ. *βασιλέφς*), ἀλλ' εἶναι μεμονωμένον λείψανον τοῦ φαινομένου τῆς συναιρέσεως τοῦ *ea* εἰς *η* (*e*) (ἢ ὀνομ. *βασιλές* πάντως κατὰ τὴν

τῇ εὐκαιρίᾳ καὶ τὸν τύπον γεν. ὀνόματος Ἐπιφάνου τοῦ Τιμῆ εἰς κώδικα τοῦ 18. αἰῶνος ἐκ Χαλδίας Πόντου σ. 18 γραφομένου κατωτέρω (σ. 34) Ἐπιφάνου ἐπονομαζομένου Τιμέα (ιδ. Α. Παπαδόπουλον, Ἀρχεῖον Πόντου 8 [1938], 12).

¹ Ἦδη εἰς ἀνακοίνωσίν του πρὸς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἐταιρείαν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16. Φεβρουαρίου 1929· πβ. πρακτικὰ ἐν Ἀθηνῶν 41 (1929), 253.

² Θὰ ἠδύνατο καὶ ἢ διὰ τοῦ *αι* παράστασις του νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὀφείλεται εἰς τὸν ἴδιον λόγον, ἀλλὰ τὰ σχετικὰ παραδείγματα, ἀναγόμενα εἰς τοὺς μ. Χ. χρόνους, ὅτε πλέον, τουλάχιστον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἢ διαφορὰ μακρῶν καὶ βραχέων φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐκλείψει (ιδ. Mayser I 138 ἐξξ.), δὲν παρέχουν ἀσφαλῆς ἔδαφος πρὸς στήριξιν τοιαύτης εἰκασίας.

³ Ὁ Χατζιδάκις πάντοτε συνῆπτεν ὀρθῶς τὰ εἰς -*ε* θηλ. καὶ τὰ εἰς -*ές* ἀρσ. καὶ ἐδέχετο μὲν ὅτι δὲν εἶναι νεώτερα φαινόμενα, ἀλλὰ παλαιότερα (MNE 1, 343), περιέργως ὅμως κατωτέρω (αὐτόθι 345) ἠρνεῖτο τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς συναιρέσεως τοῦ *ea* εἰς *η* εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα καὶ ἀπέκλινεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι τὸ *έα* ἔγινεν *έ* διὰ τοῦ μεταβατικῶν σταθμοῦ -*ε̄ä*, ὅστις ἀκούεται κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ εἰς χωρίον τῆς Ἰκάρου (περὶ τούτου ιδ. κατωτέρω). Ἀλλ' ἂν τὸ φαινόμενον ἦτο νεώτερον, τότε ἀπορεῖται διατί ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους δὲν ἐγενικεύθη, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν ἔχομεν τύπους εἰς -*έ*, ἄλλοτε δὲ τύπους εἰς -*ε̄ä* (-*ιά*), ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

⁴ Καὶ ὁ Α. Thumb (Hellenismus 96) συνάγει ἐκ τῶν πλαγίων πτώσεων τὸν τύπον ὀνομ. **φρη̄ρ* παρὰ τὰς ἀντιθέτους μαρτυρίας τῶν γραμματικῶν.

αίτιατ. βασιλῆ (βασιλῆ) ἐπικρατήσαν, εἰς οὓς τόπους ἀπαντᾷ σήμερον, δι' ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς λόγους.¹ Τὸ ὅτι εἰς τοὺς τόπους τούτους δὲν εὐχρηστοῦν τὰ λοιπά, δὲν ἀποτελεῖ κώλυμα, ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Διότι καὶ τὸ ἐκ τοῦ συνηρημένου νηρόν (<νεαρόν) προελθὸν νερό εἶναι σήμερον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐν χρήσει (πλὴν τῆς Σίλης καὶ τῆς Θράκης, ὅπου λέγεται νιαρό²), καίτοι οὐχὶ πανταχοῦ, ὡς ἐλέχθη, σώζονται περισσότερα λείψανα τῆς συναιρέσεως τοῦ εα εἰς η (ε). Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀπαντῶν εἰς τὴν Ρόδον, τὴν Ἄνδρον καὶ τὴν Μεγίστην φλετροῦ (Φλετρῶ) ἀνάγεται ἀναμφισβητήτως εἰς τύπον *φλητροῦν, ὡς θὰ δειχθῆ εἰς τὴν ἐπομένην παράγραφον, καίτοι εἰς τὰ ἰδιώματα, ὅπου τοῦτο ἀπαντᾷ, πλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ νερό (<νηρόν), οὐδὲν ἄλλο λείψανον τοῦ φαινομένου φαίνεται νὰ διετηρήθη. Ἐπειτα καὶ εἰς τὰ ἰδιώματα, ὅπου σήμερον τὸ φαινόμενον σώζεται εὐρύτερον, δὲν εἶναι τοῦτο γενικόν, ἀλλ' εἰς ἄλλας μὲν λέξεις παρουσιάζεται, εἰς ἄλλας δὲ ὄχι (λ. χ. λέγεται πάντοτε ἐννιά, καίτοι εἰς τὴν ἀρχαίαν ὑφίστατο τύπος ἐννῆ), εἰς ἄλλα χωρία ἐπικρατεῖ ὁ τύπος εἰς -έ(ς), εἰς ἄλλα ὁ εἰς -ιά(ς), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ πλεόν τοπικῶς περιορισμένον ἰδιώμα εἶναι ἐν χρήσει καὶ οἱ δύο τύποι. Οὕτω λ. χ. εἰς τὸν νομὸν Χανίων τῆς Δ. Κρήτης, πρὸς τοῦ ὁποίου τὸ ἰδιώμα εἶμαι προσωπικῶς οἰκειότερος, λέγεται ἀχλαδιὰ παρὰ τὸ ἀχλαδέ, Βλιθιάς (ποταμὸς εἰς τὸ Σέλινον) παρὰ τὸ Βλιτῆς (χωρίον εἰς τὴν Κυδωνίαν), ἐλιά παρὰ τὸ ἐλέ, κεδιά παρὰ τὸ κεδέ, μυρωδιὰ παρὰ τὸ μυρωδέ, πεσμαθιά παρὰ τὸ πεσματέ, Πλατανιάς (χωρίον εἰς τὴν Κυδωνίαν) παρὰ τὸ Πλατανῆς (χωρίον εἰς τὴν Κίσαμον), προβιά παρὰ τὸ προβέ, ραβδιὰ παρὰ τὸ ραβδέ, σταλιά παρὰ τὸ σταλέ, τζιβιά παρὰ τὸ τζιβέ, φογιὰς (προσηγορικόν) παρὰ τὸ Φονῆς (χωρίον εἰς τὸν Ἀποκόρωνα) κτλ., διὰ ν' ἀναφέρω ὀλίγα παραδείγματα ἐκ πλήθους, τὰ ὅποια θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσαγάγῃ, εἰς δὲ τὸν Ἀποκόρωνα, ἐνῶ κατὰ τ' ἄλλα εὐρίσκομεν τοὺς εἰς -έ(ς) ἢ -ιά(ς) τύπους, παρὰ τὸ ρ ἔχομεν καὶ τύπους εἰς -ρά (γρά, δεκαρά, κοπρά, μακρά, ποδαρά κλπ.), οἵτινες ἄλλως εὐχρηστοῦν μόνον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Κρήτην, Κάρπαθον καὶ Χάλκην, ὁμοίως δὲ φαίνεται ὅτι ἔχει καὶ ὁ τύπος σαμὰ παρὰ τὸ σαμῆ (εἰς τὴν Ἀνατ. Κρήτην σαμιά). Τὸ αὐτὸ μαρτυρεῖ ὁ Χατζιδάκις (MNE 1, 342) διὰ τὸ οἰκειὸν εἰς αὐτὸν ἰδιώμα τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης τονίζων ὅτι ἰδιαίτερος λήγουν εἰς -ιά(ς) τὰ ἔχοντα πρὸ τούτου γ ἢ κ, καίτοι καὶ ὁ κανὼν οὗτος ὑφίσταται ἐξαιρέσεις (πβ. βεργέ, βερικουκκέ, μοςκέ, ξυγκέ, ποντικέ, σπαρακῆ εἰς τὸ Μυλοπόταμον, τραγέ, Τουρκῆ εἰς τὰ Σφακιά κτλ.). Ἀνάλογα δὲ φαίνεται ὅτι συμβαίνουν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τόπους, ὅπου σώζονται οἱ τύποι εἰς -έ(ς), διότι καὶ ὁ Kretschmer (ἐνθ' ἄν.) σημειώνει ὅτι οἱ εἰς -έ τύποι τῆς Β. Λέσβου εἶναι πολὺ περιορισμένοι παλαιότεροι πρὸς τοὺς γενικώτερον διαδεδομένους εἰς -ιά.³ Ἡ ποικιλία τῶν τύπων τούτων πείθει ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἰδιώματα, ὅπου σώζεται εὐρύτερον τὸ φαινόμενον, δὲν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν φωνητικόν τινα νόμον γενικῆς ἰσχύος, ὡς ἐκείνον τὸν ὁποῖον ὁ Χατζιδάκις παλαιότερον ἔθετε (MNE 1, 346 ἐξ.): «τὰ τῆς Δυτικῆς Κρήτης καὶ Ἰκάρου τότε μόνον περατοῦνται εἰς -έ (ἢ τὰ ἀρσενικά εἰς -ές)... ἐὰν εἴτε ἤδη ἀρχαίῳθεν ἔληγον εἰς -έα (ἢ -έας)

¹ Σχέσιν τοῦ τύπου βασίλῆς τῶν βορ. ἰδιωμάτων πρὸς τὸ φαινόμενον τῆς συστολῆς τοῦ εα εἰς ε δέχεται καὶ ὁ Α. Παπαδόπουλος (Γραμματικὴ τῶν βορείων ἰδιωμάτων 20). Ἡ ἄποψις τοῦ Ψυχάρη, ὅτι ὁ τύπος βασιλῆς εἶναι δημώδης μετασχηματισμὸς τοῦ λογίου βασιλεύς, δὲν δύναται, νομίζω, πλεόν νὰ ὑποστηριχθῆ κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ὅτι ὁ τύπος ἀπαντᾷ καὶ εἰς δημῶδες μεσαιωνικὸν κείμενον (ἰδ. ἀνωτ. σ. 56).

² Περί τοῦ τύπου τούτου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ νερό ἰδ. κατωτέρω σ. 67.

³ Ἀκριβῶς δὲ αὐτὴ ἡ ποικιλία ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Kretschmer νὰ δεχθῆ τὴν γνώμην τοῦ Γιάνναρη περὶ τοῦ ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ ἀνασχηματισμοῦ τοῦ ἐνικοῦ τινῶν ἐκ τῶν εἰς -έα (-ία) ληγόντων (ἰδ. ἐνθ' ἄν. σ. 120).

εἴτε κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα μετασχηματισθέντα ἢ πλασθέντα ἔληξαν εἰς τὴν κατάληξιν ταύτην», διότι οὐδείς δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰ ἰδιώματα ταῦτα αὐθαιρεσίαν περὶ τὴν διάθεσιν τοῦ συμπλέγματος *εα*, προκειμένου περὶ λέξεων προερχομένων ἀποδεδειγμένως ἐκ τῆς ἀρχαίας, ὡς εἶναι λ. χ. τὰ ὀνόματα τῶν φυτῶν, ἀλλ' ὅτι τὰ περὶ ὧν πρόκειται ἰδιώματα διασώζουσι κατὰ παράδοσιν διττοὺς τύπους (ἢ διττὰ πρότυπα πρὸς μετασχηματισμὸν ἄλλων).

Ἡ ποικιλία αὕτη δὲν εἶναι νέα. Ἦδη εἰς τὴν Κοινήν παρὰ τοὺς εἰς *-η* τύπους ἀπαντοῦν ἄλλοι εἰς *-εα* καὶ δὴ ὄχι μόνον ἀπλῶς εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν χώραν συγχρόνως, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ εἰς τὸ αὐτὸ γλωσσικὸν μνημεῖον. Διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον ὁ *E. Schweizer (Schwyzer)*, *Gramm. d. perg. Inschr.* 149 θεωρεῖ ἀπορριπτέαν τὴν γνώμην ὅτι οἱ εἰς *-η* τύποι οὗτοι ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν Κοινήν, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἀπαντοῦν πανταχοῦ, ἀλλ' εἰς δωριστὶ λαλούσας χώρας τῆς Ἑλλάδος καὶ Μ. Ἀσίας συνάγων ὅτι πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς Δωρικὸν ὑπόλειμμα (*dorisches Residuum*) ἐντὸς τῆς Κοινῆς. Ἡμεῖς σήμερον συνάπτοντες τὸ φαινόμενον τοῦτο πρὸς τὴν συστολὴν τοῦ *εα* εἰς *ε* εἰς τὰ Νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύωμεν ὅτι τοῦτο ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον¹ καὶ δὴ ἀλλαχοῦ μὲν περιορίσθη, ἀλλαχοῦ δ' ἐξετάθη τοπικῶς καὶ πέραν τῆς ἀρχικῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεώς του, νομίζομεν δὲ ὅτι ἡ παρουσία διττῶν τύπων εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Κοινῆς ὀφείλεται εἰς τὴν πάλιν τῶν δημοδῶν τούτων εἰς τὰς δωριστὶ λαλούσας χώρας τύπων ὄχι πρὸς τὴν γραφομένην, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐπίσης ζωντανοὺς τύπους εἰς *-εα* τῆς Κοινῆς. Εἰς τὴν πάλιν ταύτην ὑπερίσχυσαν μὲν κατ' ἀρχὴν οἱ εἰς *-εα* τύποι, ὡς συνάγομεν ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς,² παρέμειναν ὁμως κατὰ τόπους περισσότερα ἢ ὀλιγότερα λείψανα τοῦ διαλεκτικοῦ φαινομένου τῆς συναιρέσεως τοῦ *εα* εἰς *η*. Οὕτω ἐρμηνεύεται τὸ παρατηρούμενον φαινόμενον τῆς ποικιλίας τῶν τύπων τούτων εἰς τὴν δημόδη χρῆσιν τῶν οἰκείων Νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων, τὸ ὁποῖον ἄλλως θ' ἀπετέλει μίαν κατάρριψιν τῆς περὶ ὑπάρξεως φωνητικῶν νόμων ἀρχῆς. Ἀνάλογα ἰσχύουν καὶ περὶ τῆς συντελεσθείσης ἤδη ἐν τῇ Κοινῇ συναιρέσεως τοῦ συμπλέγματος *ιω* εἰς *ι* (πιθανῶς πρῶτον εἰς *ι*³ καὶ βραδύτερον εἰς ἀπλοῦν *ι*) καὶ αὕτη ἦτο ἀρχικῶς διαλεκτικὴ, εἰσήλασε δ' ἐκ τῆς διαλέκτου, ὅπου τὸ πρῶτον ἀνεπτύχθη, εἰς τὴν Κοινήν,⁴ ἐντεῦθεν δὲ παρεδόθη καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀλλ' ὄχι πάντοτε καὶ πανταχοῦ (λ. χ. λέγομεν *κλειδί*, *παιδί* κτ., ἀλλὰ

¹ Τουλάχιστον μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν τὸ *αι* συνέπεσε φωνητικῶς πρὸς τὸ *ε* (πβ. τὰ νεώτερα *ἐλὲ* ἐκ τοῦ *ἐλῆ <*ἐλαία*, *σαμὲ* ἐκ τοῦ *σαμῆ <*σαμαία κτ. καὶ τὰ παλαιότερα τῶν παπύρων *βεβαί* <*βεβαία* <*ν*>, *προσκεφάλαι* <*προσκεφάλαια* [ιδ. ἄνωτ. σ. 54]). Ἴσως ὁμως καὶ βραδύτερον εἰς ὀρισμένα μέρη.

² Φαίνεται ὅτι τέσσαρα ρεύματα διάφορα ὑπῆρχον εἰς τὴν Κοινήν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ συμπλέγματος *εα*: τὸ μὲν ἐν ἔτεινεν εἰς διατήρησιν αὐτοῦ ἀσυναιρέτου, τὸ ἄλλο εἰς τὴν συναίρεσιν αὐτοῦ εἰς *η* (*ε*), τὸ τρίτον εἰς τὴν ἐξασθένωσιν αὐτοῦ εἰς *ια* καὶ τὸ τέταρτον εἰς ἀφομοίωσιν αὐτοῦ πρὸς τὸ *α*, ἐντεῦθεν δ' ἡ τετραπλῆ διάθεσις αὐτοῦ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, ἢτοι ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἰς ὀρισμένα ἰδιώματα (Κύμης, Μάνης, Μεγάρων, Πόντου κ. ἄ.), ἡ συναίρεσις ἢ συστολὴ αὐτοῦ εἰς *ε* εἰς ἄλλα (Ἰκάρου, Κρήτης κτ.), ἡ τροπὴ αὐτοῦ εἰς *ια* καὶ περαιτέρω ἐνιαχοῦ συνίζησις αὐτοῦ εἰς *ια* (ἢτοι παρακολούθησις τῆς τύχης τοῦ ἀρχικοῦ συμπλέγματος *ια*) εἰς τὴν κοινήν νέαν Ἑλληνικὴν καὶ ἡ ἀφομοίωσις αὐτοῦ ἀλλαχοῦ (γενικώτερον μὲν εἰς τινὰ μέρη τῆς Καρπάθου [*ἀραιά* > *ἀρά*, *βαθῆα* > *βαθά*, *ἐλαία* > *ἐλά* κτ.], εἰδικώτερον δὲ εἰς τὸ πρὸ τοῦ *ρ* εὐρισκόμενον σύμπλεγμα *εα* εἰς τὴν Α. Κρήτην καὶ Χάλκην [*βαρέα* > *βαρ(ρ)ά*, *γραῖα* > *γρά*, *κονταρέα* > *κονταρ(ρ)ά* κτ.]).

³ Ἰδ. *P. Kretschmer*, *Glotta* 10, 224.

⁴ Κατὰ τὸν *Kretschmer*, αὐτόθι, πρόκειται πιθανῶς περὶ δωρισμοῦ τῆς Κοινῆς.

χωροῦ, καίτοι εἰς τὴν Κοινὴν ὑφίστατο καὶ τύπος *χωροῖ* [ιδ. MAMA IV 282, 14 (II/III. αἰ. μ. X.) αὐτόθι 285,3 (ἀνευ χρονολογίας)], λέγομεν *αὔριο*, *αὔριο* καὶ *αὔρι(ν)* [Ἀπουλία, Θράκη (Σαράντα Ἐκκλησίαι), Καλαβρία, Πόντος καὶ παρὰ Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι στ. 345 (ἔκδ. G. Wagner σ. 76)] ὅπως καὶ εἰς τὴν Κοινὴν [πβ. *τὴν ἐφαύριον* SB III 6011, 14 (I. αἰ. π. X.)], λέγομεν *ἀγγεῖο*, *ἀγγεῖο* καὶ *ἀγγεῖ(ν)* [Ἀπουλία, Καλαβρία, Πόντος], *μνημειῖο* καὶ *μνημειῖ* [Κρήτη], ὅπως εἰς τὴν Κοινὴν ἐλέγετο *ὕδροῦν* [= *ὕδρεῖν*] ἀντὶ *ὕδρεῖον* [P. Oxy VIII 1155, 18 (104 μ. X.)] κτ., ἔπειτα *ἡλιος* [κοινόν] καὶ *νήλις* [Θράκη], ὅπως ἐλέγετο καὶ *ἡλις* εἰς τὴν Κοινὴν [πβ. *ἡλιω* P. Holm 5 43 (III/IV. αἰ. μ. X.)], *θεροῖο* καὶ *θεροῖ* [Κρήτη], *χαροῖο* [Καππαδοκία (Συνασός)] καὶ *χαροῖ* [κοινόν], *φοροῖο*, *φοροῖο*, ἀλλὰ καὶ *φοροῖ* [Ἀπουλία, Καλαβρία, Κύπρος, Λιβύσσιον, Μεγίστη, Πόντος] καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.¹ Σάλος λοιπὸν καὶ αὐθαιρεσία παρατη-

¹ Καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀπησχόλησεν εὐρύτατα τοὺς ἐρευνητὰς (τὴν παλαιότεραν βιβλιογραφίαν ἰδ. παρὰ G. Hatzidakis, *Einleitung* 317 καὶ S. Psaltes, *Gramm. d. byz. Chron.* 43 ἔξξ.· ἰδ. καὶ K. Hauser, *Gramm. d. gr. Inschr. Lykiens* [Basel 1916], 80 ἔξ. F. Bechtel, *Die gr. Dialekte II* [Berlin 1923], 327. L. Radermacher, *Neutest. Gramm.*² 60. P. Kretschmer, *Glotta* 1, 354. 2, 322. 4, 320 ἔξ. 5, 279 ἔξ. 10, 227. 11, 99. 13, 246 ἔξ. 14, 203. E. Πεζόπουλον, *Ἐκατονταετηρίς τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ* [Ἀθῆναι 1935], 259 ἔξ.). Ὁ Χατζιδάκις ἔχων ὑπ' ὄψιν ἀκριβῶς τὴν αὐθαιρεσίαν περὶ τὴν διάθεσιν τοῦ συμπλέγματος εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν εἶχε διατυπώσει τὴν γνώμην ὅτι τὸ ο ἀπεβλήθη ὄχι κατὰ φωνητικὸν νόμον, ἀλλὰ κατ' ἀναλογίαν, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τῶν παλαιῶν χρόνων καὶ ἐχώρησε βαθμηδόν, ὥστε δὲν ἐξετάθη εἰς ὅλα. Ὡς ἀφετηρίαν δ' ἐθεώρει (*Einleitung* 317 ἔξξ.) ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ λατινικὰ ὀνόματα εἰς *-ius*, ὧν ἡ κλητικὴ ἔληγεν εἰς *i*. *Antoni, Aureli, Juli, Gai, Mari, Petroni* κτλ., ὅθεν ἔπειτα Ἑλληνικαὶ ὀνομαστικαὶ *Ἀντώνις, Αὐρήλις, Ἰούλις* κτλ. κατὰ τὸ σχῆμα κλητ. *Εὐπολι* - ὄνομ. *Εὐπολις*, κλητ. *Ἀλκιβιάδη* - ὄνομ. *Ἀλκιβιάδης*, κλητ. *Διονῦ* - ὄνομ. *Διονῦς* κτλ., ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν εἰσελθόντα οὐσιαστικὰ εἰς *-άριος* καὶ *-άρις*. Εἰς τὴν ἀποψιν ταύτην ἠκολούθησε τὸν Χατζιδάκιν καὶ ὁ Thumb (*Hellenismus* 154 ἔξ.). Ἄλλ', ὅπως ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ Mayser I 260 ὑποσ. 2 (= I² 2, 16 ὑποσ. 1), τὸ γεγονός ὅτι τὰ πρῶτα ἐπὶ παύρων παραδείγματα τοῦ φαινομένου ἀνάγονται εἰς τὸν 3. αἰῶνα π. X. ἀποκλείει Λατινικὴν ἐπίδρασιν. Διὰ τοῦτο ἐδέχθη οὗτος εἰς μὲν τὰ ἀρσενικὰ ἐπίδρασιν τῶν ὑποκοριστικῶν (*Δάμις, Ζεῦξις* κτλ.), εἰς δὲ τὰ οὐδέτερα ἀποβολὴν τοῦ ἀτόνου ο ἔνεκα δυναμικοῦ τονισμοῦ. Τὴν ἐπίδρασιν τῶν εἰς *-is* κυρίων ὀνομάτων καὶ προσηγορικῶν (*Ἄγρις, Ἀλεξις, γάστρις, γύννις, δίφρις* κτλ.), ἧτις εἶχε προταθῆ καὶ παλαιότερον, ἐδέχθη ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ Χατζιδάκις (*Ἀθηνᾶ* 12 [1900], 285 ἔξξ.), ἀλλὰ τὸ ζήτημα παρέμενεν ἄλυτον, ὥστε ὁ Thumb ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ ὅτι ὅσον περισσότερα γράφονται διὰ τοῦτο τόσον σκοτεινότερον γίνεται (*Archiv für Papygusforschung* 4, 491). Σημαντικὴν ὁμως πρόοδον ἐσημείωσε τὸ ζήτημα, ἀφ' ἧς ὁ Kretschmer (ιδ. κυρίως *Glotta* 10, 224), παρατηρήσας ὅτι ὄχι μόνον ἡ ὄνομ. *-ιος* καὶ *-ιον* παρουσιάζει τὸν τύπον *-is* καὶ *-iv*, ἀλλὰ καὶ ἡ γεν. εἰς *-ιος* τῶν τριτοκλίτων (μεταγν. Λακων. γεν. *Καλλικράτις, Ἀριστοτέλης* κτλ.), ἠρμήνευσε τὸ φαινόμενον ὡς συναίρεσιν καὶ συνήγαγεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τοῦτο ἐμφανίζεται εἰς μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὴν μεταγενεστέραν Λακωνικὴν, ὅτι ἀποτελεῖ δωρισμὸν ἐντὸς τῆς Κοινῆς. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Χατζιδάκις ἐπανερχόμενος ἐπὶ τοῦ ζητήματος (*Ἀκαδ. Ἀναγν.*² 1, 242 ἔξ.) παρατηρεῖ: «Ὅτι ἡ ἀπώλεια αὕτη συνέβη διὰ φωνητικὴν αἰτίαν οὐχὶ ἀναλογικῶς, ἐλέγχει ἡ καὶ ἐν τῇ γεν. εἰς *-ιος* σίγησις τοῦ *-ο*, *Καλλικράτις*. Φαίνεται ὅτι ἐν τισιν ἰδιώμασιν ἀνεπτύχθη τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἐντεῦθεν ἐξηπλώθη ἐπὶ ἄλλα. Ὅτι δὲν ἦτο καθολικὴ, ἀλλὰ διαλεκτικὴ χρῆσις μαρτυρεῖ τοῦτο μὲν ἢ ἐν τῇ νέᾳ ἡμῶν γλώσσῃ ὑπαρξίς πολλῶν εἰς *-ιον* οὐδετέρων, τοῦτο

ρεΐται καὶ εἰς αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τοῦ συμπλέγματος, ὅπως εἰς τὰ μνημεῖα τῆς Κοινῆς, οὕτω καὶ σήμερον. Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν περαιτέρω προκειμένου περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ *v*, ἣτις ἦτο ἤδη εἰς τὴν Κοινὴν τριττὴ (*i*, *ou*, *you*) καὶ παρεδόθη εἰς ἡμᾶς οὕτω (λέγομεν λ. χ. *χρυσὸς* καὶ *χρουσὸς* [Αἴγινα, Κρήτη], ὅπως ἐλέγετο εἰς τὴν Κοινὴν *χρυσὸς* εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Πέργαμον παρὰ τὸ *χρυσὸς* [ιδ. *G. Hatzidakis*, Einleitung 103 ἐξ.], λέγομεν *ξύλα*, ἀλλὰ καὶ *ξούλα* [Ἀθηναί, Αἴγινα, Μέγαρα], *κυρὰ* [κερὰ] καὶ *κιουρὰ* [Ἀθηναί, Αἴγινα, Μέγαρα], *σουκιά* [Μάνη], ἀλλὰ *σῦκα* [αὐτόθι] κτλ.).¹ Ὁμοίως ποικίλλει σήμερον εἰς τὸν Πόντον ἢ προφορὰ τοῦ ἀρχαίου *η* μεταξὺ τοῦ *i* καὶ τοῦ *ε* (*χολή*, *μῆνας*, *ἦλος*, *χρημαν*, *ἀδελφότε*, *Ἐλένε*, *νύφε*, *πολίτες*, *ράφτες*, *ψάλτες* κτλ.),² ὅπως συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Κοινὴν.³ Οἱ λόγοι οὗτοι μὲ ἄγουν νὰ δεχθῶ ὅτι ἐκ τῆς ἰσχυσάσης εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα καὶ τὴν Κοινὴν συναιρέσεως τοῦ *εα* εἰς *η* ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἰς μὲν τὴν Δ. Κρήτην καὶ Ἰκαρον, περισσότερα λείψανα, εἰς Κύπρον καὶ Λέσβον ὀλιγώτερα, εἰς ἄλλα δὲ ιδιώματα μόνον μεμωμένα τινὰ (*ἀστέρας*, *βασιλέες*, *σέν*, *φλετρό*), εἰς δὲ τὴν κοινὴν νέαν Ἑλληνικὴν τὸ *νερό*.⁴

Κατὰ ταῦτα τὸ μὲν *Φρὲς* τῆς Δ. Κρήτης ἀνάγεται εἰς τύπον τῆς κοινῆς *φρῆς, τὸ δὲ *Φλὲς* τῆς Ἰκάρου εἰς τύπον *φλῆς, ὡς ἔγινε δεκτὸν ἀνωτέρω.

3. *ΦΛΗΤΡΟΝ - *ΦΛΕΑΤΡΟΝ

Περαιτέρω ἀπαντοῦν εἰς τὴν Κοινὴν τύποι γενικῆς ἐνικοῦ *φρέατρος* P. Oxy VIII 1105, 10 (81/96 μ. X.) καὶ αἰτιατ. πληθυντικοῦ *φρέατρα* P. Cairo 10684,

δὲ τὰ εἰς *-ιος* ἐπίθετα σωζόμενα ἀπαθῆ». Πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ συναιρέσεως, ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τοῦτο δὲν ἐμφανίζεται μόνον εἰς τὰς καταλήξεις (πβ. *ιδιτικῶν* [= ἰδιωτ.] P. Bouriant 42^r II, 35 [167 μ. X.] *εἰσχύμεν* [= ἰσχύομεν] Aegyptus 15 (σ. 218) 6, 6 [III. αἰ. μ. X.] *ἀξιθίς* [= ἀξιωθεις] P. Cairo Masp III 67328 V, 27 [521 μ. X.] κτλ.). Ἴδ. καὶ *E. Schwyzer*, Griech. Gramm. I 472, 9.

¹ Περὶ τοῦ φθόγγου *v* ιδ. *G. Hatzidakis*, Einleitung 105 ἐξξ. MNE 2, 277 ἐξξ. *A. Thumb*, Indog. Forsch. 2, 105 ἐξξ. Hellenismus 193 ἐξξ. *K. Dieterich*, Untersuchungen 23 ἐξξ. *P. Kretschmer*, Lesb. Dialekt 95 ἐξξ.

² Ἴδ. *D. Oekonomides*, Lautlehre des Pontischen (Leipzig 1908), 11 ἐξξ. 20 ἐξ.

³ Ἴδ. *P. Kretschmer*, Die Entstehung der Koine 7. Πβ. καὶ *A. Thumb*, Hellenismus 98.

⁴ Ἡ ζήτησις πρὸς εὐρεσιν νόμων καθολικῆς ἰσχύος διεπόντων ταῦτα εἶναι πιθανῶς καταδικασμένη ἐκ τῶν προτέρων εἰς ἀποτυχίαν, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ δείξη τις διατί ὁ εἰς τύπος κατίσχυσε καὶ ὁ ἄλλος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν χρῆσιν. Ἴσως λεπτομερῆς ἔρευνα θὰ δυνηθῆ ν' ἀνεύρη νόμους τινὰς μὲ περιορισμένην ἰσχύν, ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπὸ πᾶσαν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος θὰ προκύπτῃ ὡς συμπέρασμα θὰ εἶναι ὅτι εἰς τὴν πάλιν τῶν τύπων κατὰ τὴν περίοδον τῆς Κοινῆς δὲν ὑπερίσχυσαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ τύποι εἰς τὸ αὐτὸ ἰδίωμα, ἀλλ' αὐθαιρέσια μεγαλύτερα ἢ μικρότερα κατὰ τὰς περιπτώσεις ἐπικρατεῖ. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην παρεγνώρισεν ὁ Dieterich εἰς τὰς Untersuchungen zur Geschichte der griech. Sprache καὶ ματαίως ἀναζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ποικιλίαν τῶν τύπων τῆς Κοινῆς καὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς στηριζόμενος εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ θέσις τοῦ τόνου συνετέλεσεν εἰς τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην διάθεσιν τῶν φθόγγων καὶ συμπλεγμάτων (ιδ. περὶ τοῦ *εα*) σ. 47 ἐξξ., περὶ δὲ τοῦ *ιο* σ. 63 ἐξξ.) — τοῦτο εἶναι τῆς κατὰ τὰ ἄλλα χρησίμου ἐργασίας του τὸ βασικὸν ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον, ὅσον γνωρίζω, δὲν παρατηρήθη ἀπὸ τοὺς πολυαρίθμους ἐπικριτάς της.

15 = P. Cairo Preis 12, 15 (Π. αἰ. μ. X.). Οὗτοι προῆλθον κανονικῶς ἐκ τῶν τύπων *φρέατος*, *φρέατα ἀναπτυχθέντος* κατ' ἀφομοίωσιν πρὸς τὸ σύμπλεγμα *φρ* ἐνὸς *ρ* εἰς τὴν λήγουσαν καθ' ἃ εἰς τὰ *θυγατρέσι* <*θυγατρέσι*, *ἐλητούργησεν* <*ἐλητούργησεν*, *θυροκλιγκλίδες* <*θυροκιγκλίδες*, *πρατρίδι* <*πατρίδι*, *χρηστρῆ* <*χρηστῆ* κτλ.¹ Ὅπως δὲ παρὰ τὸ *φρέατος* ἐλέγεται καὶ *φρέατρος*, οὕτω καὶ εἰς τὰς διαλέκτους, εἰς τὰς ὁποίας τὸ *εα* συνηρεῖτο εἰς *η*, παρὰ τὸ *φρητὸς* ἐλέγεται καὶ *φρητρός, ὡς δεικνύει ὁ τύπος γενικῆς ἐνικοῦ *φλητρός* P. Oxy XIV 1678^v, 31 (ΠΙ. αἰ. μ. X.), προελθὼν ἐκ τοῦ *φρητρός κατ' ἀνομοίωσιν τῶν δύο *ρ* ὡς ἐκ τοῦ *φρέαρ* τὸ *φλέαρ (ἰδ. ἄνωτ. σ. 46).

Ἄς ἴδωμεν τώρα ποία ἦ τύχη τῶν τύπων τούτων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς. Ἐκ τῶν τύπων τῆς γενικῆς *φρητρός, *φλητρός*, παρὰ τοὺς ὁποίους ἀναμφιβόλως ἐλέγοντο καὶ ἐτονίζοντο ὁμοίως καὶ ἄλλαι πτώσεις, οἷον δοτικὴ *φρητρί, *φλητρί, γεν. πληθ. *φρητρῶν, *φλητρῶν, προῆλθον τύποι ὀξύτονου ὀνομαστικῆς πληθ. *φρητρά, *φλητρά, καθ' ἃ ἐκ τῆς γεν. πληθ. *δενδρῶν* (<*δενδρέων*) τοῦ *δένδρος*,² *κτηνῶν* κτλ. προέκυψαν ὄνομ. πληθ. *δεντρά* (οὕτω πολλοῦ σήμερον), *κτηνὰ* (οὕτω σήμερον εἰς τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κύπρον, τὴν Μύκονον, τὴν Σηλυβρίαν, τὴν Σῦρον, *χκτηνὰ* εἰς τὴν Τσακωνίαν, *κτ'νά* εἰς τὴν Ἄνδρον, *χτ'νά* εἰς τὴν Ἀρτάκην, τὴν Ζαγοράν, τὴν Κύζικον, τὴν Πάνορμον, *φκτηνὰ* εἰς τὴν Ἀπουλίαν) κτλ.³ Ἐκ τῶν τύπων τούτων *φρητρά, *φλητρά, οἵτινες κατὰ τ' ἄνωτέρω περὶ τῆς προφορᾶς τοῦ ἐκ τῆς συναιρέσεως τοῦ *εα* προελθόντος

¹ Ἰδ. E. Schwyzer, Griech. Grammatik. I 257. Ὁ Γ. Χατζιδάκις (Ἀκαδημ. Ἀναγν. 2 1, 520) δέχεται μετ' ἄλλων ἐρευνητῶν ὅτι οἱ τύποι οὗτοι προῆλθον ἐκ συμφυρμῶν καὶ μεταθέσεων ἂν ἢ ἀποψις αὕτη ἀληθεύῃ, τότε οἱ τύποι *φρέατρος* κτλ. προσέλαβον τὸ δεύτερον *ρ* ἐκ συμφύρσεως τῆς ὀνομαστ. *φρέαρ* καὶ τῶν πλαγίων πτώσεων *φρέατος* κτλ. Ἀφθονα ἐκ τῆς νέας Ἑλληνικῆς παραδείγματα τοῦ φαινομένου τούτου μετὰ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας εὐρίσκει τις εἰς τὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ Φ. Κουκουλέ, Φωνητικά, ἔτυμολογικά καὶ σημασιολογικά ἐν Ἀθηνᾶ 29 (1917), Λεξικογρ. Ἀρχ. 83-101 (πβ. καὶ τὰς προσθήκας αὐτοῦ ἐν Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 [1923], 291 ἔξ. ἐκ Κύθνου). Ἐκ τοῦ οἰκειότερου εἰς ἐμὲ ὑλικοῦ τῶν παπύρων παραθέτω μερικὰ παραδείγματα συγγενῆ πρὸς τὴν ἄνωτέρω περίπτωσιν, ἦτοι *γαλα]κτοτρ[ο]φρείας* P. Arch. Athen 20, 39/40 (111 μ. X.) *καρτερχέ[σ]θωσαν* (= *κατερχ.*) καὶ *συνερχέρομε* (*συνερχέρομαι*) BGU II 380, 13/4 (ΠΙ. αἰ. μ. X.) *θρεάτω* (= *θεάτω*) αὐτόθι IV 1087 I, 11 (ΠΙ. αἰ. μ. X.) *τερδρακοσίας* (= *τετρακ.*) P. Giss bibl. III 22, 12 (ΠΙ/ΙV. αἰ. μ. X.) *κορκορδείλον* PGM II 13, 245 (IV. αἰ. μ. X.) *κορκόρδειλον* αὐτόθι στ. 386 (πβ. σήμερον *κορκόρδειλας* Χίος) κτλ. Ἐκ δὲ τῆς νέας Ἑλληνικῆς πβ. λ. χ. *βλαστὸς* > *βλαστρός* (Νάξος [Ἀπύρανθος]), *βλίτο* > *βλίτρο* (Ἡπειρος), *κάλαντα* > *κάλαδρα* (Κρήτη), *ἀκρόδωμα* > *κρόδρωμα* (Κύθνος), *μάραθρον* > (*μάραθρον* Κοινὴ) > *μάλαθρον* (σύννηθες).

² Πβ. τὰς γεν. πληθ. *ἀνθῶν* <*ἀνθέων* τοῦ *ἄνθος*, *ὄρῶν* <*ὄρέων* τοῦ *ὄρος* κτλ.

³ Διὰ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ γεν. πληθ. διὰ τὸν μετασχηματισμὸν τῶν ὀνομάτων, πβ. τὴν ἐκ τῆς γεν. *κτηνῶν* κατὰ τὸ σχῆμα *κυνῶν* - *κυσί*, *μηνῶν* - *μησί* κτλ. προελθοῦσαν δοτ. *κτησί* ἀντὶ *κτῆναι* συχνότατα ἀπαντῶσαν εἰς τοὺς παπύρους καὶ τὸν ἐκ τῆς γεν. πληθ.

η λεχθέντα προεφέροντο *φρετρά*, *φλετρά*, σώζεται σήμερα ὁ *φλητρά εἰς τὰ τοπωνύμια *Φλετρά* (τὰ) εἰς τὴν Ἄνδρον, τὴν Μεγίστην καὶ τὴν Ρόδον, ὅπου παρὰ τοῦτον καὶ τύπος *Φλετρά* (τὰ) κατὰ μετάθεσιν τοῦ ρ.¹ Ὅπως δὲ ἐκ τοῦ πληθ. *δεντρά*, *χτηνὰ* κτλ. προῆλθον περαιτέρω ὀξύτονοι ὄνομ. ἐνικοῦ *δεντρός*, *χτηνός*(ν)² (ἐνθ' ἄνωτ.· εἰς τὴν Καππαδοκίαν [Σίλατ. Φάρασ.] ἐν. *χτηνο* παρὰ τὸν πληθ. *χτηνὰ*) κτλ., οὕτω καὶ ἐκ τῶν τύπων *φρητρά (= *φρετρά*), *φλητρά (= *φλετρά*) προῆλθον τύποι ὄνομ. ἐν. *φρητρὸν (= *φρετρὸν*), *φλητρὸν (= *φλετρὸν*). Οὕτω τὸ τριτόκλιτον ὄνομα *φρέαρ* μετεπλάσθη εἰς δευτερόκλιτον. Ὅτι τοιοῦτοι μεταπλασμοὶ ἦσαν ἀναγκαῖοι ὄχι μόνον εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κοινὴν, δεικνύει ὁ μνημονευθεὶς τύπος *φρέαρον* PSI VIII 918, 2 (38/9 μ. Χ.), ὅστις, καθ' ὅσον ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω, δὲν εἶχε συνέχειαν εἰς τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς.³ Οἱ τύποι *φρητρὸν (*φρετρὸν*) καὶ *φλητρὸν (*φλετρὸν*) σώζονται σήμερα ὁ μὲν πρῶτος εἰς τὸ προσηγορικὸν *φειτρός* (τὸ) = 'τὸ πηγάδι' εἰς τὴν Σύμην, προελθὼν κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ τοῦ *φρετρὸν,⁴ ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὰ προσηγορικὰ τὰ δηλοῦντα ὁμοίως τὸ 'φρέαρ' *φλειτρός* (τὸ) εἰς τὴν Ρόδον καὶ κατ' ἐναλλαγὴν δασέων *χλειτρός* (τὸ)⁵ αὐτόθι (Ἀπολακκιά), ὅθεν κατὰ μετάθεσιν τοῦ χ καὶ κώφωσιν τοῦ ε κατὰ τὰ εἰς τὸ οἰκεῖον ἰδίωμα ἰσχύοντα,⁶ *λιχτροός* (ὁ)⁷ εἰς τὸ Λιβύσιον, καὶ τὸ τοπωνύμιον *Βλειτρός* (τὸ)⁸ εἰς τὴν Τῆλον.

τοῦ *σκῶρ* ἀφορμηθέντα μεταπλασμὸν τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν εἰς ὀξύτονον δευτερόκλιτον (ὁ τύπος ἤδη παρὰ Φωτίω λ. *σκῶρ* [περὶ τοῦ μεταπλασμοῦ τῆς λέξεως ταύτης εἰς τὴν Κοινὴν ἰδ. τὸν Θησαυρὸν ἐν λ.]).

¹ Πβ. *ροδοσιός* <*δροσιός* (Ρόδος), *ἄρθωπος* <*ἄθρωπος* (Ἰκαρία) κτλ. Ἰδ. Χ. Παντελίδη, Φωνητικὴ σ. 51.

² Ὁ Γ. Χατζιδάκις (MNE 2, 117) ἀποδίδει εἰς ἀναλογικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀξύτονου τοῦ *πητρός* τὴν μετακίνησιν τοῦ τόνου τοῦ *κτηνός* εἰς τὴν λήγουσαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται πιθανόν.

³ Πβ. καὶ τὸν τύπον τῆς Κοινῆς *ῥδρω* ἀντὶ *ῥδωρ*, ὅστις δυνατὸν νὰ ἀνάγεται εἰς τύπον *ῥδρον (ἰδ. E. Schwyzer, Griech. Gram. I 838 προσθήκη εἰς σ. 519 ὑποσ. 3).

⁴ Πβ. τὰ ἀρχαῖα *φρατρία* > *φατρία*, *βέρθρον* > *βέθρον*, *δέτρων* > *δέτρον* κτλ. καὶ τὰ νεώτερα *θρεμμάρι* > *θεμμάρι* εἰς τὴν Κάρπαθον (ἰδ. Γ. Χατζιδάκις, MNE 1, 326) *πλαγιαύλι(ν)* > *παγιαύλι(ν)* κτλ. Ἰδ. E. Schwyzer, Griech. Gram. I 260. Τὸν τύπον *φειτρός* εἶχεν ἀναγάγει ὁ K. Dieterich, Südl. Spor. 51 εἰς ἀμάρτυρον τύπον *φρέατο* καὶ αὐτόθι 69 *φρέατ(ρ)ο*, χωρὶς ὅμως νὰ ἐρμηνεύσῃ πῶς ἔγινεν ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τύπου εἰς τὸν ἄλλον.

⁵ Πβ. *ἀφορέζω* > *ἀχορέζω* (Ἰκαρία), *δίφορα* > *δίχορα* (αὐτόθι), *νιφτόβολα* > *νιχτόβολα* (Κύθνος) *φάδι* > *χάδι* (αὐτόθι), *φουμίζομαι* > *χουμίζομαι* (Κύπρος) κτλ. Ἰδ. Γ. Χατζιδάκις, MNE 2, 422. Φ. Κουκουλέν, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923), 293. Χ. Παντελίδη, Φωνητικὴ 39.

⁶ Ἰδ. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ βορ. ἰδιωμ. 11.

⁷ Διὰ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ γένους, προελθοῦσαν ἐκ τῆς αἰτιατ. (ς) τὸ *λιχτροός*, πβ. ὁ *λουτροός*, ὁ *δεντροός* κτλ. ἰδ. καὶ κατωτ. ὁ *Φιλιατροός*.

⁸ Διὰ τὴν τροπὴν τοῦ φ εἰς β πρὸ ὑγροῦ πβ. *φλόμος* > *βλόμος* (Ἰκαρία), *φράσσω* > *βράσσω*

Εἰς τὸ *φλητρον > φλετρον ἀνάγονται καὶ τὰ τοπωνύμια Φλέτρα (ἦ) (πβ. τοπν. Πηγάδα) μετὰ τὴν μεγεθυντικὴν κατάληξιν -α (πβ. ἡ λάκκα ἀπὸ τοῦ λάκκος, ἡ σταύρα ἀπὸ τοῦ σταυρός κττ., περὶ ὧν ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 1, 75 ἑξ.), Φλέτρακας (ὁ) μετὰ τὴν ἐπίσης μεγεθυντικὴν κατάληξιν -ακας (πβ. τοπν. Λέντρακας εἰς τὴν Μάνην) καὶ Φλετρονάκι (τὸ) (τοῦτο καὶ προσηγορικόν) μετὰ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν -ου(δ)άκι ὡς καὶ τὸ σύνθετον Φλετρούβουνο (τό), ἅπαντα ἐν χρήσει εἰς τὴν Ρόδον.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἀνωτέρω Νεοελληνικῶν τύπων ἅπαντοῦν σήμερον καὶ οἱ ἑξῆς: προσηγορικόν *φιλιατρον* (τὸ) = 'χειλος φρέατος' εἰς τὴν Ζάκυνθον,¹ 'χειλος φρέατος κτιστόν' εἰς τὴν Σέριφον, 'πηγαδόπετρα' παρὰ Α. Καρκαβίτσα, Ζητιᾶνος 84, 'τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐλαιοδοχείου, τὸ ὑγρόν' εἰς αἶνιγμα ἐκ Μάνης,² *φιλαχτρον* (τὸ) = 'χειλος φρέατος' (κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὸ *φυλαχτό*;) εἰς τὴν Μαρώνειαν Θράκης³ καὶ *φ'λγατρον* (τὸ) = 'τὸ ἐξέχον τοῦ δαπέδου λιθόστρωτον μέρος πρὸ τῆς ἐστίας' εἰς τὴν Λῆμνον⁴ καὶ τοπωνύμια *Φιλιατρον* (τὸ) καὶ *Φιλατρον* (τὸ) εἰς

(αὐτόθι), *φλέβα* > *βλέα* (Κύθνος κ. ἀ.), *φρούδι* > *βρούδι* (Κύπρος). Ἰδ. Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ 2, 421. Φ. Κουκουλέν, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6 (1923), 293. Χ. Παντελίδη, Φωνητικὴ 39.

¹ Πῶς ἡ σημασία αὕτη προέκυψε ἐκ τῆς πρώτης, ἣτις ἀσφαλῶς εἶναι ἡ τοῦ 'φρέατος' (ταύτην δὲν ἔχει πλέον ἡ λέξις εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὡς ἐλέχθη ἀνωτ. σ. 42 ὑποσ. 1), δεικνύει ἄριστα τὸ κάτωθι διδακτικὸν χωρίον: *Καθίσανε 'ς τὸ φιλιατρον* (Μ. Μινώτου, Ζακυνθινὰ ἀγριολούλουδα 74). Ἐκεῖνο κυρίως τὸ μέρος τοῦ φρέατος, τὸ ὁποῖον προεξέχει καὶ φαίνεται, ὠνομάσθη κατ' ἐξοχὴν φρέαρ (*φιλιατρον*), ἰδίως μετὰ τὴν κατίσχυσιν τοῦ τύπου *πηγάδι* πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅλου φρέατος (ὅποτε πλέον ἔχομεν καὶ *φιλιατρον* τοῦ *πηγαδιοῦ* ἰδ. Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 253). Χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὴν Κοινὴν ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ὑποκοριστικὸν *φρεάτιον* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ χειλὸς τοῦ φρέατος ἰδ. Μοῖριν 193: "Ἰσθμιον Ἀττικοί, περιστόμιον ἢ φρεάτιον Ἑλληνες, πρὸς ὃ πβ. καὶ Φώτιον: Ἰσθμιον τὸ τοῦ φρέατος περιστόμιον (ὅπως δὲ τὸ φρεάτιον, οὕτω καὶ τοῦ *φρηρ τὸ ὑποκοριστικὸν φρητίον εἶχε τὴν αὐτὴν χρῆσιν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡσύχιος: *φρητία* στόμα φρέατος, ἔνθα τὸ φρητία φαίνεται ὅτι πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς φρητίον).

² Τὸ ἐν λόγῳ αἶνιγμα ἔχει ὡς ἑξῆς: "Ἄτζος κρέμεται, ἄτζος μυρίζει, μὰ τὸ φιλιατρον ὅπ' ἔχει μέσα! Τὸ ἐρμήνευμα εἶναι 'ἐλαιοδοχεῖον κρεμάμενον'. Ἡ σημασία αὕτη προῆλθε συνεκδοχικῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας χρήσεως τοῦ φρέατος ὡς 'ἐλαιοδοχείου' πβ. τὸ φρέαρ δ' ἐλαίου μεστόν Ἀριστοφ. Πλοῦτ. 810, ἔνθα ὁ ποιητὴς δὲν παραπαίζει ἀποκαλῶν τὸ ἐλαιοδοχεῖον φρέαρ, ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις πειθόμενος καὶ εἰς τὸν παλαιὸν σχολιαστήν, διότι τὰ παράλληλα οὐσιαστικά *σιπύη* 807, *ἀμφορης* 808, *σκενάρια* καὶ *λήκνυθοι* 810 κτλ. χρησιμοποιοῦνται οὐχὶ πεπαισμένως, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς (διὰ τὴν σημασίαν πβ. τὸ παράλληλον χωρίον *ἐλαιον οὐκ ἔνεστιν ἐν τῇ ληκύνθῳ* ὁ αὐτὸς Ὀρν. 1589).

³ Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ συναδέλφου Ν. Ἀνδριώτη.

⁴ Ἡ σημασία προῆλθεν, ὡς παρετήρησεν ὁ Γεωργακάς (ἐνθ' ἀν. 317), ἐκ παρομοιώσεως πρὸς τὸ χειλος τοῦ φρέατος. Ὅτι τοιαῦται παρομοιώσεις ἦσαν φυσικαί, δεικνύει τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Λουκιανοῦ: *θυρίδες δὲ ἦσαν ἑξῆς, τοῖς στομίοις τῶν φρεάτων εἰκνυῖται* Ἰκαρομ. 25 (πβ. καὶ Ξενοφ. *αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι, τὸ μὲν στόμα ὡσπερ φρέατος* Κύρ. Ἀνάβ. 4, 5, 25). - Ἐκ Λήμνου παραδίδονται ὑπὸ τῶν δελτίων τοῦ Ἀρχείου ἀφ' ἐνός μὲν καὶ ἡ μεταφορικὴ σημασία 'φλύαρος' (ἴσως κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ *φλύαρος* ἢ καὶ ἐκ

τὴν Ἰθάκην,¹ *Φιλατροῦ* εἰς τὴν Σῦρον (ὄρεινὴ τοποθεσία) καὶ τὴν Μάνην, *Φιλατροῦς* (ὄ) εἰς τὴν Μάνην (ἐκ τῆς αἰτιατ. ὡς τὸ *Φιλατροῦ* πβ. ἄνωτ. ὁ λιχτροῦς) καὶ *Φιλατροῦ* (τὰ) εἰς τὴν Μεσσηνίαν² καὶ Λακωνικήν.

Ἐκ Καρπάθου παραδίδεται καὶ τοπωνύμιον *Φιλατροῦ* (ἦ), ὅπερ ὀρθῶς ἀνάγεται ὑπὸ τοῦ Γεωργακᾶ (ἐνθ' ἄν. 318) εἰς ἀρσενικὸν *φιλατροῦς = 'φρεατωρύχος', 'πηγαδᾶς' (περὶ τῆς ἀποβολῆς τοῦ ε̄ πρὸ τοῦ ᾱ πβ. ἄνωτ. σ. 59 ὑποσ. 2).

Ὅτι οἱ τύποι οὗτοι προῆλθον ἐκ παλαιότερου *φλεατροῦν μετ' ἀνάπτυξιν τοῦ συνοδίτου φθόγγου ι (πβ. *φρές* > *φιδές* ἄνωτ. σ. 50 ἐξ.) δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀλλὰ πῶς προῆλθεν ὁ τύπος οὗτος *φλεατροῦν;

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι παρὰ τὴν γεν. ἐν. *φλητροῦς*, ἐξ ἧς παρήχθη σὺν τῷ χρόνῳ ὄνομ. *φλητροῦν, ἦσαν ἐν χρήσει εἰς τὴν Κοινὴν καὶ τύποι γεν. ἐν. *φρέατρος* καὶ ὄνομ. πληθ. *φρέατρα*. Ἐκ τῶν τύπων τούτων ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ὄνομ. *φρέατρον* ἢ *φλέατρον*, οὐχὶ ὅμως καὶ ὀξύτονον *φρεατροῦν* ἢ *φλεατροῦν*, διότι οἱ τύποι *φρέατρος*, *φρέατρα*, ἀνάγονται εἰς παλαιότερους *φρέατος*, *φρέατα*, οὐχὶ δὲ εἰς ὀξύτόνους *φρεατός, *φρεατά, ὡς συμβαίνει μὲ τὸν ἐκ τοῦ τύπου *φλητροῦς* κτλ. προελθόντα *φλητροῦν (*φλειτροῦν*). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἐκ παπύρων τύποι παραδίδονται ἄνευ τόνων (*ΦΡΕΑΤΡΟΣ*, *ΦΡΕΑΤΡΑ*, *ΦΛΗΤΡΟΣ*), διότι οἱ μὴ λογοτεχνικοὶ πάπυροι δὲν φέρουν ποτὲ τόνους, ἀλλ' ἐνῶς διὰ τὸ *ΦΛΗΤΡΟΣ*, ἀναγόμενον εἰς τὸν κατὰ τὰς ρητὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν ὀξυνόμενον τύπον *φρητός*, ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ὅτι διετήρησε κανονικῶς καὶ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρ εἰς τὴν δευτέραν συλλαβὴν καὶ τὴν ἀνομοίωσιν τῶν δύο ρ τὸν τόνον ἐπὶ τῆς ληγούσης,³ προκειμένου περὶ τῶν δύο ἄλλων, ἀναγομένων

παρομοιώσεως τοῦ στόματος τοῦ φλυάρου πρὸς τὸ τοῦ φρέατος), ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ παράλληλος τύπος *χλιαφροῦ* (τό), τοῦ ὁποίου τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ χ ἐρμηνεύεται κάλλιστα ἐκ τῆς συχνότατα παρατηρουμένης ἐναλλαγῆς τῶν δασέων (πβ. ἄνωτ. *χλειτροῦ*), ἀλλὰ τὸ φ τῆς δευτέρας συλλαβῆς μένει ἀνεξήγητον. Ἐπειδὴ δὲν μοῦ κατέστη δυνατὸν νὰ ἐλέγξω ἀσφαλῶς τὴν ἀκρίβειαν τοῦ τελευταίου τύπου, ἀποφεύγω νὰ περιλάβω αὐτὸν εἰς τὴν συζήτησιν τῶν τύπων.

¹ Τὸ *Φιλατροῦ* εἶναι ὄνομα ὄρου εἰς τὴν Ἰθάκην (πβ. ἄνωτ. ὄνομα ὄρου *Φρέα* (τὸ εἰς τὴν Κέα)) ἰδ. Α. *Μηλιαράκη*, Κεφαλληνία 134. Διάφορον τούτου εἶναι τὸ τοπωνύμιον *Φιλατροῦ* (*Ν. Καραβία Γρίβα*, Ἱστορία τῆς Ἰθάκης, 1849, σ. 91).

² Τὰ *Φιλατροῦ* τῆς Μεσσηνίας παρεφθάρησαν εἰς τὸν κώδικα Ρ τοῦ Φραντζῆ εἰς *Φυλατρία* (ἐκδ. Βόννης 133). Ἰδ. Κ. Ἰ. Ἀμαντον, Λεξικογρ. Ἄρχ. 5 (1918/20), 58 ὑποσ. 1, ὅστις φρονεῖ ἐπίσης ὅτι καὶ τὸ Χιακὸν τοπωνύμιον τῆς *Φιλιαντρίας* εἰς χρυσόβουλλον τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου (*Κανελλάκη*, Χιακὰ ἀνάλεκτα 571) εἶναι ἀυθαίρετος μεταβολὴ τῶν *Φιλιαντρῶν* (τὸν τύπον *Φιλιαντροῦ* καὶ *Φιλιανδροῦ* παρέχουν σιγίλλια τοῦ 18. αἰῶνος ἰδ. Δ. Γεωργακᾶν ἐνθ' ἄν. 315 ὑποσ. 1). Εἰς ἀπογραφὴν κατοίκων γενομένην τὸ ἔτος 1689 τὰ *Φιλιαντροῦ* Μεσσηνίας παρουσιάζονται ὑπὸ τὸν τύπον *Figliatra*, δηλ. μὲ τὴν συνίζησιν ἰδ. Σ. Λάμπρον, Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἐταιρείας 2 (1885), 704. Τὸ τοπωνύμιον παρουσιάζεται ἤδη εἰς χρυσόβουλλον τοῦ 15. αἰῶνος ἰδ. Δ. Γεωργακᾶν ἐνθ' ἄν. 318.

³ Οἱ ἐκδόται τοῦ παπύρου Grenfell καὶ Hunt τυπώνουν τὸν περιεργὸν τοῦτον τύπον

εἰς τύπους *φρέατος*, *φρέατα*, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι πρέπει ὁμοίως νὰ ὀξυνθοῦν. Θὰ ἠδύνατό τις πάντως νὰ δεχθῆ ὅτι ἢ ἐκ τῶν τύπων *φρέατρος*, *φρέατρα* προελθοῦσα ὄνομ. ἐν. ἔφερε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸν τόνον ἐπὶ τῆς προπαραληγούσης (*φρέατρον καὶ περαιτέρω *φλέατρον), μόνον δὲ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους μετεκινήθη οὗτος εἰς τὴν λήγουσαν κατὰ τινὰ ἀναλογίαν.¹ Ἐπὶ τὸ γεγονός ὅτι σήμερον οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ ὁ κανονικῶς ἐκ τοῦ *φρέατρον ἀναφερόμενος τύπος *φλιάτρο* ἢ *φιλιάτρο* (καὶ σώζεται τὸ *φιλιατρό*, ὅπως εἶδομεν εἰς ἀρκετὰ μέρη σήμερον), μοῦ φαίνεται ὅτι ἀποκλείει τὴν ἀποψιν ταύτην καὶ ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ὀξύτονος τύπος εἶναι παλαιὰ κληρονομία.² Πῶς δυνάμεθα ὅμως ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν μεταγενεστέραν Κοινήν (περὶ ταύτης πρόκειται πάντοτε) τὸν τύπον *φλεατρόν, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ Νεοελλ. *φιλιατρό* καὶ τὰ *Φιλιατρά*;

Τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος νομίζω ὅτι δύναται νὰ μᾶς παράσχη ἡ ἀκόλουθος παρατήρησις. Ἀνωτέρω διευπλώσαμεν τὴν γνώμην ὅτι οἱ Νεοελληνικοὶ τύποι οἱ παρουσιάζοντες ε ἂντὶ εα συνάπτονται πρὸς τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ εα τοῦτο συνηρέθη εἰς η. Ἡ περὶ ἧς πρόκειται συναίρεσις συνετελέσθη, ὅπως ἐτονίσθη ἤδη, εἰς τὴν νεωτέραν Δωρίδα, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ εἰς τὴν Κοινήν (πβ. ἀνωτ. σ. 59), ἀλλ' οἱ ἐξ αὐτῆς προελθόντες τύποι ἤλθον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους ἀσυναιρέτους τύπους τῆς Κοινῆς καὶ εἴτε ὑπεχώρησαν εἰς τούτους εἴτε ὑπερίσχυσαν καὶ παρέμειναν ἐν χρήσει. Ἡ πάλη αὕτη πρέπει νὰ νοηθῆ ὡς ἐξῆς: Εἰς χώρας, ὅπου ἐλαλεῖτο ἢ νεωτέρα Δωρίς, ἢ ἀμιγῆς δημώδης χρῆσις ἐγνώριζε μόνον τύπους μὲ η *βασιλῆ*, *ιερωῆ* κττ. Ἀλλ' ἡ Κοινή παρουσίαζεν ἀντὶ τούτων τύπους μὲ εα, *βασιλέα*, *ιερέα* κττ. Εἰσδύουσα συνεπῶς αὕτη εἰς τὰς ἐν λόγῳ χώρας συνετέλει, ὥστε οἱ πρότερον λέγοντες *βασιλῆ*, *ιερωῆ* κττ. ὁμιλοῦντες ν' ἀποκαθιστοῦν ἐν μέρει τοὺς τύπους μὲ εα. Ὅτι τοιοῦτό τι πράγματι συνέβαινε, φαίνεται ἐκ τύπων οἷον *γενέα*, *στερέα* (οὕτω νῦν εἰς τὰ Κύθηρα καὶ τὸν Πόντον), *φωλέα* (εἰς τὸν Πόντον) κττ., τῶν ὁποίων ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου τότε μόνον εἶναι νοητός, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἀνάγονται εἰς παλαιότερους ἐκ τῶν κανονικῶν *γενεά*, *στερεά*, *φωλεά* κατό-

ἀνευ τόνου ὑποδεικνύοντες εἰς τὸ ὑπόμνημά των τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ εἰς *φρέατος*. Τὸ τελευταῖον ὅμως εἶναι περιττόν, διότι πρόκειται οὐχὶ περὶ σφάλματος τοῦ γραφέως, ἀλλὰ περὶ δημώδους τύπου, ὅπως ἀναμφισβητήτως πείθει ἡ νεωτέρα Ἑλληνική.

¹ Περὶ τῶν μεταθέσεων τοῦ τόνου εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ἰδ. *G. Hatzidakis*, Einleitung 418 ἐξξ.

² Δικαίως ὁ Χατζιδάκις παρατηρεῖ (ἐνθ' ἀν. 418) ὅτι «die Tradition ist im Grossen und Ganzen gut erhalten, so dass die meisten Wörter und Formen im Neugriechischen auf derselben Silbe wie in der Κοινή betont werden».

πιν συναιρέσεως τοῦ εα εἰς η προελθόντας *γενῆ (πβ. γενέ σήμερον εἰς τὴν Κρήτην), *στερῆ, *φωλῆ (φωλὲ εἰς τὴν Κρήτην), εἰς τοὺς ὁποίους μεταγενεστέρως ἀποκατεστάθη τὸ -έα κατ' ἐπίδρασιν τῆς Κοινῆς.¹ Ὁμοίως συμβαίνει, ὥστε εἰς τὰ Χανιά τῆς Κρήτης μία κατηγορία τῶν εἰς -έα, τὰ ὁσμῆς δηλωτικά, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τὸ οὖσ. πλατέα (ῆ)² καὶ τὸ κρέας παρὰ τὸν πληθυντικὸν κρέατα, νὰ λήγουν εἰς -έα (τὰ ὁσμῆς δηλωτικά καὶ εἰς -έ), καίτοι αὐτόθι θ' ἀνεμένετο εἴτε μόνον -έ εἴτε ἡ συνίζησις (-ιά). Οὕτω λέγεται λ.χ. ἀβγουλλέα παρὰ τὸ ἀβγουλλέ, βοτυρέα παρὰ τὸ βοτυρέ, κρασέα παρὰ τὸ κρασέ, ποδαρέα παρὰ τὸ ποδαρέ, σιβανέα παρὰ τὸ σιβανέ, τυρέα παρὰ τὸ τυρέ, χορτασουλλέα παρὰ τὸ χορτασουλλέ κττ.³ Ταῦτα δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως εἰ μὴ διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὑπόκειται εἰς τοὺς εἰς -έα τύπους ἀποκατάστασις συντελεσθεῖσα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν εἰς -έα τύπων τῆς Κοινῆς καὶ δὴ πιθανῶς μετὰ τὴν συνίζησιν τοῦ εα εἰς ιά, διότι ἄλλως θὰ ἔπρεπε ν' ἀναμένωμεν τοὺς συνιζημένους τύπους.⁴

Κατὰ τὴν περίοδον λοιπὸν ἐκείνην φαίνεται ὅτι συνέβη εἰς τινὰς χώρας καὶ εἰς τὸν ὀξύτονον τύπον *φλητρον ἀποκατάστασις τοῦ εα ἀντὶ τοῦ η, ὅθεν προέκυψεν ὀξύτονος τύπος *φλεατρον. Οὕτως ἐξηγεῖται διατί, ἐνῶ θ' ἀνεμένομεν *φλέατρον (<*φρέατρον ἐξ ἀσυναιρέτου προπαροξύτονου γεν. ἐν. φρέατρος, πληθ. φρέατρα, ἐντεῦθεν δὲ Νεοελλ. φ(ι)λιάτρο, ἔχομεν παρὰ τὸ ὀξύτονον *φλητρον ἀσυναίρετον τύπον ὁμοίως ὀξύτονον *φλεατρον, ὅθεν τὸ νεώτερον φιλιατρό. Ὁμοία ἀποκατάστασις τοῦ εα ἀντὶ η συνέβη ἐν μέρει καὶ εἰς τὰ νηρός, νηρόν, τὰ ὁποῖα τοιοῦτοτρόπως ἔγιναν πάλιν νεαρός, νεαρόν, ἐντεῦθεν δὲ τὰ Νεοελλ. ἐπίθ. νιαρός = 'νωπός' εἰς τὴν Λέσβον καὶ Σῦρον, ἐπίρο. νιαρά = 'προσφάτως' εἰς τὴν Κύθρον, ἐναντι τοῦ ἐπιθ. νερὲς (<νηρός) εἰς τὴν Σκῦρον⁵ καὶ οὖσ. νιαρό (τὸ) εἰς τὴν Σίλην καὶ τὴν Θράκην ἐναντι τοῦ κοινοῦ νερό (τό). Τὴν πορείαν ταύτην δυνάμεθα ἐν μέρει νὰ παρακολουθήσωμεν καὶ παλαιότερον, διότι ἐνῶ τὸ νηρόν (νερόν) ἀπαντᾷ συχνότατα κατὰ τοὺς μ. Χ. χρόνους, ὁ τύπος νεα-

¹ Οὕτω πρέπει πιθανῶς καὶ τὸ παλαία (Κ. Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθ. 6 λε') νὰ νοηθῆ ὡς ἀποκατάστασις τύπου *παλῆ (ἄλλως ὁ Γ. Χατζιδάκις, ΜΝΕ 2, 262).

² Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ.

³ Τὸ φαινόμενον παρατηρεῖται, ὡς φαίνεται, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Δ. Κρήτης, διότι καὶ ὁ Χατζιδάκις μνημονεύει τοὺς τύπους ἀπυρέα παρὰ τὸ ἀπυρέ, ἀβεστέα παρὰ τὸ ἀβεστέ, καπτέα παρὰ τὸ καπτέ (ΜΝΕ 2, 240 ἐξξ.). Πιθανώτατα δὲ καὶ τὰ εἰς τὴν Ἰκαρίαν εἰς -έα λήγοντα ἐλαῖᾶ, μηλέᾶ κττ. πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὁμοίως, ἤτοι ὡς προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀσυναιρέτου -έα παρὰ τὸ συνηρημένον -έ.

⁴ Ἐξαιρουμένων τῶν εἰς -έ(ς) ληγόντων τύπων ἡ Δ. Κρήτη ἐμφανίζει, ὡς γνωστόν, κανονικῶς τὴν συνίζησιν.

⁵ Ἰδ. Β. Φάβην, Τεσσαρακονταετηρίς Κ. Κόντου (Ἀθῆναι 1909), 244.

ρὸν ἀναφαίνεται πάλιν τὸν 10. αἰῶνα ἐν Herm. Leid. (= CGL 3, 15) καὶ Herm. Einsidl. (αὐτόθι 233).¹

Κατὰ ταῦτα τόσον οἱ τύποι *φλετροῦ* κτλ. ὅσον καὶ οἱ τύποι *φιλιτροῦ* κτλ. ἀνάγονται εἰς μεταγενέστερον τύπον *φλητροῦ, παρὰ τὸν ὁποῖον ἐνιαχοῦ (πάντως τουλάχιστον ὅπου σήμερον ἀπαντᾷ τὸ *φιλιτροῦ* ὡς προσηγορικὸν καὶ ὡς τοπωνύμιον), γενομένης ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀσυναιρέτου *εα* ἀντὶ τοῦ *η*, ὑφίστατο καὶ τύπος *φλεατροῦ.

Ἦν οὐκ ἔτι εἰς οὐσιαστικοποιηθὲν οὐδέτερον ἀμαρτύρου ἐπιθέτου παραγώγου τοῦ *φρέαρο*, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ *φρέαρο* ἀνάγεται καὶ τὸ *φλετροῦ* καὶ τὸ *φιλιτροῦ*.

ΣΥΓΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντες τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

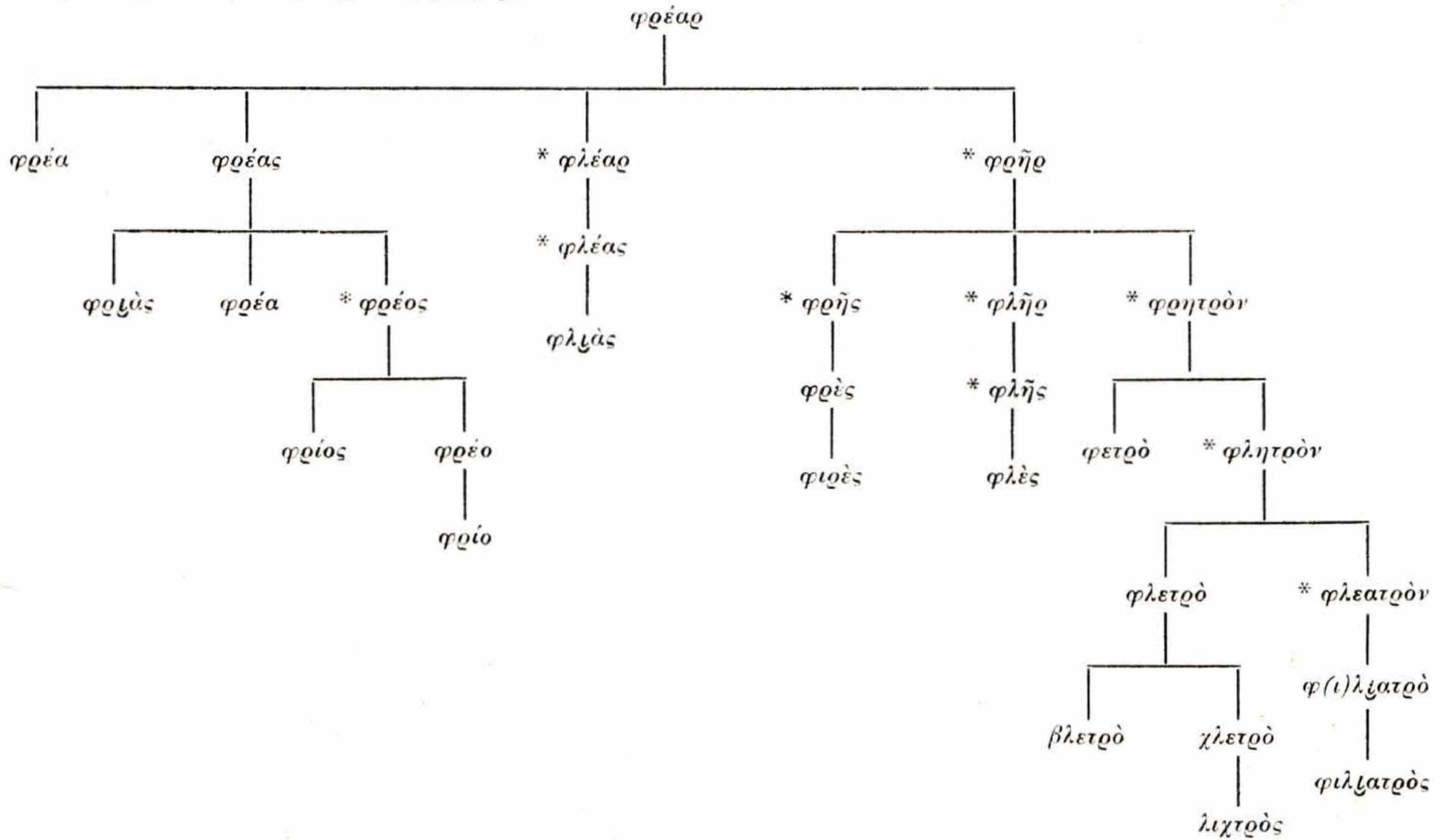
Ἡ λέξις *φρέαρο*, ἀντιπροσωπεύουσα συγκεκριμένην ἔννοιαν καὶ οὕσα πανταχοῦ τῆς χώρας εὐρύτατα διαδεδομένη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παύσῃ ὀλοσχερῶς νὰ χρησιμοποιῆται τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἦτο συνδεδεμένη μὲ τοὺς τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπῆρχον *φρέατα*.² Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μορφολογικὴ ὑφή αὐτῆς (*φρέαρο-φρέατος*) προσέπιπτε δύσκολος εἰς τὴν χρῆσιν, ἥτις ἐπιζητεῖ πάντοτε τὴν ἐξομάλυνσιν καὶ ἀπλοποίησιν, ὑπέκειτο ἰδίᾳ ἀφ' ἧς ἤρχισεν ὁ συναγωνισμὸς αὐτῆς πρὸς ἄλλην ἀπλουσιέραν, τὸ *πηγάδι(ον)*, εἰς ἀντικατάστασιν, ὅπως συνέβη εἰς πολλὰς ἄλλας λέξεις προσπιπτούσας ἀνωμάλους καὶ ἐχούσας ὀμαλώτερα συνώνυμα.³ Ἴνα δὲ καταστῆ ἱκανὴ νὰ σωθῆ εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς ζωντανώτερον στοιχεῖον ὄφειλε νὰ ἐξομαλυνθῆ, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ὀμαλώτερα συστήματα κλίσεως τὰ ἀποδειχθέντα ἰσχυρὰ νὰ ὑπερνικήσουν τοὺς κινδύνους ἐξαφανίσεως, οἱ ὁποῖοι τὰ ἠπεύλουν. Διὰ τοῦτο ὑπέστη κατὰ τόπους διαφόρους μορφολογικοὺς μεταπλασμούς, οἵτινες ἐξησφάλισαν εἰς αὐτὴν τὴν διάσωσιν. Οὕτως ἐκ τῶν ἀρχικῶν τύπων *φρέαρο* καὶ Δωρ. *φρηρο καὶ κατ' ἀνομοίωσιν τῶν ὑγρῶν *φλέαρο* καὶ *φληρο προῆλθον ἀφ' ἑνὸς μὲν *φρέα* καὶ *φρέας* (ὅθεν *φριάς-φρέα* καὶ *φρέος-φρίος

¹ Πβ. K. Dieterich, Untersuchungen 47.

² Ὡς γνωστόν, λέξεις γενόμεναι τοπωνύμια δύνανται νὰ διασωθοῦν εἰς τὴν χρῆσιν ταύτην καὶ ἀφοῦ ἐκπέσουν τῶν ἄλλων χρήσεων. Πβ. Γ. Χατζιδάκις, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς 1 (1902/3), 122. Οὕτω ἐξηγεῖται, διατί σήμερον ἡ λέξις εἶναι εὐρύτερον διαδεδομένη ὡς τοπωνύμιον ἢ ὡς προσηγορικόν.

³ Πβ. L. Radermacher, Neutest. Gramm.² 59: «Dann ist lehrreich dass man schwankende Deklinationen umging, indem man das betreffende Wort einfach mied. Man sagte statt οἷς lieber πρόβατον, statt ναῦς vielmehr πλοῖον. ὄς (Schwein) kam aus der Mode, allerdings war es mit υἱός (Sohn) in mehreren Formen lautlich fast zusammengefallen.» Πβ. καὶ G. Hatzidakis, Einleitung 176 καὶ Ἀθηνᾶ 41 (1929), 254.

-φρέο-φρίο) καὶ *φλέας (ὄθεν φλιάς), ἀφ' ἑτέρου δὲ *φρηῆς (ὄθεν φρές-φιοῆς) καὶ *φλῆς (ὄθεν φλές) καὶ διὰ μεταπλασμοῦ κατὰ τὰ δευτερόκλιτα *φρητρον (ὄθεν φειτρο) καὶ *φλητρον (ὄθεν φλειτρο-βλειτρο-χλειτρο, λιχτρος καὶ μετ' ἀποκατάστασιν τοῦ εα κατ' ἐπίδρασιν τῆς Κοινῆς *φλαιτρον-φ(ι)λαιτρο(ς)). Ἡ ἐξέλιξις τῶν τύπων τῆς λέξεως ταύτης ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς μέχρι σήμερον σχηματικῶς παρισταμένη ἔχει ὡς ἑξῆς :

Διὰ τῶν μεταπλασμῶν τούτων κατώρθωσε μὲν νὰ διατηρηθῇ ἡ λέξις, ἀλλ' ὑπεχώρησεν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς συνωνύμου πηγάδι καὶ δὴ εἰς τὴν κοινὴν νέαν Ἑλληνικὴν καὶ τὰ πλεῖστα ἰδιώματα ἐντελῶς, εἰς ἄλλα μέρη περιορίσθη εἰς τοπωνυμικὴν χρῆσιν (Ἀθῆναι, Ἄνδρος, Εὐβοία [Κύμη], Ἰθάκη, Ἰκαρία, Κέα, Κρήτη, Λευκάς, Μεγίστη, Παρνασσίς, Πελοπόννησος [Ἀρκαδία, Λακωνική, Μάνη, Μεσσηνία], Ρόδος, Σῦρος, Τῆλος, Χίος), εἰς ἐλάχιστα δὲ μέρη διετηρήθη καὶ ὡς προσηγορικὸν κυρίως μὲν εἰς τὴν σημασίαν 'πηγάδι' ἢ 'ὄρυγμα γῆς' (Ἀπουλία, Καλαβρία, Λαύρειον, Λιβύσσιον, Ρόδος, Σύμη) ἢ 'πηγαδόχειλο' (Ζάκυνθος, Θράκη [Μαρόνεια], Σέριφος), ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας σημασίας (Λῆμνος, Πελοπόννησος [Μάνη]).

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σχήματος φαίνεται σαφῶς ὅτι ἡ ποικιλία τῶν τύπων τῆς λέξεως εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν τόσον ἀπὸ μορφολογικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ φθογγολογικῆς ἀπόψεως συνάπτεται πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν ἐντὸς τῆς Κοινῆς διαμορφωθέντων τύπων.

Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἡ λέξις ἐσώθη κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τύπους ἐμφανίζοντας φθογγολογικὰς ἀλλοιώσεις ἀναγομένας εἰς τὴν ἀρχαίαν Δωρικὴν διάλεκτον, διότι πλὴν τῶν τύπων φ(ι)ρές, φλές καὶ φλειτρο, οἵτινες καταφανῶς διασώζουσι ἔχνη τῆς συντελεσθείσης εἰς τὴν Δωρίδα συναιρέσεως τοῦ εα

εἰς *η* καὶ ὁ τύπος *φ(ι)λματρο* πρόπει κατὰ τ' ἀνωτέρω ἔνεκα τοῦ ἐπὶ τῆς ληγούσης τονισμοῦ του *ν'* ἀναχθῆ εἰς τύπον *φλεατρον προελθόντα ἐκ τοῦ *φλητρον δι' ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀσυναιρέτου *εα* ἀντὶ *η*. Ἡ σημερινὴ ἔκτασις τῶν τύπων, οἵτινες σχετίζονται πρὸς τὴν Δωρίδα, ἀντιστοιχεῖ ἐν μέρει πρὸς ἀρχαῖα ἐδάφη, ὅπου ἐλαλεῖτο ἡ Δωρικὴ διάλεκτος (Δωδεκάνησος, Κρήτη, Λακωνικὴ, Μεσσηνία), καὶ μάλιστα πρὸς ἐδάφη, τὰ ὅποια καὶ ἄλλα λείψανα διαλεκτικὰ τῆς Δωρικῆς διέσωσαν.¹ Ἀπαντοῦν ὅμως τύποι Δωρικοὶ καὶ εἰς μέρη, ὅπου δὲν ὠμιλεῖτο ἡ Δωρικὴ. Ἡ φαινομενικὴ αὕτη δυσχέρεια δὲν σημαίνει πολὺ, διότι καὶ ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸ γεγονός ὅτι καὶ βραδύτερον ἦτο δυνατὸν νὰ μεταδοθοῦν τύποι ἐκ μετοικήσεων ἀποδεικνυομένων ἱστορικῶς² καὶ τὸ κοινὸν νερὸ ἀνάγεται εἰς τὸ ἐμφανίζον τὴν Δωρικὴν συναίρεσιν τοῦ *εα* εἰς *η* *νηρον* τῆς Κοινῆς, καίτοι τοῦτο ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του κατ' ἀρχὰς ἦτο διαλεκτικὸν Δωρικὸν ἐντὸς τῆς Κοινῆς. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰσήλασαν ἐκ τῆς Δωρικῆς εἰς τὴν Κοινὴν καὶ διὰ ταύτης διεδόθησαν καὶ εἰς μέρη, ὅπου δὲν ἐλαλεῖτο ἡ Δωρικὴ.

Ἐξ ἴσου ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ὅτι ἡ λέξις δὲν διέσωσε μόνον μίαν ἐκ τῶν παλαιῶν σημασιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πλὴν τῆς τοῦ 'φρέατος (πρὸς ὕδρευσιν)', ἡ ὁποία ἐν πολλοῖς ἐσώθη καὶ εἰς τὰ τοπωνύμια καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν συνάπτεται ἡ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μόνον διὰ τὸ ὑποκοριστικὸν *φρεάτιον* μαρτυρουμένη χρῆσις πρὸς δήλωσιν τοῦ 'στομίου τοῦ φρέατος', διέσωσε καὶ τὴν σημασίαν τοῦ 'ὄρύγματος (πρὸς ἐξαγωγὴν μεταλλεύματος)' καὶ — ὅπερ ἀκόμη πλέον ἐνδιαφέρον — τὴν τοῦ '(ἐν ἐλαιοδοχείῳ) ὑγροῦ', ἣτις προῆλθε περαιτέρω ἐκ τῆς παλαιᾶς χρήσεως τῆς λέξεως ὡς 'ἐλαιοδοχείου'. Ὅπως λοιπὸν οἱ νεώτεροι τύποι αὐτῆς συνάπτονται πρὸς τοὺς τῆς Κοινῆς, οὕτω καὶ ἡ νεωτέρα σημασιολογικὴ χρῆσις συνάπτεται πρὸς τὴν τῆς Κοινῆς, πρωίμου καὶ μεταγενεστέρως.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ποικιλία αὕτη τῶν Νεοελληνικῶν τύπων καὶ σημασιῶν τῆς λέξεως δὲν εἶναι νέα, ἀλλὰ συνεχίζει τὴν ποικιλίαν τῶν τύπων καὶ χρήσεων τῆς αὐτῆς λέξεως εἰς τὴν Κοινὴν παρέχει τὸ μέτρον διὰ νὰ κρίνωμεν, εἰς πόσον

¹ Ἰδ. *G. Hatzidakis*, Einleitung 98.

² Προκειμένου περὶ ἐποικήσεως Κρητῶν εἰς Ἰκαρον ἰδ. *Γ. Χατζιδάκι*, MNE 1, 350. Ἀλλὰ κατὰ πόσον πρόπει *ν'* ἀποδοθῆ εἰς ἐποίκησιν Κρητῶν ἢ εἰς τὴν Ἰκαρον παρουσία τοῦ φαινομένου τῆς συστολῆς τοῦ *εα* εἰς *ε* φαίνεται ἀμφίβολον. Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Κρήτην ἔχομεν *Φρὲς* καὶ *Φράτσια* (παιδιότερον), δηλ. τύπους ἀναγομένους εἰς τὸ *φρέας*, *φρεάτιον*, ἐνῶ εἰς τὴν Ἰκαρον *Φλὲς* ὅπως εἰς τὴν Χίον *Φλῆς* καὶ *Φλάτσια*, τύπους ἀναγομένους εἰς τὸ *φλέας, *φλεάτιον, πείθει ὅτι ὁ Ἰκαριακὸς τύπος συνάπτεται μᾶλλον πρὸς τὸν Χιακόν. Ἐπίσης ἀμφίβολος εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Χατζιδάκι (αὐτόθι 351) ὅτι ἡ Δ. Κρήτη ἐδέχθη ἀποίκους ἐκ Μάνης τὸν 10. αἰῶνα διὰ τὴν ὑποτεθεῖσαν συγγένειαν τῶν τύπων εἰς -*ε(ς)* τῆς Κρήτης πρὸς τοὺς εἰς -*έα(ς)* τῆς Μάνης (πβ. καὶ *Γ. Ἀναγνωστόπουλον*, Ἀθηνᾶ 38 [1926], 150).

παλαιάν ἐποχὴν ἔχει τὰς ρίζας τῆς ἢ τυπολογικῆ καὶ σημασιολογικῆ διαφορὰ ἢ παρατηρουμένη εἰς τὰς Νεοελληνικὰς διαλέκτους. Ὅμιλοῦμεν συνήθως περὶ τῆς Κοινῆς ὡς περὶ μιᾶς γλώσσης, τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις ἦτο κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνιαία, καὶ δεχόμεθα συχνὰ ὅτι αἱ διαφοραί, τὰς ὁποίας ἀνὰ πᾶν βῆμα συναντῶμεν εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ὅπου σήμερον ὁμιλεῖται ἡ Ἑλληνική, ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς μέσους ἢ καὶ αὐτοὺς τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἡ ἄποψις αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἔχομεν συνήθως περὶ τῆς Κοινῆς, ὅτι εἶναι ἡ Ἄττικὴ μὲ μικράς τινας παραχωρήσεις εἰς ἄλλας διαλέκτους. Καὶ ἐφόσον μὲν ἡ Κοινὴ μᾶς ἦτο γνωστὴ διὰ τῶν συγγραφέων τῆς περιόδου ἐκείνης, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα πράγματι παρουσιάζει μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Ἄττικῶν συγγραφέων, τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐν μέρει δικαιολογημένον. Ἄλλ' ἀφ' ὅτου ἐγνωρίσαμεν μνημεῖα τοῦ δημώδους λόγου τῆς ἐποχῆς διὰ τῶν παπύρων καὶ ἐπιγραφῶν, ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ Ἄττικὴ κατίσχυσε τῶν λοιπῶν διαλέκτων καὶ ἔγινε κοινὴ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα, δὲν δύναται πλέον νὰ εὐσταθήσῃ. Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα τῆς Κοινῆς παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητά ἢ ὁμιλουμένη γλῶσσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκτὸς τῆς Ἄττικῆς περιεῖχε καὶ πλῆθος στοιχείων ἐκ τῶν ἄλλων διαλέκτων, τὸ ὅποιον σημαίνει ὅτι τὰ ἐπὶ μέρος διαλεκτικὰ στοιχεῖα δὲν ὑπεχώρησαν εἰς τὰ τῆς Ἄττικῆς, ἀλλ' ἤρχισαν ἀγῶνα κατισχύσεως πρὸς ταῦτα καὶ ἄλλοτε μὲν ὑπερίσχυσαν, ἄλλοτε δ' ὑπεχώρησαν, ἀφοῦ ὅμως πολλάκις ἄφησαν προηγουμένως ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη των ἐπὶ τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τῆς γλώσσης. Οὕτω ἐρχόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἐν ἀμάλαμα ἐκ λεξιλογικῶν καὶ γραμματικῶν χαρακτηριστικῶν ὄλων τῶν διαλέκτων, ὅπως καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν μὲ τὰς μετακινήσεις, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἐξόρμησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦτο ἀνάμεικτος ἀπὸ στοιχεῖα ἐξ ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν φύλων. Τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἴχομεν εἰκάσει ἐξ ἀρχῆς παρατηροῦντες τὴν σχέσιν πολλῶν ἐκ τῶν φαινομένων τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης πρὸς ἀρχαῖα διαλεκτικὰ φαινόμενα καὶ ἤκασαν αὐτὸ πράγματι τινὲς ἐκ τῶν πρώτων ἐρευνητῶν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἀρχαιομανίας αὐτῶν προκληθεῖσα ἀντίδρασις ὠδήγησε μοιραίως εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, νὰ γενικευθῇ σχεδὸν ἡ ἄποψις, ὅτι αἱ ὁμοιότητες Νεοελληνικῶν ἰδιωματικῶν φαινομένων πρὸς παλαιὰ διαλεκτικὰ ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀνεξαρτήτως πρὸς τὰ ἀρχαῖα.¹ Τώρα ὅμως ὁ πλουτισμὸς τῶν γνώσεων ἡμῶν περὶ τῆς Κοινῆς καὶ ἡ

¹ Τὴν ἄποψιν τῶν ἀρχαιομανῶν ἐπολέμησε κυρίως ὁ Γ. Χατζιδάκις, μετὰ τινος ὑπερ-

πρόοδος τῆς ἐρεῦνης πείθουν ἡμᾶς ὅτι ἡ ἀλήθεια κεῖται ἐν τῷ μέσῳ, ὅτι δηλ. πράγματι ὠρισμένα φαινόμενα ἐπανελήφθησαν βραδύτερον ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶχον συμβῆ παλαιότερον, ἀλλὰ τὰ περισσότερα εἶναι παλαιὰ κληρονομία ἀπὸ τὴν γλῶσσαν, ἣτις ὠμιλεῖτο κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ἡ γλῶσσα αὕτη δὲν ἦτο ἐνιαία, ἀλλὰ κεκοσμημένη ἐκ στοιχείων τῶν διαφόρων παλαιῶν διαλέκτων, τὰ ὁποῖα ἐπάλαιον πρὸς ἀλληλα καὶ δι' ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς λόγους ἐν μέρει μὲν ὑπερίσχυσαν, ἐν μέρει δ' ἐξέλιπον.¹ Ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν κατάστασιν ὡς ἀφετηρίαν ἐξεκίνησεν ἡ νέα Ἑλληνικὴ καὶ αἱ κατὰ τόπους διαφοραὶ αὐτῆς δὲν εἶναι (ἢ τουλάχιστον σπανίως εἶναι) νέαι, ἀλλ' εἶναι περαιτέρω διαμόρφωσις χαρακτηριστικῶν τῆς ἤδη κατὰ τὴν περίοδον τῆς Κοινῆς ἀρξαμένης διασπάσεως τῆς Ἑλληνικῆς εἰς διαλέκτους καὶ ἰδιώματα μὲ διάφορον μὲν τῆς παλαιότερας διαλεκτικῆς διακρίσεως βάσιν, ἀλλὰ μὲ ποικίλα κατὰ τόπους ὑπολείμματα τῶν ἀρχαίων διαλέκτων.²

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιχειρηθεῖσα διεξοδικὴ ἐξέτασις τῶν τύπων καὶ σημασιῶν μιᾶς λέξεως καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὴν ζητημάτων δεικνύει, ὡς τολμῶ νὰ πιστεύω, ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ εἶναι ὁ καθρέπτης τῆς Κοινῆς καὶ τῆς παρουσιαζομένης εἰς αὐτὴν ποικιλίας καὶ ὅτι ἐπομένως χωρὶς τὴν μεθοδικὴν ἐκάστοτε μελέτην τῶν δεδομένων ἀμφοτέρων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν κενῶν τῆς παραδόσεως ἢ εἰκῶν τῆς Ἑλληνικῆς θὰ εἶναι πάντοτε ἀτελής.

Σ. Γ. ΚΑΨΩΜΕΝΟΣ

βολῆς ὅμως ἀρχικῶς, εἰς διαφόρους μελέτας τοῦ συγκεντρωθείσας κατόπιν εἰς τὴν Einleitung in die neugriechische Grammatik (Leipzig 1892), ζητήσας τὴν ἀρχὴν τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν γενομένην Κοινήν, ἠκολουθήθη δὲ εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ A. Thumb εἰς τὸ βιβλίον τοῦ die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus (Strassburg 1901), δεχομένου ὅμως μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν τῆς Ἰωνικῆς (ιδ. καὶ E. Schwyzer, Griech. Grammatik I 128), καὶ τοῦ E. Mayser εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τῆς Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit (Leipzig 1906). Διάφορον γνώμην, ἐν τινι μέτρῳ ὀρθὴν, διέτύπωσεν ὁ P. Kretschmer εἰς τὸ βιβλίον τοῦ die Entstehung der Koine (Wien 1900), ὅπου ἐξαίρονται αἱ διαφοραὶ Κοινῆς καὶ νέας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐξευρίσκειται ἡ σχέσις τῶν διαφορῶν τούτων πρὸς παλαιὰ διαλεκτικὰ φαινόμενα.

¹ Πβ. ὅσα περὶ τῆς συγκρούσεως καὶ τοῦ συγκρητισμοῦ Ἀττικῶν καὶ Ἰωνικῶν στοιχείων εἰς τὴν Κοινήν (μυελὸς - μυαλός, σίαλος - σιελος κτ. ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀρρενικὸς - ἀρσενικὸς, θαρρῶ - θαρσῶ κτ. ἀφ' ἑτέρου) παρατηρεῖ ὁ A. Thumb, Hellenismus 75 ἐξξ.

² Τὸ πρόβλημα τῆς διαλεκτικῆς διαφοροποιήσεως τῆς Κοινῆς ἐξετάζει εἰς ἴδιον κεφάλαιον ὁ A. Thumb, Hellenismus 162-201, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (1900) δεδομένων τῆς ἐρεῦνης. Τὴν ποικιλίαν τύπων τῆς Κοινῆς ἀνεγνώριζε καὶ παλαιότερον ὁ Χατζιδάκις (Einleitung 27 ἐξ. 157 ἐξ.), ἐξῆρε δὲ καὶ βραδύτερον (Ἀθηνᾶ 11 [1899], 389 ἐξξ. 41 [1929], 253). Πβ. καὶ A. Thumb ἐνθ' ἄν. 100.